

1,62.

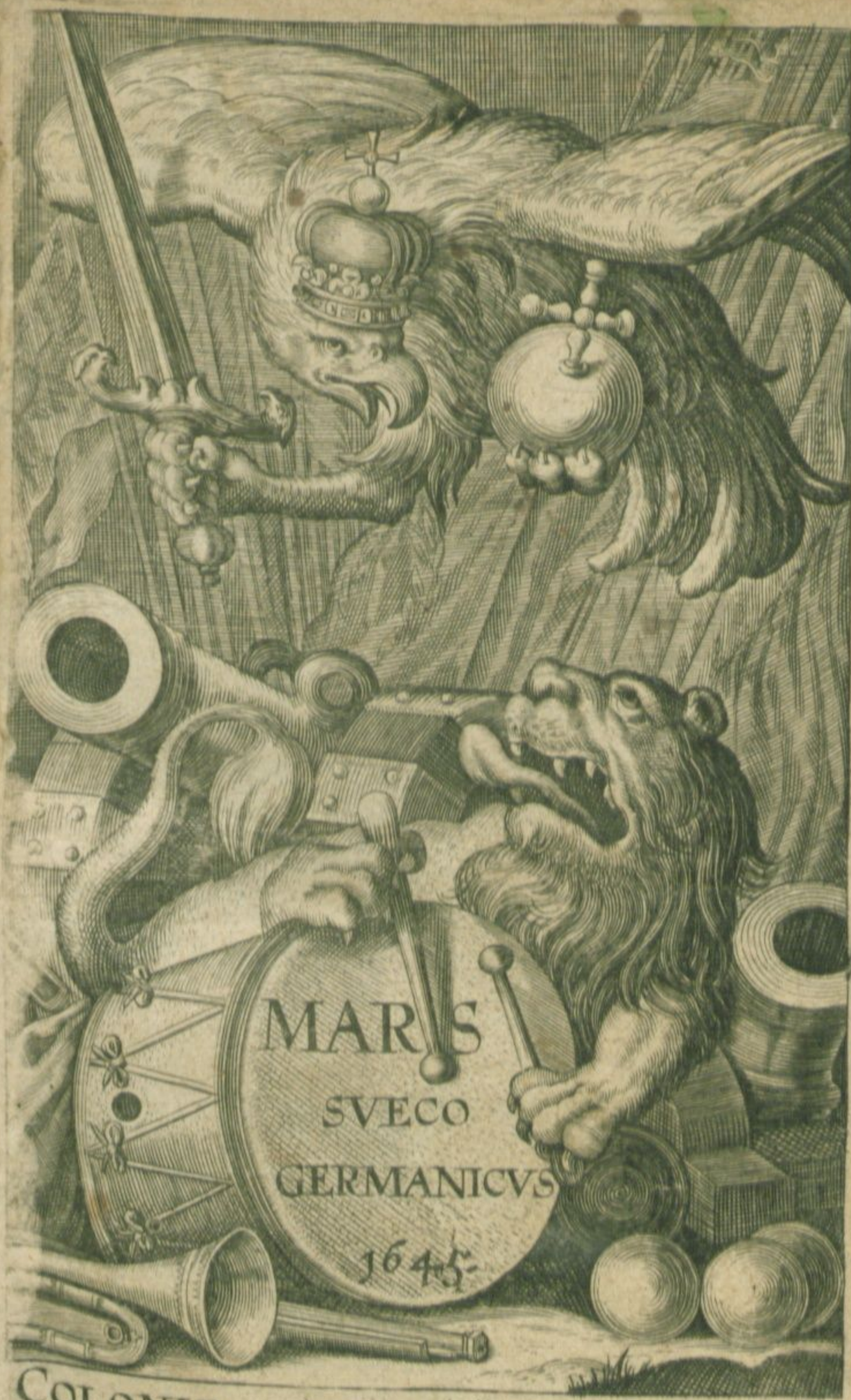
I,62.

54

COLONIAE APVD ANDREAM BINGHIUM

PE

M

Rer

&

Qv

init

tus, t

na

E T

gi

Apud

PETRI BAPTISTÆ BVRGI
GENVENSIS

MARS SVECO-
GERMANICVS,

Siue

Rerum à FERDINANDO IMP.
& GVSTAVO ADOLPHO
Sueciae Rege gestarum
LIBRI TRES.

QVIBVS BELLII SVECO-GERMANICI
initia, progressus, & adhuc pendentis exitus, una cum dicti Regis moribus, disciplina militari, & fatali tandem occasu fidelissimè referuntur.

ET APPOSITIS AD MARGINEM
notis (qua vice epitomes esse possint) illustrantur.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud ANDREAM BINGHIUM
in Lauiceto.

ANNO M. DC. XLIV.

Cum Gratia & Privilegio.

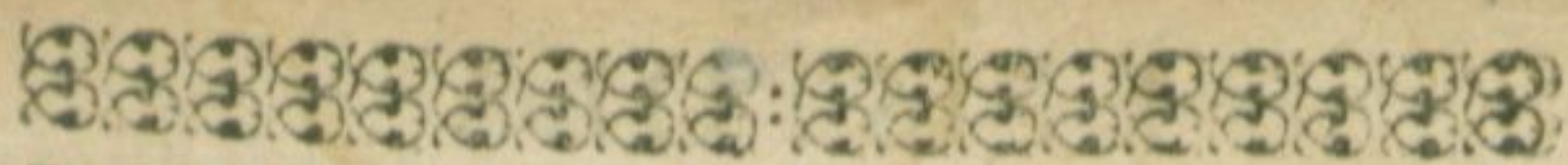
VIRTUTIS ET GLORIAE

LIVOR

COMEST.

REVERENDISSIMO IN
CHRISTO PATRI, AC
amplissimo Domino

D. IOANNI
BLANCKENBERG

SS^{tae}. Theol. Doctori eximio,
Celeberrimorum Monasteriorum
Ord. Cister B. M. de veteri Monte
Ducatus Montensis ac Amelox-
born Diœcesis Hildesiensis Ab-
bati ac Præfuli dignissimo,
Necnon S. Ordinis eiusdem Vi-
cario ac Commissario generali
meritissimo,

Domino in Reill Mœcenati suo
gratioso.

Reuerendissime Pater, Præsul
amplissime Domine sub-
misse colende,

Nter liberales ingenui
animi oblectationes, illa
non est postrema, quæ

* 3 ab

EPISTOLA

ab historia, & rerum alias gestarū
memoria peti consuevit, hoc cer-
tior cuique & promptior, quo ab
omni loco & anni tempore (quæ
duo desideratæ sæpe animi remis-
sione se obtendunt) magis est ab-
soluta; Non enim vti venationem
aëris inclementia, deambulatio-
nem tempestas, nauigationem
procella: ita rerum præteritarum
recordationem, perlectis Docto-
rum monumentis renouatam, &
natam inde animi voluptatem vl-
la temporum intercipit iniquitas,
adeoque deficientibus alijs hæc v-
na semper prompta est, dum sup-
petat otium, immo necessaria est,
ne nimis vrgeat negotium. Cui si
rerum quas legis, imago accedat
à recentissime gestis memoriæ im-
pressa, crescit iucunditas: quando
non aliena nos aspicere, sed nostra
reuidere, & in rerum scriptarum
Iudi-

DEDICATORIA.

Iudicium nos credimus vocari, & veritatis arbitros arcessi. Hanc talem eruditi in primis & religiosi animi delectationem à Te, Præsul ampliss. reficiendo grauioribus animo adhiberi, nullus dubito, egere certo scio: cuius porro sectandæ hic meus libellus, tuo nomine inscriptus, occasionem adferet, in quo res sub oculis fere nostris, auribus certè gestæ, à fido & gnaro, si quis est alius, calamo cõsignatæ ita proponuntur, vt præter iucundum animi pastum, narratis grauiissimis Germaniæ cladibus ad salutarem de ijs dolorem, earum quoque à mitissimo Deo mitigationem precibus obtinendam legentem excitare possit. Quod à Te spectari & probari potissimum, cum probe norim, me clientulorum tuorum minimum, quoquo modo ad id quod possum

sum

EPIST. DEDIC.

sum de officina mea conferen-
tem, vsurpata multis beneuolen-
tiâ complectere: & compositis a-
liquando, quos Suecicus ille tur-
bo concitauit, motibus, Sanctæ
Dei Ecclesiæ, Sanctoque eiusdem
Ordini & familiæ tuæ diu super-
stes & incolumis viue, dabam
Coloniæ 1644.

Reuerendiss. & Ampliss.

DOMINATIONIS TVÆ

Deditissimus:

ANDREAS BINGHIUS.

feren-
olen-
tis a-
etur-
nctæ:
idem
uper-
abam

IVÆ

FERDINANDUS III. D.G.R.,
IMPERATOR SEMP. AUG.
GER. HUNG. BOHE. REX,

HIYS.

S

I A

816

I

stat

cur

Qu

ma

non

dx,

teri

ren

ctio

Gen

Ron

per

firm

diac

sibi

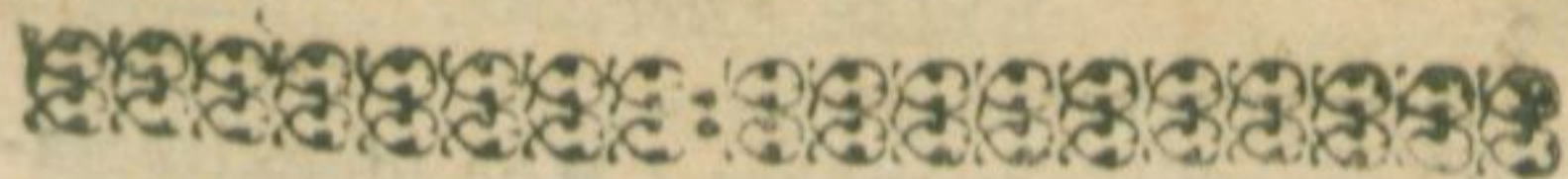
con

non

dign

si po

cap

IMPERIALIS DIGNITA-
tis in Austriacis continuata possessio Ger-
mania, alioque Principes mouet, ho-
rum consilia.

Vs Romani Imperij Stephanus
 Secundus Pontifex à Græcis ad
 Gallos transtulit, cum Orienta-
 lium Imperatorum absentia, aut
 ignauia Occidentalium rerum
 statum defensoris indigere & præsentia, &
 cura expertum est: Ius idem Gregorius
 Quintus extincta Magni Caroli sobole Ger-
 manis dedit, electiuam nempe dignitatem,
 non hæreditariam vt spe ipsius consequen-
 da, post obitum pro tempore Imperantis cæ-
 teri principes ad virtutes inuitarentur, pate-
 renturque libentius Imperij potitum. Ele-
 ctio penes certos Electores decreta, qui in
 Germaniæ liberis ciuitatibus congregati
 Romanorum Regem eligerent, non ante Im-
 peratoris nomine appellandum, quam con-
 firmationem dignitatis, & Imperatorium
 diadema à Romano Pontifice reciperet. Hæc
 sibi auctoritatem Electores pluribus sæculis
 conseruauère, debilem semper, & viribus
 non præstantem cæteris Principem ad eam
 dignitatem promouentes periculosum rati,
 si potentem admitterent, quem postea nisi
 captis armis, turbataque Republica, non pro-
 libito

libito possent deponere : Hoc idem libera-
rum ciuitatum status videbatur expetere,
quæ libertati studentes Imperatoris poten-
tiam auerſabantur : A ſucceſſione præter-
ea annuente etiam Pontifice abhorrebant,
verentes, ne Imperialis poteſtatis continua-
tus ſucceſſione uſus in tyrannidem decli-
naret, conciliatis ſubditorum ſociorumque
animis, qui ob longæuum imperantis fa-
miliæ dominium, non Rempublicam, ſed
Imperatores agnoſcerent: Hic diu ualuit ſty-
lus, donec in Catholicam fidem ſarenti-
bus Luthero, & Caluino Germania omnis
diſtracta dehiſceret; deſueto enim tunc
temporis Maximiliano Carolus eſt ſubſti-
tutus, ex filio nepos, continuata tænio Ca-
tholicorum Electorum opera in Auſtria-
ca familia ſucceſſione, ut ipſius poten-
tia nascentes hæreſes ſupprimerentur, &
periclitanti in Germania fidei ſuccurrere-
tur; ut ſiquadantenus ad hunc finem confi-
lio, ſed ad Electorum, Imperijque liberta-
tem pernitiſo cum potētia Caroli Auſtria-
corum res adeo firmatæ ſint, ut Imperialis
dignitas, haud interrupta ſucceſſione, in
ea familia ad præſentem uſque Ferdinan-
dum duret: quamquam majori Germa-
norum Principum parte contranite, ijs
uero præfertim, qui Luthero, aut Cal-
uino adhærent, nam hi non ſemel ar-
reptis armis rerum ſtatum non leuiter per-
turbauere: ut enim libertatis ſtudioſa, ita
belli auida gens eſt, adiecto inſuper reli-
gionis (ni religionem hæreticorum per-
fidiam

fidiam appellare est nefas) prætectu facile in arma proruebat : quæ haud tam facile deponebat deinceps superstitionis tenax : verum hæc Austriacos molestaerunt quidem , sed viribus bene firmatos parum affixere , & hisce narrandis non defuere decora ingenia : neque mihi consilium antiqua repetere , sed propositum de ijs , quibus aut interfui quæue ex fide dignis percepi sine ira & studio , quibus ca- reo aliquid breuiter tradere , initio factum ab Suecorum Regis in Germaniam irruptione , periculosa & graui Catholicæ Reipublicæ , quaque fere Austriacorum res cecidissent , ni Deus opportunissimo , atque insperato remedio contra hostem fidei Catholicis subuenisset : prius tamen de huius belli causis aliquid dicam. Postquam Ferdinando filio Hungariæ Boëmiæque Rege coronato , conclusaque cum Christiano Daniæ Rege pace , Cæsar Ferdinandus ad maiora animum applicare est visus , misso in Italiam contra Mantuæ Ducem exercitu : vulgatumque passim tentaturum illum , vt filius ad Romanorum quoque regnum promoueretur , dubitare Principes Imperij electores præsertim & suspicari , ne sua priuilegia in oblivionem caderent , & Imperij violarentur leges , quod propemodum Austriaci continuata tot annorum hæreditaria successione præscripsissent : suspicionem augebat vulgata fama , qua ferebatur , non ante Hispaniarum Regis soror Hungariæ , & Boëmiæ Regi desponsata ,

Austriacorum Imperatorum continu-

quo
 met Prin
 cipes Ger
 mania &
 alios.

Regem
 Galliarum

ipsi nuptura, quam ille Romanorum Rex
 eligeretur. Scilicet his moti Germaniæ Prin-
 cipes differebant, sub tot Austriacis Cæsari-
 bus Imperatoriam dignitatem unius familiae
 quasi hereditatem fuisse, vnde fere seruitus
 nata; redituram libertatem, quando Cæsares
 libere eligi inciperent; Atqui hoc indies dif-
 ficilius reddi, nam immiscere rebus Germa-
 niæ Hispanos callidam gentem, Imperii qui-
 dam, fastu, fortuna, potentia elatam; iamque
 hos non spernendam Germaniæ partem spo-
 liato domino naturali possidentes, vltiora
 praesenti matrimonio moliri; & quid conari
 Cæsarem exercitibus omni occupata Ger-
 mania neque ijs exceptis locis, quæ Catholi-
 ci foederis militibus debebantur, quam vt E-
 lectores ad libitum cogeret? Detineri deo in
 Italia Gallum, qui Mantuano Duci subsidio
 venerat, ne comitia, quæ specie pacis, animo
 seruitutis Germanicæ procurandæ, Ratisbo-
 næ Cæsar indixerat, turbaret, interrompe-
 retque, quæ ipse molitus esset; Imperato-
 riam enim dignitatem ambire Ludouicus
 Galliarum Rex perhibebatur: Addebatur
 hæreticis superstitionis zelus; pulsos ex Boë-
 mia, Austria, & reliquis Germaniæ regioni-
 bus, quibus Cæsar dominaretur, nouæ reli-
 gionis professores; quid facturum filium, qui
 si rerum potiretur maiores habiturus esset
 vires, quam pater? Natum ex Catholico
 Principem, inter Catholicos semper educa-
 tum, ideo cum Hispaniarum Rege, qui Ca-
 tholici nomine gloriaretur, priscam consan-
 guinitatem recenti affinitate renouare, vt
 con-

coniunctis cum ipso viribus, religionis spe-
 cie adacto iugo, Imperij Principes proprijs
 sedibus deturbaret. Quid religionis pretextu
 ambiretur, Fridericum Comitem Palatinum
 Rheni, Adolphum Fridericum, & Io. Alber-
 tum fratres Duces Megapolitanos testari;
 iam & hoc in reliquos Cæsarem moliri, re-
 pletis milite Prouincijs, & iam non se domi-
 suæ, sed V Vallensteinium, sed milites domi-
 nari: experientia non opus vltius arma ca-
 pessa. tuendum non ius Imperij, non re-
 ligionem solum, sed ditionem labores, vi-
 tam Fouebat hos motus Anglorum Rex Ca-
 rolus, non tantum inueterata in Austriacos,
 & Catholicos simultate, sed nuperrimo odio
 ob depulsum ex Palatinatu Rheni sororis
 virum: Augebant Confoederatorum in Bel-
 gio ordines, vt subsidia Cæsaris Hispanis adi-
 merent, ipsi interea delibatum hostem ex to-
 to Belgio pellerent. Sed & Galliarum Rex
 hos conatus impellere dicebatur, nouis in-
 super iniurijs in Austriacos irritatus, ob bel-
 lum Italicum, adiecta quoque Imperij am-
 bitione; neque suspicio defuit, quin nonnul-
 li Italiae Principes Hispanorum, Austriaco-
 rumque, aut dominium exosi, aut poten-
 tiam veriti ad hæc ipsa concurrerint: sed in-
 abdito hæc sunt, inanisque hætenus hæc
 suspicio fuit, neque auderem ego quicquam
 affirmare, cum nullum adhuc hostilitatis ef-
 fectum non ab Italis modo, sed neque ab ex-
 ternis Catholicis Principibus Austriaci in
 Germania sint perpeffi; At hæretici libera-
 que Germaniæ ciuitates agitare consilia
 clam incitat.

Et Angliæ

Et Italiae
Principes.Sed hære-
ticos ad
bellum ei-
dem infe-
rendum

clam cœperunt de belli gerendi modo : præ-
 cipua nempe erat difficultas (milite nam-
 que , & pecunia non carebant) quem Du-
 cem exercitui præficerent : Germanum Prin-
 cipem eligere decorum ducebatur , neque
 deerant qui tanto oneri pares essent , vt qui
 plura stipendia in vtraque Germania emeriti
 , vulnerum cicatrices militarem laudem
 ostentarent : In his tamen desiderabatur au-
 thoritas : nam cum inter pares æmulatio
 obsequij impedimentum vigeat , nemoque
 ex Germanis Principibus alteri cedat , diffi-
 cile videbatur futurum , vt ceteri alicuius
 ex sibi paribus Imperium paterentur . Adde-
 batur , quod si tyrannis exercitus ducem in-
 uaderet , non facile futurum esset reme-
 dium contra eiusdem gentis virum , cui non
 essent defuturi cognati , & fautores quocum-
 que animum verteret . Atque , quod magis
 huic sententiæ officiebat , si aliquis in Ger-
 mania militarem delectum institueret , me-
 tuebatur præsens Cæsaris potentia , qui mi-
 lite Principum omnes ditiones repleuerat :
 occursum hunc nascenti seditioni , illam-
 que oppressurum , antequam succresceret :
 satius , & securius esse , si externum quem-
 piam gradu , & dignitate Germaniæ Prin-
 cipibus præstantem præficerent , æmula-
 tionem & odium cessatura , & fore vt ne-
 mo ipsi obedire dedignaretur : nec ab eo
 tyrannidem timendam , cum advena non
 tot adherentes vt indigena habitatus esset :
 Collecturum hunc citra Cæsaris suspicio-
 nem in proprio regno milites , bellumque
 illa-

Ad quod
 non Ger-
 manum.

illaturum, quo in expectatus, eo infensus: neque indecorum hoc censendum, quod tamen Germanici nominis famæ officeret in exteris regionibus ducem quærere, gloriosum tamen erat. Germanicæ libertati externum Regem stipendia merere: in hanc omnes sententiam eo facilius cessere, quod alter alteri agræ admodum concedebat, liberaque ciuitates veteri quodam instituto, Germanorum Principum, cum potentiam, tum Dominium suspecta habebant: externum igitur Regem sibi Ducem eligere conclusum, ferebanturque in medium Danicæ & Sueciæ Reges eiusdem religionis ambo, & hostes Cæsaris; at ille nuper reconciliatus sanctæ pactas inducias, & pacem colere profitebatur, neque magni pendebant hominem qui semper in bello aduersam fortunam esset expertus: Erant in Suecum animi propensiores, inuenem Regem, enutritum bello, inuictum, qui puer adhuc patre orbatus contra Moscum, Polonum, & Danum, potentissimos hostes, regnum non defendisset solum, sed ampliasset, cuique cum Cæsare recentes similitates essent obmissas Polono hosti suppetias: De hoc itaque exercitui præficiendo decretum, & interuincij missi sunt, persuadente præsertim Georgio Guiljelmo Electore Brandenburgico uxoris fratre.

2. Regnum Sueciæ ultra quinquagesimum quintum Septentrionalis latitudinis gradum ad mille Italica milliaria, qua latissimum est, usque ad septuagesimum secundum

Sed Suecico Regem eligunt.

Rex sueciæ.

Et missis Legatis invitant.

Latitudo Regni Sueciæ 500 milliaria.

dum gradum extenditur; longitudine mille quingenta non excedit. Ab Oriente Russia, à Meridie mare Balthicum, & Germania, ab Occasu Norvegia, à Septentrione Oceanus iacent. Quod citra sexagesimum gradum est, aëre satis initi, & temperato fruitur, quod inde vsque ad sexagesimum sextum, scilicet ad Arcticum circulum excurrit, coelum quidem inclementius habet, solum vero felicius, ut beneficium huius, ubi patitur situs, illius iniuriam compenset. Quod reliquum ultra circulum Arcticum restat, & sterile est, & frigore horridum, feris tamen piscibusque innumeris abundat, quos lacus, flumina, mare suppeditant ita, ut incolæ ex his vitam trahant. Regnum fuit olim incolarum multitudine adeo plenum, ut silvas etiam colerent, quod & ruinae, quæ passim itinerantibus in Suecia occurrunt, & in reliquum pene totum terrarum orbem huius gentis inundationes testantur; nunc ob dissensiones & bella fere continua non adeo populosum est: Incolæ natura feroces & truces dura, exercitaque educatione contra omnes labores firmantur; Germanis mores similes habent, nisi quod ab ijs ciuilitate superantur, at industria certe præstant, utpote quouis Sueco rustico omnes artes opificiaque callente: Reges memorant antiquissimos, à Magogo Noachi, ex Iapheto filio, nepote, vsque ad præsentem Gustauum secundum, centum quadraginta octo: Regiam dignitatem electiuam antea, hæreditariam fecerunt sub Gustauo primo, ipsius hæredibus regnum, ab eo penitus

*Suecorum
natura
ferox.*

industria.

tus

tus ereptum Danis, subijcientes, quod de-
 cretum sub Carolo anno MDCIV. renoua-
 runt; Christianam religionem S. Ansgarius
 monachus, sub Biorno centesimo Suecorum
 Rege anno DCCCXVI. indigenas Idolola-
 tras edocuit, quam postea vsque ad tempus
 Gustavi primi, ad annum circiter MDXXV.
 Catholicam conseruarunt, quo tempore in
 Augustanæ confessionis deprauationem, in-
 stigante Rege, desciuerunt: vires Rex habet
 satis firmas, tum mari, tum terra: mari præter
 triremes, vltra quinquaginta bellicas naues,
 tormentis copiosè instructas, ad regni custo-
 diam facili negotio semper alit; quem nu-
 merum occasione bellorum modernus Rex
 auxit; terra, militè habet exercitatissimum,
 bellis cum Dano, Mosco, & Polono assuetum,
 & numerosum ita vt Sueci iactent suum Re-
 gem intra quindecim dierum spatium, qua-
 draginta peditum millia colligere, & quo
 velit, ducere posse: neque equite regio caret;
 gignit enim Suecia, & Finlandia equos, qui
 etiam si humiles sint, & parui ad obeunda ta-
 men militaria munia minime sunt inepti,
 supplet, qua deficit magnitudo corporis, vi-
 rium robur, & laboris patientia, qua de re
 possem ego testimonium ferre, qui quadra-
 ginta continuis horis dum apud Suecos de-
 tinerer, simili equulo centum viginti Itali-
 corum iter confecerim. Cæterum ob corpo-
 ris humilitatem ad sustinendum grauioris
 equitatus imperum fere sunt inutiles, ideo-
 que ex Germania, quando opus est, equites
 conducunt Sueci. Regnabat hoc in regno
 Gust.

Catholi-
 cam si-
 dem da-
 centur.
 an. 816.

Ad ha-
 resin des-
 ciunt.
 an. 1525.

Militia
 apti sunt.

Equi.

Carolus Gustavus Adolphus, Caroli illius filius, qui
Gustavi à nepote Sigismundo, Poloniae & Sueciae Re-
pater Sue ge, in curam Regni Sueciae adscitus, dum
cia regni ipse in Polonia abesset, à Senatu Suecico
dolo malo se Regem eligi curauerat; vir miles, strenuus,
innasit. inuietus, prudens, cui nihil obijci fere
aliud posset (si alieni regni occupationem
more nostrorum temporum excuses) quam
Gustavi quod alioquin præclarum ingenium, in hoc
authori- incautum, deceptoris Lutheri nugis sub-
tas. diderat. Militares artes, quas sub patre didi-
cerat, contra Poloniae Regem hæreditarium
hostem, & repetentem Regnum, potissimum
exercuerat, eo rerum successu, ut fere nun-
Et vene- quam aduersam fortunam esset expertus.
ratso. Hinc non exigua fama Gustauo accreuerat,
& vulgus militum, non ut Regem, sed quasi
numè venerabatur hominem forma insignè,
Sueci I- statura procerum, & mole corporis ita cæ-
mago de- teris antestantem, ut nemo in ijs regionibus
bet huc esset vel maior, vel æqualis, neque equus re-
poni. periretur, qui grauiori lorica indutum ve-
here posset. Pluribus hoc Polonicum bellum
annis exarsit, & cruentum, & graue in aper-
to semper præliantibus, addito insuper odio
quodam naturali inter Polonos, & Suecos:
Causa ob tandem à Christo nato M. D. C. XXIX. ad
quas bel- sexennium induciæ pactæ sunt. Excepe-
lum Ger- runt itaque inducias paciscentem, sed
mania alias belli audum Regem, Germanorum
intulit. Principum memoratæ legationes: propo-
nebantur ipsi cognatorum iniuria, reli-
gionis impugnatione, Regni proprii periculū:
quid enim expectandum amplius, aiebant,
occu-

occupatis à Caſarianis Germaniæ portu-
 bus, qui ad mare Balticum ſpectant? arma-
 ri iam naues, inſtrui claſſes, neque quietem
 in Megapoleos, aut Pomeraniæ oris nactu-
 rum V Vallenſtainium, bellicoſum hominē,
ocii pacis oſorem: nihil vicinitate poten-
tis hoſtis periculoſius: ceſſiſſe iam Danum,
vn̄um reſtare Caſari, ſi non apertum, ſal-
tem ſuſpectum hoſtem hunc inuictiſſimum
Regem, quem alloquebantur, expectaret-
que Stocholmiæ in ſua regia bellum, niſi
ultro ipſe parantibus hoſtibus inferret:
& de inimicitia Caſaris Regi minime du-
bitandum debere iam eſſe expertum
in Boruſſia ipſius hoſtilia arma, non fuiſſe
hactenus reconciliatos animos, durare igi-
tur hoſtilitatem adhuc: eſſe Caſarem I-
lico bello irretitum, diſtractiſque per Ger-
maniam viribus debilitatum: Quid igitur
cunctandum? Sumenda tam pijs de cauſis
arma, ad futuros totis viribus quatenus
ſpiritum traherent ſuos Principes, & felix
futurum bellum, quia iuſtum: Irrumpen-
dum itaque plus audaciæ, & conſtantiæ infe-
rentes periculum habituros, quam propul-
ſantes, & fore, vt hoſtis ne aſpectum quidem
militum toleraret. Arridebat Regi bel-
lum aggreſſu facile, ſpecie glorioſum, ſucceſ-
ſu non deſperandum: neque detrectabat
militares labores, qui militia ſolum ſe quie-
tem habere profitebatur: nec deerant odia
peculiaria, quibus ad bellum incitaretur:
At colligere militem, exigere veſtigalia,
extorquere ex proprio regno pecunias diſ-
 plice.

Wallenstein

Wallenstein

*Gustavus
à bello
Germanico de-
servetur.*

placerebat: addebant præterea Suecici Senatus
primates nonnulli, qui aut bellum oderant,
aut pacem cupiebant, aut ordinis proprii
patriæque libertatem amantes, Regis suc-
crescentem potentiam verebantur: Satis iam
bello operam datam fuisse, domos viris, æra-
rium auro vacua: non adesse indigenam mi-
litem ad externa bella: Regnum alias pecu-
niæ penuriosum, tunc omnino carens, ad ex-
teros milites colligendos tributa ferre non
posse: egere Rempublicam pace: bello stabi-
les labare Respublicas, pace labantes stabili-
ri: vana vanorum hominū Legatos memora-
re, etiam si deteriora essent, quam fingeren-
tur. Sueciæ regnum à Germania periculosis-
simo mari distitum, terra ob nemora, & mō-
tes perpetuis niuibus oblectos, inaccessible:
neque V Vallenstainium ulterius tentaturū,
quam Cæsar vellet: nec Cæsarem quamvis
Catholicum (hoc hæretici dant crimini) a-
lioquin pium Principem, plus ausurum, quā
conscientia distaret: Quos sedibus pepule-
rat, merito vt perduelles, & inquietos homi-
nes, pepulisse: nec crederet bellum patratum
tam facile: stare adhuc res Cæsaris, imo tunc
potissimum temporis vigere, adesse in Italia,
& Germania inuictos, numerososque exer-
citus: censeretque hos ipsos, qui se ad bellum
inuitabant, cum inciperet, sibi hostes futu-
ros: leuissimum hominum genus Cæsarem
odisse præsentem dominum, nescire quid
cupiat: velle interim alieno periculo pro-
pria curiositati, an perfidiæ consulere: reser-
uaret iniurias ad opportunius tempus, si à
Cæsa-

Ca
cog
ini
ci
tu
pra
rie
do
ge
re
eti
vic
qu
sta
qu
sup
ta
pa
fa
re
ci
qu
or
ex
sta
R
ui
an
fe
su
ne
ce
pu
on

Calate accepisset, reciperet interea vires, & cognati, aut affines quas sibi procurauissent iniurias, proprio, non alieno discrimine vl-
 ciscerentur; Quod de religione dicerent, futu-
 turam illam Deo curæ, nefas esse facere hanc præliorum, & cædium ducem: armis barbariam, impietatem, non religionem homines doceri: facile in super omne bellum sumi, æ-
 gerrime desinere, neque in eiusdem potestate initium, & finem eius esse, licere cuiuis, etiam ignauo bellum incipere, deponi cum victores velint. Se verò non hæc ideo dicere, quod aut belli tædeat, aut tributorum pigeat: statutum sibi ad Regis libitum viuere, hæc quæ dixissent ipsum rerum statum menti suggerere, fidem ex ore exigere: eximeret se tandem discriminibus Rex, seruaretque se patriæ, vxori, natæ: Quid de his futurum si fato in Germania bellum gerens concederet? auerteret Deus tale fatum, at si forte accidisset, patriam in eas ipsas manus relapsam, è quibus redemerat, depulsam vxorem viduam, orbatam patre natam, spoliatam regno, solio expulsam, ludibrium denique toti orbi factam euolueret. Mouere hæc rationes animum Regis: ideoque Legatis respondit: Sibi quamuis responsum ad ea, quæ petiissent, haberet animum, deficere tamen vires: neque enim se habere militem proprium assererat, ad suscipiendas extra suum regnum expeditiones, neque pecuniam, qua externum conduceret: at Legati vltro parte suorum Principum arma, militem, pecuniam, necessaria omnia offerre: sic tandem Rex alieno periculo,

Ob viri
 defectum
 & sumptuum.

Quos
 Principes
 illi offerunt.

*Gustavus
Senatui
Suecico
bellum
contra
Austria-
cos per-
suadet.*

culo, & in incommo- do, proprio autem com- modo & gloria bellum facturum in eorum sententiam iuit: habita prius eleganti ad Senatum Suecicum oratione, vt obiectio- nibus factis satisfaceret. Agere se de benevolentia, qua se prosequerentur, quas posset gratias, precari Deum occasionem rependendi daret, probare ipsorum consilia & fidem: at sibi offerri bellum, & pium & iustum, & gloriosum, & facile, ex quo si vinceret, utilitatis multum, si succumberet nihil damni esset suo regno allaturus: Pium, quod pro religione; iustum, quod pro vltiscendis suis, cognatorumque iniurijs: gloriosum, quod contra potentem hostem: facile, quod contra diuersis intentum esset certaturus. Si vinceret, Germania, Romanum Imperium erunt præmia, si succumberet, aut ab armis mallet desistere, se regressu in suum Regnum minime priuatum iri quod quantum ab Cæsarianorum inuasionibus esset securum vel ipsi, qui obiecerant, prudenter dissuaderant: De sibi subeundis periculis, quantum ad se spectaret, nihil curare, dedecere Reges hanc curam, vbi regni bonum quæritur, quantum ad regnum, non de futuros inter tot præclarissimos Senatores, qui illud regerent, & tam bene, & tam strenue, vt ipse rexerit, & vxorem natamque illius tuerentur, qui pro religione, & patria, si fatum daret, cecidisset: addidit de iniurijs à Cæsare acceptis nonnulla, multa de utilitate huius belli disseruit, & probauit esse hoc bellum, non tale solum.

solu
nec
bell
ter
su
ad
viro
ret
hæ
per
lum
bar
nec
si d
der
ob
fer
nib
su
ca
tu
pe
ger
cip
re
ber
nis
ce
mi
coe
per
Re
cu
qu

solum quale narrauerat, sed quod antenus
 necessarium, adesse enim adhuc ex Polonico
 bello numerosum militem, quem si demit-
 teret (nam retinere sine causa inutile, &
 sumptuosum erat) non erat dubium, quin
 ad Casarianos accederet, atque inde hosti
 vires accrescerent, sic præstare, non ipsum
 retinere solum, sed augere, præsertim cum
 hæc facere posset alienis; & periculo, & ex-
 pensis, nullo regni incommodo, quod si bel-
 lum in Germania inciperet consequi vide-
 batur: accedebat Stralsundanos defendendi
 necessitas, quos sub protectione receptos,
 si deseruisset, infame erat. Conclusum tan-
 dem se decreuisse hoc bellum suscipere, cum
 ob prædictas rationes, tum propter hoc præ-
 fertim, quod quoquo modo res se haberet
 nihil ex eo dani erat Reipublicæ erat emer-
 surum: sequerentur ipsi iusta Regis placita
 cætera curaret Deus. Itaque cum Legatis pa-
 ctum est, Germaniæ Principes, & cæteri
 pecuniam suppeditarent, milites ipse colli-
 geret: cum in Germaniam ingrederetur Prin-
 cipes assiderent: Diriones quarum poti-
 rerur, si Catholicorum fuissent, pro se ha-
beret, si reformatæ (vt appellant) religio-
nis protestantium, dominis restitueret. Ac-
 cepta igitur magna pecunia vi, vnde potuit,
 milites colligere, & necessaria parare Rex
 cœpit, eoque facilius validas equitum, &
 peditum contraxit copias, quod Poloniæ
 Rex, & Gedanensis Respublica nuper pactis
 cum ipso Rege inducijs, milites dimiserant,
 quos omnes dato stipendio sub suis signis
 exce-

excepit, quibus militi, quem habebat additis nouoque in super in Suecia delectu facto, iustum exercitum instruxit.

*Gustauus
dum bellū
parat pa-
cē simul-
lat.*

3. At quoniam aliena merere stipendia indecorum regioque nomine indignum censebat, specioso prætectu hanc ignominiam declinare est conatus, datis ad Imperij Electores litteris tertio nonas Maij anno M. DC. XXIIX. à quo tempore bellum moliebatur, quibus causas parandi belli narrabat, & se ostentabat propensum ad pacem: responsum habuit omisso regio titulo, & nihil ad quaesita attinens; ipse interea dum bellum molitur pacem affectare se fingens, cum ut Cæsarem deluderet, tum ut mouere proprijs de causis arma videretur, Hamburgi, Lubecæ, & Bremæ, Regi Daniæ, Duci Saxonix, & Marchioni Brandenburgico significari curauit fore, ut iustam pacem non respueret, si tractandi commoditas daretur, petijtque ab ijs, ut se tractandæ paci interponerent. Quod ubi Cæsar ab his rescivit, Gedanum, electam partium consensu tractatui ciuitatem, Carolum Annibalem Baronem Danauium misit data autoritate concludendæ æquis conditionibus pacis: misit & Rex cum eadem autoritate suum Cancellarium, nonnullosque ex suo concilio, & Rex Daniæ Legatos, qui si qua verteret inter partes differentia, componerent: conuenere Gedani sub initiū Aprilis, anni M. DC. XXX. ibique circa capita pacis faciendæ tres menses disceptatum est: Petebat Rex: Cæsar exercitum & præsidia à superiori, & inferiori Saxonix remoue-

MS.

ret: arces ad mare Balticum sitas demolire-
 tur: Portus liberi essent, nauesque bellicæ in-
 de recederent: controuersia de Episcopati-
bus & Ecclesiasticis bonis arbitrio Electorū
terminarentur, restituerentur expulsi rebel-
les, postquam si criminis læsæ Casareæ ma-
iestatis conuinci possent, pecuniariam mul-
ctam perloluissent. Megapolitanis Ducibus
 sine mora redderetur ditio, pro ijs Rex fide-
 iuberet, si pecunia mulctarentur: Casar
 sumptus, & damna in obsidione passa Stral-
fundanis reficeret: Regi fraudi daret, quod
obsessæ vrbi opem tulisset: Regis hostibus
suppetias non ferret: Rex præsidium Stral-
funda deduceret: iniuriarum partes ambæ
obliuiscerentur, & hac firma stabilique pace
Galliæ, Angliæ, Daniæ Reges & Confœdera-
torum Belgij ordines comprehenderentur.
 Respuit Donauius pacem bello iniquiorem,
 & tandem irrumpentibus in Germaniam
 Suecis tractatus dissolutus est. Dederat in-
 terea Rex 24. Calendas Maij ad Electores
 secundas litteras, quibus omissum regium
titulum in responso suis primis dato dole-
bat, petebatque iterum responderent. Ad dū
 spe pacis Casarem suspensum detinet, bellū
 incepit, repudiato antiquitus tanquam inde-
 coro, sed nostris temporibus recepto tanquā
 utili, stratagemate hostem circumueniens:
 Nam missis circa Idus Martij Stralsundam,
 qua in ciuitate habebat præsidium, copijs a-
 liquot. iussit Rugiam Insulam occupari dila-
 tandis militum hospitij. Est Stralsunda ex
 Anseatici foederis liberis ciuitatibus vna,
 quam

Meck-
lenburg.

Initium
belli Sue-
cici occu-
pata Rug-
ia Insu-
la.

Stralsunda

Stralsun-
da obsi-
dione libe-
ratur à
Suecis.

quam Casaris Imperium detrectantem, magna vi militum in ditionem ad stationes missa, V Vallenstainius afflixerat, restitit vrbs militi, miles obsedit. Suecus urbem inducto praesidio obsidione liberavit Rugia Insula, è regione vrbs ad milliare Germanicum posita Casariani adhuc potiebantur: hanc igitur iussu inuadere Sueci, bombardis aliisque bellicis machinis instructi Stralsunda Tubale ductore soluentes, adiacentes prius aliquot paruas insulas, Hiddenseam, Vitariam, & Iessmundam occupant: castris deinceps ad maius Casarianorum in Rugia monumentum admotis, eo perterritis, morte nuntiata, defensoribus potuntur, obsessis subsidio venerat Tribunus Ghötzius, collectis, quas poterat, copijs, qui fortunam iam bis aduersam expertus, tertio tentans, amissa copiarum parte superatus, conscensa Sterinensi naue periculo se subduxit. Vnum adhuc in ea Insula Casari monumentum restabat, hoc Alexander Leslaus praesidij Suecici, quod Stralsunda erat praefectus 15. Calendas Iulias transuectis, quos ex praesidio selegerat, militibus, cum tormentis nonnullis, est aggressus: agredientem Casarei strenue exceperunt, crebris bombardarum ictibus, quæ moliebatur interturbâtes, extruxit tamen vallum, & tormentis munimentum quare coepit, nullo euentu, contra situm egregie munitum: postera die obsessis deditiorem imperavit: respondere, quantum duraret vita se locum defensuros; sed casus defensorum constantiam

stanti-
ria n
que
par
tor
nime
rentu
ment
ribus
pecta
facta
Mem
Suec
gran
uius
bat:
uati,
cti p
rei c
fic C
pter
latit
men
dona
pis
uand
bus
riof
sed e
curio
pis,
cuiu
fider
sum

stantiam elusit, nam cum biduo post onera-
 ria navis Brandeshaga obsessis aquam, alia-
 que victui necessaria afferret, Sueci myo-
 parones illam terra arcere crebris tormen-
 torum ictibus coepere, cumque ij qui in mu-
 nimento erant contrarijs illam ictibus tuta-
 rentur, factum est, vt fumi nubes in muni-
 mento densissima fieret, visumque defenso-
 ribus adimeret, qua re Sueci cognita non ex-
 pectato ducum signo improuisa irruptione
 facta munimentum in potestatem redegere.
 Memorant eo momento, excitata magicis
 Suecorum carminibus procella; magnam
 grandinis vim caelo demissam, quam ob-
 uius ventus in obsessorum faciem impelle-
 bat: Casariani passim casi; ducenti fere ser-
 uati, & capti sunt; Sueci sex tormenta, bisco-
 cti panis, eduliorum, & pulueris sulphu-
 rei copiam non spernendam inde habuere,
 sic Casariani tota Rugia expulsi: Quapro-
 pter Stralsundani gratias Deo agentes in
 latitiae signum explosere suae ciuitatis tor-
 menta, militemque centum ceruisiae cadis
 donauere: atque ita qui proprii Princi-
 pis copias alere negauerant ad confer-
 uandam pacem, externi exercitum maiori-
 bus impensis donisque insuper perfida cu-
 riositate ad bellum incipiendum alliciunt:
 sed est humani generis communis iam haec
 curiositas, omnibusque praesentis Princi-
 pis, tanquam tyranni, fastidium, alterius
 cuiuspiam, tanquam optimi Principis de-
 siderium inest: inutile sane, atque exitio-
 sum; nam quem produnt irritant, & cui

*Magico
 carmine*

*Sueci con-
 tra Casa-
 reos for-
 mam &
 procellam
 excitant.*

sc

se dedunt suspecti inuisique viuunt. Neque enim adscitius Princeps, de illorum fide acquiescet, qui naturalem prodiderunt, vnde necessario in Tyrannidem ruit; atque in ipsa mutatione pars sumptus, pericula, ruinae succedunt. Non aliter Germaniæ liberæ ciuitates, graues quidem, sed tolerabiles contributiones à Cæsare impositas exosa, spe melioris fortunæ, falso libertatis vocabulum ijs obtendentibus, qui priuatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habebant, in peiora interim præcipites se dedere.

*Ragam.
Kunig.*

Comitijs Ratisbonensibus pax inter Germania Principes concluditur, dimittitur exercitus Cæsaris ex auctoritate V Vallenstainio, Caroli Austria Legati Hispanici pium facinus.

4. Cæsar interea pacis cupidus, vt comitia haberentur procurabat, & eandem circa Iunij finem ipse cum filio, Ecclesiastici Electores, & Bauariæ Dux Ratisbonæ conuenerunt; Saxo, & Brandenburgicus per commissarios adfuere excusatione adhibita, ideo se non venire, quia sibi pecunia non suppetebat ad sumptus in itinere pro dignitate faciendos, cum ditionum non prouentus tantum, sed substantiam milites à V Vallenstainio in stationes missi dissipassent; & quidem ferunt in sola Marca Brandenburgica quatuordecim Legiones statiuam per triennium habuisse: Saxonia pariter tota eadem ratione militi fuerat

rat di
excuf
gend
erog
con
R ti
conc
man
Prin
quid
(qui
mo
gis E
nego
te lu
pro
lega
bus
tuis
ant
ind
ma
ren
tia
deb
dis
qu
C
ue
ga
&
tu
m
vt

rat distributa, vnde nō omnino falsa ipsorum
 excusatio poterat videri. ni paulo post colli- *In Comitijs Ratis-*
 gendo contra Cæsarem militi, thesauros fere *bona nihil*
 erogassent: Crediderim ego à molitorum *agitur de*
 conscientia fuisse congressu prohibitos. At *Rege Ro-*
 Ratisbonæ comitia haberi cœperūt, & post *mano rēo*
 conclusam cum Rege Gallia pacem, de Ro-
 manorum Regis Electione, cuius suspicio ita
 Principum animos mouerat, ne tractatum
 quidem. Nuncius Pontificis solum Roccius
 (qui ad hoc speciale mandatum à Beatissi-
 mo Patre in forma Breuis habuerat) & Re-
 gis Hispaniarum Legatus, priuatim de hoc
 negotio cum vnoquoque Electorum, ex par-
 te suorum Principum, verba habuerunt, sed
 pro voto minime retulerunt responsum, al-
 legantibus Electoribus, de hoc in præsentibus
 comitijs, se nihil posse deliberare: oportu-
 iusse, secundum Imperij leges, se à Cæsare
 antea de hoc specialiter fuisse admonitos,
 indixisse illum comitia ad tractandam Ger-
 mania pacem, de hac tātum deliberandum:
 remitteretur negotium istud ad alia comi-
 tia, quibus ipsi erga Austriacam familiam
 debitum studium erant patefacturi: ite vt
 diximus de Regis Electione in comitijs ne-
 quidem actum est, & prudenter non petijt
 Cæsar, quod consequi se non posse cogno-
 uerat, tum ex ijs, quæ fortasse à prædictis Le-
 gatis rescauerat, tum quod iam erga se Ele-
 ctorū male affectos animos didicerat. Qua-
 tuor consumpti sunt menses in pace Ger-
 mania componenda, volebatque Cæsar,
 vt ea, quæ Vratislavia conclusa fuerant,
 locum

*Præfatus
 Cæsar.*

Neque
 fide ac-
 at, vnde
 e in ipsa
 ruina
 beræ ci-
 es con-
 sa, spe
 abulum
 neres, in
 discor-
 accipites
 er Ger-
 mittitur
 llenstai-
 anici

vt comi-
 em circa
 stici Ele-
 onuene-
 mmissa-
 deo se nō
 tebat ad
 ciendos,
 tum, sed
 io in sta-
 ferunt in
 ordecim
 uisse: Sa-
 iliti fue-
 rat

*Casar vr-
get bono-
rum Ec-
clesiasti-
corum re-
stitutionē.*

*Sed Ele-
ctores
VVallen-
steinij ex-
auctora-
tionem.*

Wallesteinij

locum haberent, & praesertim vrgebat, vt bo-
na Ecclesiastica redderentur, & Catholici
eo restituerentur, vnde fuerant expulsi: sero
nimis remedio, contra inueteratum morbū,
quando iam haereticorum auaritia, quae qua-
si quercus radices agit, & quo diutius inha-
ret, difficilius auellitur, Catholicorum bona
longo tempore quodammodo praescripserat.
Sed Electorum quibusdam, vt opportunius,
& cautius deinceps fallerent, his assentiri
placuit petieruntque cōtra, vt postquam de
pace esset conclusum, eius fructus apparere
inciperent: dimitteret itaque Casar milites,
& oppressas contributionibus Prouincias
subleuaret: Calamitatibus insentiū populo-
rum iam satis militū auaritiam esse expletā,
deuastata tandem, deformataque Germaniā
misereretur: conuesti praeter omnia sunt de
VVallesteinio summo armorū Casaris praefecto,
illū oblique perstringentes, quod su-
perbus homo, ambitione elatus, ad militum
beneuolentiam captandam, tantam exerci-
tui concessisset licentiā, vt nihil tam facino-
rosum esset, quod milites contra miserrimos
populos non auderent: sauire in homines,
virginibus vim inferre, comburere domos,
ciuitates deuastare, depopulari prouincias,
pium censerent: militaribus praecipis conti-
neri piaculum ducerent: esse has, non cōser-
uādi, sed perdendi Imperij artes, non instruē-
di milites, sed corrumpendi: irritari militum
petulantia populos, inde rebelliones, & bella
ciuilia oriri, militem cōtra per licentiā lasci-
uire: hunc labore, nō mollitudine probari, &

in eo

in eo modestiam, & continentiam non minus, quam virtutem, atque animi magnitudinem esse desiderandam. Instabant igitur maxime, ut V Vallestainius à suprema præfectura remoueretur, atq; exercitus dimitteretur: non odio solum in V Vallestainium, qui ut feroces, rebellesque compesceret Germanorum animos, militibus habenas laxauerat, sed miro astu, ut illum qui Cæsari egregiam fidamque operam nauauerat, eidem ea iniuria inimicum redderent: & Cæsar facilius, quam fortasse par erat, ipsorum petitionibus consensit, bellum Suecici non tanti pendens, quâti erat necesse, putarique satis esse futurum exercitum, qui in Pomerania, & Megapoli erat, ad illud conficiendum, neque sibi à Germaniæ Principibus metuens, qui cū neminem vnquam data fide fefellisset, fore ut ab alijs falleretur non credebat. Igitur itaque Comiti Tyllio Catholici foederis Generali præfecto data reliqui exercitus cura, creatisque super milites commissarijs, exercitū qui in superiori erat Germania dimitti iubet. & Albertum V Vallesteinium, cui Megapolitanum Ducatū antea donauerat, exautorauit, excusauitque, propter Germaniæ quietē ita fieri oportere, ne cui postea sibi belli causas imputare liceret: & maluit Cæsar erga pacem propensionem ostēdere, quam potentiā seruare: Pio sed pernicioso consilio, cum iā experientia receptum sit, hominum deprauata ingenia, si quam aliquādo iniuriam sint perpessa, non parcere, sed tunc potissimū ultioni studere, reconciliantur: cessatque illius

Et exercitus
missionem.

Quibus
Prus Cæsar
consensit.

Militens
dimittis.

poten-

*Sed ille
Commis-
sarioꝝ
seueritate
irritatus.*

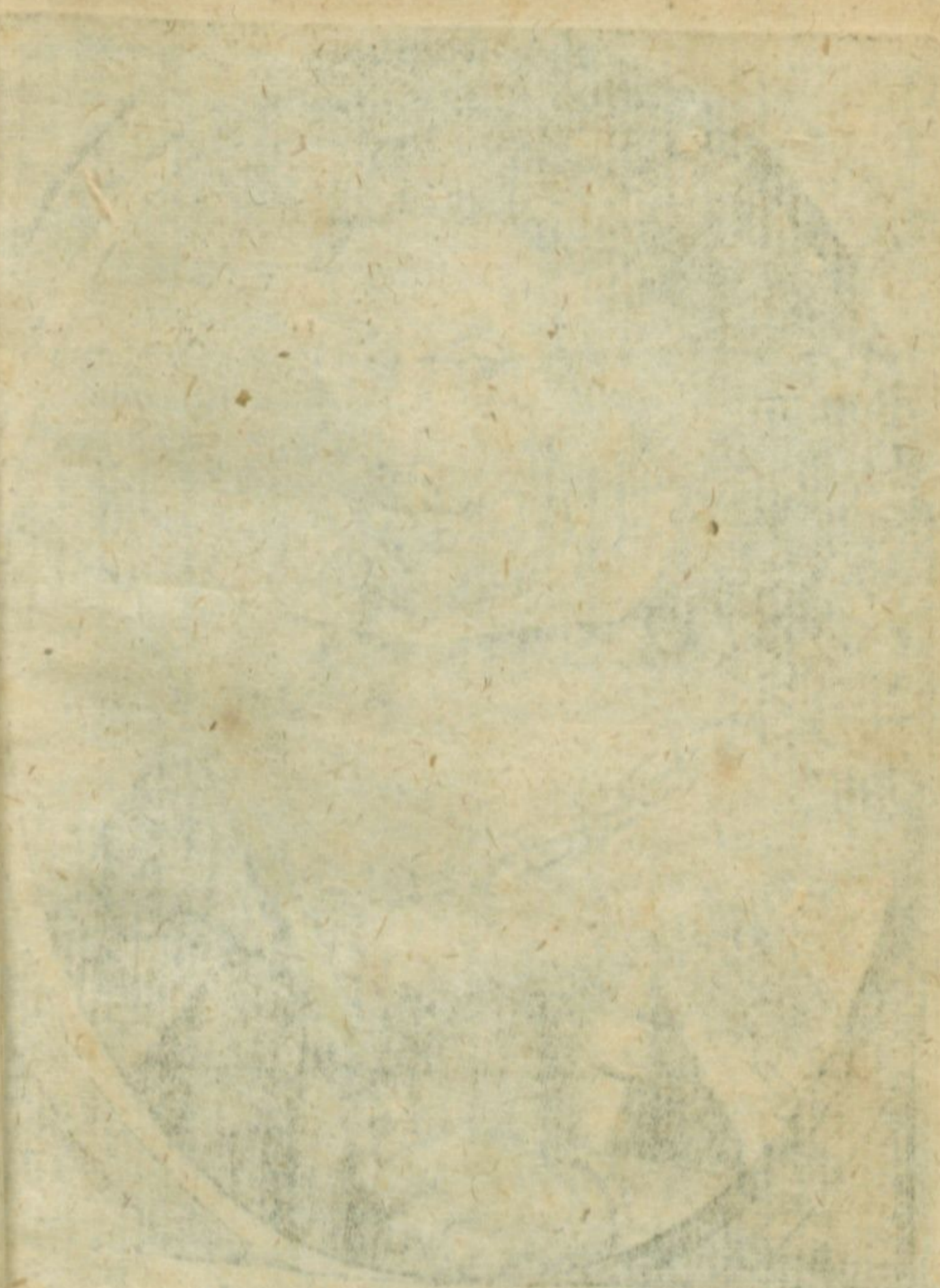
*Ad hostē
transit.*

Diractione

potentia à quo passa sunt, qua commodissi-
ma occasione ad vlciscendum fruuntur: sic
pie Caesar reconciliatus arma deposuit: Ger-
maniae Principes astute, si secundum nostri
saeculi consuetudinem loquamur, quas se ac-
cepisse dicebant iniurias vlciscendi occasio-
nem naacti sunt. Accessit (ijs fortasse instigan-
tibus, qui V Vallestainium erant exosi) com-
missarioꝝ in milites intempestiua seueri-
tas, qua in illos animaduertentes, ita male
affectos dimiserunt, vt maior pars, imo fere
omnes ad hostes transmigrauerint, Vsus mi-
litaris est in Germania hyemali, & eo, quo
in statiuis milites morantur, tempore, vt sin-
guli vel bini, aut terni vnam habeant incola-
rum domum, cuius dominus victum militi,
& equo, si equum miles habet, dare tenetur:
Pagus quoque, seu ciuitas, vbi statiuæ sunt,
contributiones porrigit secundum multam,
quæ deinceps in singulos milites pro rata
parte distribuuntur: præter hæc vnusquisque
aliquid semper ab hero domus extorquet,
donatiui nomine, quod incolæ, etiam si in-
uiti, dāt tamen, ne in suam familiam, faculta-
temque milites defrauent: de hoc commis-
sarioꝝ inquirentes, coegerunt milites reddere,
quicquid donatiui nomine accepissent: in-
stum quidem, sed militi graue, qui eas pecu-
nias luxuriei, popinationibusque, vt mos
genti est, insumpserat, eoque grauius, quod
plurimi pecunia, quam dissipauerant, caren-
tes, equos, arma, vestes in solutum dare co-
acti sunt: vnde irati, vt leue ad iracundiam mi-
litare genus est, ad Suecum partim, partim

ad

modis
antur: sic
uit: Ger-
m nostri
nas se ac-
occasio-
instigan-
si) com-
a seueri-
ita male
imo fere
V sus mi-
eo, quo
te, vt sin-
t incola-
m militi,
tenetur:
ua sunt,
nultam,
pro rata
squisque
torquet,
iam si in-
faculta-
commis-
reddere,
ffent: in-
eas pecu-
, vt mos
us, quod
nt, caren-
dare coa-
diam mi-
, partim
ad

PHILIPPUS
HISCE LIBRIS

PHILIPPUS IV.
HISP. ET IND. REX.

ad S
Pro
sunt
Rat
pay
lo c
emp
offe
qua
tion
not
rem
tho
Rat
mec
inst
vsu
nes
ranc
ex
Epi
Aff
diu
dun
cior
ideo
fab
tho
qu
tus
terr
mij
Sen
Sen

ad Saxonem Brandenburgicum, aliosque
 Protestantes Principes, qui eam occasionem
 sunt amplexi, se contulerunt. Tales fuerunt
 Ratisbonensis conuentus fructus, in quo
 pax conclusa, suspicionesque remotæ at bel-
 lo commoditas, dimisso exercitu, data; ex-
 emplumque posteris, præstare ab eo, quem
 offenderis, te etiam reconciliatum metui,
 quam depositis armis omnino reconcilia-
 tioni confidere: neque aliud in ijs comitijs
 notandum veniret, si prætereundum cense-
 rem Caroli Auriæ Hispanici Legati erga Ca-
 tholicam fidem celebrandam pietatem. Est
 Ratisbonæ templum antiquissimum, quod
 media ex parte Catholici ex Diui Dominici
 instituto possidebant, reliquum Lutherani
 usurpabant, sibi à Ratisbonensi Senatu,
 nescio quo iure traditum, inter cætera mi-
 randa, quæ in hoc templo sunt, Pulpitum est,
 ex quo diuus quondam Albertus ciuitatis
 Episcopus ad populum conciones habebat: "
 Afferunt (quod Ratisbonæ ex pluribus au- "
 diui) Lutheranos, quotquot ad concionan- "
 dum supra illud ascenderunt, cum finita cõ- "
 cione descenderent, medios fuisse disruptos, "
 ideoque prope id, quod adhuc extat, aliud "
 fabricasse, vt & ipsi conciones haberent, Ca- "
 tholicisque, qui impune ascendebant, anti- "
 quum illud cessisse: Carolus vero iniquum ra- "
 tus sacrosancta Catholicæ fidei mysteria, te- "
 rrimis Lutheri superstitionibus, & blasphem- "
 ijs in tam deuoto templo immisceri, apud "
 Senatum egit, de illo redimendo, & quanquã "
 Senatores fere omnes Lutheri impietatem "

Caroli
 Auriæ
 Hispanici
 Legati li-
 beralis
 pietas.

AB.

B

cole-

Qui suo
are Catho-
licis tem-
plum re-
dimit.

colerent, maluerunt tamen aurum, quod of-
ferebat Auria, quam suo Luthero seruare fi-
dem; concesserunt itaque Auria templum,
si prius tamen quadraginta florenorum mil-
lia, quæ à Catholicis tribuci nomine posce-
bant, numeraret: quo pacto gauisus Auria,
in signi liberalitate, protinus pecuniam de-
dit, & templum omnino liberum Catholicis
donauit; solus inter tot Principes, qui Ratis-
bonam confluxerant, qui religionis zelo
moueretur; essetque hoc facinus mirabilius,
si solus esset in hac familia pietatis exem-
plum, & Andreas proauus liberata patria
pietatem, charitatemque suos haeredes non
docuisset.

*In Pomerania Contiùs se contra Suecos
munit. Gustauus habitis Stocholmiæ co-
mitij ordinum Regni, ex Suecia
cum exercitu soluit.*

5. Dum hæc Ratisbonæ geruntur, Tor-
quatus Contiùs exercitus Cæsaris, qui in
Pomerania post bellum Danicum remanse-
rat, præfectus, ex amissa Rugia Suecorum
consiliũ detexit, quos prius, si bellum inten-
tarent, si aggressuros Pomeraniam, aut Mega-
polim nunquam putarat, cum nimis per
eas regiones in Germaniam difficilis esset
ingressus, ac ideo crediderat fore, vt potius
ex Borussia, in Silesiam irrumperent, quod
verosimilius erat, & facilius: sed ex hoc in
cognitionem venit, in Pomerania, & Me-
gapoli futurum bellum. Quare à Bogislaò
Pome-

Pomerania Duce petijt, vt Ghertium, & Griffenhagam loca ad flumen Viadrum sita sibi concederet, vt illis munitis, hostem eo transitu prohiberet: sibi que ab vna ad alteram prouinciam pateret accessus. renuit primo Bogislaus, sed resistere se non posse cognoscens, postea concessit, vt illi sibi reseruato dominio, cautoque, ne commercium cuiquam impediretur. Extruxit Contius, vt impiger, & prudens, Ghertij pontem ductaque Griffenhagæ per flumen catena, navigationem impedijt, & in his locis, atque alibi passim, vbi opuserat, munimenta excitauit, quibus hosti posset resistere, quouisque Valle Rainius, quem non adhuc exautoratum intellexerat, cum exercitu reliquo adueniret. Inde misso in Megapolim Federico Duce Sabellio, eius Prouinciæ, ac citioris Pomeraniæ curam dedit, qui itidem Domini, Grysaldia, & alibi cœpit se munire: Sueci contra Stralsundam, quaque circa ipsam sunt loca summa celeritate muniebant. Gustauus vero quietis impatiens, nihilque se absente bene fieri ratus, habitato Stocholmiæ ordinum regni solemni conuentu, iterum causas explicuit, quibus bellum, contra Cæsarem susciperet, easdemque libello complexus, typis excudi curauit. Latino sermone, & Germanico: Tenor erat: Quod Rex dum opprimerentur amici, & clientes, aliaque Germaniæ vastatores (exercitum Cæsaris annuebat) facerent, quæ non parum se irritare poterant habuerat occasione quidem belli: neque opportuni-

Gustauus ad bellum Germanicum anhelat Stocholmia in conuictijs eius suscepit causas typis vulgat. Quod scilicet Cæsar Germaniam vastaret.

ras deerat rei bene gerendæ, inuitantibus,
 imo enixè postulantibus Germaniæ incolis,
 ut arma caperet, suadentibusque exteris a-
 micis, ut dum paries vicinus arderet, propriæ
 domus incendio consuleret; voluerat tamen
 nunquam pacem rumpere, cuius erat ama-
 tor, & cultor, & maluerat securitatem pro-
 priam Dei, & innocentis conscientiæ bonita-
 ti commendare, quam dare se in belli disci-
 mina præcipitem, vnde periculum sibi, ami-
 cis incommoda erant oriunda. Verum cum
 anno M. DC. XXVI. in Borussia contra
 Polonos exercitum ducens, propius obser-
 uare incepisset Germaniæ grassatorum mo-
 tus, amicorum monita vana non fuisse & quo
 propius Cæsarei ad mari Balthico adiacen-
 tes Prouincias accederent, eo plura tentare,
 quæ bellum prouocarent, dignouerat: in pri-
 mis enim eodem anno suas, quas ad Trans-
 siluanix Principem dederat, litteras, iure
 gentium violato, interceperant, coniecto in
 carcerem Tabellario, atque conficta verbo-
 rum interpretatione, in sui inuidiam publi-
 cauerant; cumque postmodum inter Regem
 & Polonos pax tractaretur, nihil omiserant,
 ut tam sanctum opus turbarent, Polonis vl-
 tro subsidia offerentes, concedentesque, ut
 militem in Germania scriberent, & arma ex-
 traherent; Germanis ne Regiæ militiæ no-
 men darent, interdicto: quod tamen si Regi
 nihil obfuisse, cum præter optatum nume-
 rum ex Germania milites, & arma habuisset,
 illorum tamen male affectum animum de-
 texerat; qui & apertior prodierat anno se-
 quenti,

Literas
 suas inter-
 cepisset.

Hostes
 suos pro-
 mouisset.

quenti, quo Holsatiæ Ducem cum exercitu,
 sub ipsius Cæsaris signis, contra Regem, Po-
 lonis subsidio miserant: post hæc Sueci tota
 Germania prohibiti, naues ipsorum captæ,
 & confiscatæ; inde (quod & eorum consiliū
 manifestius ostenderat) succedenti anno in-
 structæ classis Generalem præfectum crea-
 uerant; muniuerantque totius Pomeraniæ,
 & Megapoleos, tam maritima, quam medi-
 terranea loca, quasi vltterius quippiam ten-
 taturi: neque vero propter hæc Rex, (tanti
 pendebat pacem) hostile aliquid erat moli-
 tus, immo anno M.DC.XXVIII Stralsunda-
 nam ciuitatem à Danis, Cæsaris hostibus,
 eiusdem Cæsaris nomine, tanquam neutrius
 partis, recuperans, suam erga Romanum Im-
 perium propensionem ostenderat. Cumque
 Stralsundani negarent exercitum Cæsaris
 in ciuitatem recipere, vt qui hostiliter adia-
 centem regionem deuastauerat, intentau-
 ratque vim vrbi, donec super hoc à Cæsare
 expressius haberetur mandatum; Rex pro-
 prijs sumptibus in ea ciuitate præsidium
 aluerat, ne à quopiam occuparetur, quod
 cum Cæsariani æqui bonique consulere, &
 Cæsaris decretum expectare debuissent, si-
 nistre interpretati, cum Stralsundano arce-
 rentur, Vismariensem occupauerāt portum,
 accitisque Gedano hostium Regis nauibus,
 Balthicum mare cœperant infestare; vt ipse
 si commercia salua voluisset, magno incom-
 modo, & sumptu classem contra instruere,
 ipsorumque conatus impedire fuisset co-
 actus, quousque annus ille elaberetur: inde ne-

Sed nota
 hominis
 vafri
 Ingeniū.

Et speciosū
 sa verba.

Vbi
 man

11 daretur sibi fraudi, quod Stralsundam tene-
 12 ret, cū principio anni M. DC. XXIX. Lubecæ
 13 pacem inter Cæsarem, & Daniæ Regem tra-
 14 ctari intellexisset, suos eo Legatos mitten-
 15 dos censuerat, qui tum vrbs Stralsundanae
 16 causam accommodarent, tum cæteras com-
 17 ponerent simultates his annis enatas, atque
 18 si ad id quoque aliquid cōferre possent, tra-
 19 ctatum ipsum, interuentu suo ad optatum
 20 exitum perducerent. Putabat enim Rex,
 21 quod cum pax cum Dano concludi exclu-
 22 sa Stralsunda, atque hæc sine se includi non
 23 posset, ob pactas conuentiones, opus esse, vt
 24 sui quoque Legati conuentui interessent.
 25 Legatos Rex Daniæ comiter, vt parerat, ex-
 26 ceperat: at Cæsariani summa iniuria, non Lu-
 27 beca solum, sed tota Germania, morte comi-
 28 nata, facessere iusserant: quod iniquum fa-
 29 cinus, datis ad Regem litteris, excusantes,
 30 se non habuisse potestatem dicebant, eum
 31 alio tractandi, quam cum Daniæ Rege, certo
 32 tamen scire, si res adhuc vel ad Cæsarem, vel
 33 ad V Vallestainium deferretur, fore, vt Rex
 34 pro votis haberet responsum. Verum indi-
 35 gnum iam Regi videbatur tot modis læsam,
 36 tam ludibriosis amplius processibus offerri
 37 patientiam, sciebatque difficile admodum
 38 futurum, vt Legati Cæsarem adirent, vijs
 39 omnibus interclusis, & Lubecensi con-
 40 uentu ad finem vergente, addebaturque
 41 cum Cæsare antea non habita communica-
 42 tio: vicerat tamen pacis desiderium, Senatu
 43 que impulsus, & dederat ipse Electorali Col-
 44 legio (quod de iure Imperij exterorum
 45 Re-

Quod Le-
 gatos Sue-
 sicos Lu-
 beca ex-
 clusisset.

Reg
 ad C
 nem
 rium
 in p
 fund
 ad i
 miss
 fund
 pfa:
 tem
 nau
 tra E
 Mar
 tum
 mut
 se vi
 quib
 qui
 is,
 peti
 Lub
 spon
 suor
 erci
 tot
 Arn
 esse
 tra
 nec
 repe
 iter
 nem
 tura
 sup

Regum causas cognoscit) litteras, & à Senatu
 ad Cæsarem Generalem ablegari Steno-
 nem Bielchen Baronem, & suum cubicula-
 rium passus erat, vt si animos partis aduersæ
 in pacem pronos reperiret, etiam pro Stral-
 fundanis armistitium statueret, quousque
 ad integrum pacis negotium plures com-
 missarij mitterentur: appulit Bielches Stral-
 fundam, inuenitque omnia in deterius la-
 psa: neque enim solum grassatores illi ciuita-
 tem molestabant, sed armauerant insuper
 naues ad prædam, miserantque iterum con-
 tra Regem, duce Arnhemio Cæsaris Campi
 Marefciallo, vt vocant, in Borussiam exerci-
 tum: hæc Bielchis vltiorem progressum
 mutatio stiterat, ne tamen frustra venis-
 se videretur, scripserat ad V Vallenstainium
 quibus de causis expeditus venisset: & de ini-
 quitate transmissi exercitus protestatus, vt
 is, & reliquæ hostilitates suspenderentur,
 petierat, si sincera alias videri deberet
 Lubecensium delegatorum responsio. Re-
 sponderat V Vallesteinus: illusoria plane
 suorum subdelegatorum fuisse responsa, ex-
 ercitus reuocari ideo non posse, quod
 tot copijs abundaret Cæsar, vt sibi hunc
 Arnemianum exercitum dimittere opus
 esset, atque ideo amico Poloniae Regi con-
 tra Sueciam haud immerito eum misisse:
 nec quidquam vltius, quod ad rem faceret,
 repetitis Bielchis postulatis, nisi hoc ipsum
 iterum responsum dederat, iusseratque Ar-
 nemium cum exercitu in Borussiam iter ma-
 turare, qui non parum res Suecicas per totā
 eam

27 eam astatem afflixerat, magisque afflixisset
 27 ni fors nefariae intentionis conatus in pro-
 27 pria capita pensasset. Narrabat praeterea lit-
 27 teras ad Electores datas, & Legatum Geda-
 27 num missum in medium producebat, ut se
 27 pacem cupere persuaderet; atque arguebat
 27 ex responso ab Electoribus habito, quo nihil
 27 ad rem continebatur, necessitatem relictam,
 27 & quasi insinuatam, opportunis remedijs
 27 sibi consulendi, & ex Gedanensis conuentus
 27 dilatione concludebat, se ab hostibus deti-
 27 neri, illos interim ad bellum necessaria pa-
 27 rare, quod cum non posset sine maximo re-
 27 gni, suoque detrimento pati, coactus bellum
 27 inferere, ut auerteret & protestabatur quic-
 27 quid damni ex eo Christianae Reipublicae,
 27 Germaniaeque populis emergeret, non sibi,
 27 sed ijs pacis osoribus, qui tot, tantasque de-
 27 derant causas esse imputandum. Haec, quae in
 27 eo, ut appellant, manifesto continebantur
 27 prolixius, nos quo breuius potuimus com-
 27 plexi lubenter sumus, ut huius belli causae
 27 vel ex ipsius Regis ore audirentur, qui tam-
 27 etsi pleraque falsa, multa tamen vera narrat,
 27 quae ad rem non parum faciunt.

*Gustavi in Germaniam appulsus,
progressus primi.*

An. 1630 6. Rex itaque libello hoc promulgato,
 4. Iuly cum exercitu quindecim mille militum na-
 Gustaus uem conscendit, felicique nauigatione Ru-
 Rex Sue- giam quarto nonas Iulias appulit, quo die
 cia in Ger- festum Diui Praecursoris veteri calculo ha-
 maniam retici celebrant; ibi quas adduxerat, cum ijs,
 quas

qua
 tulo
 bus
 Ger
 ora
 tate
 felic
 men
 cryn
 casio
 erat
 locu
 bus
 tu be
 dem
 conf
 mili
 varij
 iniu
 tate
 mini
 ardu
 lant
 turi
 calca
 bus
 nobi
 rend
 fixo
 ut vn
 diffi
 coep
 enim
 nisi

quas ibidem inuenit, coniunxit copijs, totusque exercitus, ut asserunt, viginti millibus militum constabat. Vt primum solum Germanicum attigit, in genua procumbens orauit, aut sua in superstitione pius, aut pietatem simulans; precatumque est Deum, pro felicitate belli, postquam de prospere dimenso itinere gratias egit: Applausere illa-
 crymantes exercitus Duces, ipseque eos, occasione persuadendi nactus, ut eloquens erat, & facundus, in hunc fere modum est allocutus. Si mihi, commilitones, cum tyronibus sermo esset, conarer verborum apparatus bellum, quod suscepimus, leue, & facile, demonstrare: atqui quando ego illorum ora conspicio, qui ante tot annos in meum commilitium adscripti, in continuis bellis, ex varijs hostibus innumera trophæa retulere, iniuste me facturum putarem, si ficta facilitate pellicerem, quasi difficultate deterrere-
 mini, qui pericula in delitijs habetis; terrent ardua viles animos. strenuos, & fortes stimulant, & inuitant. Germaniam, in illa regnaturi, ni Dei fauor, vestraque virtus deficiat, calcamus, vastissimam prouinciam, fluminibus montibus, syluis circumseptam; neque nobis bellum cum Mosco fugaci hoste gerendum, sed cum firmissimis aciebus stabili fixoque pede dimicandum, cum Germanis, ut vno verbo dicam, nobis res est: sit victoriae difficultas & gloria, vestrae virtutis stimulus coeptis fauebit Deus, cui militamus. Quid enim nos ad bellum hoc mouit, nisi religio? nisi miseratio fratrum, quod ideo à Catho-

venit cum
 15000.
 militum.

Et ita
 suos allo-
 cutus est.

22 licis affliguntur, quod Doctoris nostri Lu-
 23 theri religionem sectentur: Solus hic reli-
 24 gionis zelus victoriam largietur, milites.
 25 Quod si mundanas annectere causas, & con-
 26 iecturas futuræ victoriæ lubet, addite vestræ
 27 virtuti, & numero, confederatos nobis
 28 Principes, qui præsto mox aderunt: addi-
 29 te populos integros, qui nos opperiantur,
 30 ut nobiscum communia sacra tueantur:
 31 addite ipsius hostis debilitas, distractas-
 32 que vires, difficillimum alioquin bellum,
 33 facillimum, ut re vera est, censebitis: & vin-
 34 cemus, auguro: si geratis vos ita, ut strenuos
 35 milites, & Lutheranos viros decet: atque
 36 præter gloriam ingens vos præmium manet,
 37 opulentissimarum ciuitatum ditissimæ sup-
 38 pellectiles, Catholicarum Ecclesiarum pre-
 39 tiosissimi apparatus, gemmæ, torques, aurea,
 40 argentea vasa, quibus Catholici per luxum
 41 vtuntur: vltimumque coelestem gloriam cō-
 42 sequimini, qui ad liberandos purioris verbi
 43 Dei professores hanc expeditionem suscepi-
 44 stis. Hæc ille: & exercitus militari fremitu
 45 approbavit Regis dicta, longam illi vitam: vt
 46 mos est, precatus. Stralsundæ quoque pro-
 47 pter aduentum Regis Iudi habiti, & grates
 48 Deo de ipsius salute actæ, Legatique missi,
 49 qui ipsum in ciuitatem deducerent. At dum
 50 Rex Stralsundæ populari applausu fruitur,
 51 miles Hispanorum Hagam, & Vsedomiam,
 52 non procul à Volgasto, insulas occupauit:
 53 haud sine Casarianorum cæde, Croatarum
 54 præsertim, quorum fere ducenti cecidere:
 55 mox excitata ante, Volgastum munimenta à
 56

Stralsundæ festo
 planis ex
 cipitur.

Casa-

Casa-
 erant
 stum
 vim
 ta, q
 Rex
 anim
 cont
 & qu
 face
 vt m
 dum
 pate
 Grys
 maic
 ris sp
 aqua
 que
 defe
 mili
 facti
 die
 prop
 pos
 tum
 cien
 cos
 ban
 sibi
 quic
 tur.
 mu
 stia

Cæsarianis amissa, neque ea, quæ ad Viadrū
 erant, diutius seruata sunt, ipsumque Volga-
 stum, postquam aliquot dies tormentorum
 vim sustinuerat, Regi cessit, sola arce serua-
 ta, qua non tam cito, ob defensorum virtutē
 Rex potiri potuit. Porro vt Cæsarianorum
 animos ad plura distraheret Rex, ex Rugia in
 continentem secundo vento mille equites, *Copias*
 & quinque peditum legiones exscensionem *suas par-*
 facere iussit, aliasque subinde traijci copias, *uitas.*
 vt munimenta excitarent, vnde sibi postmo-
 dum ad mediterranea loca facilior aditus
 pateret. Descendit deportatus miles inter
 Grysaldiam, & Volgastum, & nescio
 maiori alacritate, an patientia, breui tempo-
 ris spatio multum operis confecit, pane &
 aqua per plures dies vitam trahens, ingenti-
 que labore terram in corbibus, vehiculorum
 defectu, ad struendum vallum vehens: vt que-
 militum diligentiam excitarent operis præ-
 fectioni, illi, qui vltra viginti plenos corbes, in
 die attulisset, Ceruisiæ amplum poculum,
 propinari iusserunt, vnde tolerabilior, pro-
 posito præmio labor. Neque horum mili-
 tum parum Suecis profuit modestia, ad alli-
 ciendos incolarum animos: non enim rusti-
 cos exactiōibus grauabant, vel extorque-
 bant edulia, sed qui habebant pecuniam, ea
 sibi cibum emebant, nummis carentes ac-
 quiescebant ijs, quæ vltro sibi suppeditaban-
 tur. Sic patientia, & labore militum Rex se
 muniuit, alacritate hostes deterruit, mode-
 stia incolas sibi amicos confirmauit.

Et impro-
 bo labora
 rum nimē-
 ta excita-
 re iubet.

Contij aduersus Suecum consilia, huius
 bellica artes: Contius Stetinum im-
 mittere praesidium cona-
 tur.

Casareani
 vires suas
 contra
 hunc.

Sueci ex-
 plicant &
 augent.

7. Torquatus interim Contius cum Re-
 gem plures occupasse portus vidisset, haud
 consultum duxit, praeter Vismariam Rosto-
 chium, & Colbergam, loca alia ad mare reti-
 nere. namque hostis iam appulsu minime
 poterat prohiberi, ac nostrae vires distrahe-
 bantur, detinebanturque in locis, quibus non
 adeo facile auxilia poterant adferri; fatius
 itaque duxit in mediterraneis ciuitatibus
 munitisque usque ad inuicem propinquis
 exercitum continere. Quapropter Brandes-
 hagenense munimentum in littore iuxta Ru-
 giam situm, atque a Suecicis tormentis ita
 vndique quassatum, ut amplius fere defendi
 non posset, destruere decreuit, ideoque as-
 portatis Grysbaldiam bombardis, & muni-
 tionibus, quae in ipso erant, illud diruto vallo
 hosti vacuum reliquit; vnde maritima, quae
 circa Rugiam sunt loca omnia Sueco cesse-
 re; quare ipse Rugienses incolas publicato
 edicto ad suas sedes reuocauit, atque conci-
 liandis mediterraneorum animis. Volgasti
 Stetinensibus mercatoribus maritimum por-
 tum aperuit, qua per Viadrum ingressus, &
 egressus pateret, monitis prius nautis, ita o-
 nerarent naues, ut in flumine nauigare pos-
 sent. Post haec Vollinum, cum arce Princi-
 pis a Caesarianis derelictum, occupauit &
 restau-

ref
 git
 par
 in
 on
 qua
 cita
 ret
 uar
 vt v
 tari
 ipsi
 in p
 & h
 col
 uen
 do i
 tole
 pro
 sui e
 por
 que
 nem
 pop
 re, v
 rent
 Vnd
 dum
 Pro
 Arq
 rum
 auct
 eran
 gisla

restauravit pontem ab iisdem incensum, largitusque panem, & lardum colonos ad suas partes attraxit: nempe Deus hominem uti in milites seueritate, in incolas comitate, in omnes iustitia imbuerat, qui Catholicos aliquatenus peccantes castigaret, ipse sua felicitate opprimeretur, & poenas haereseos lueret; nam qui bene istius belli euentus obseruarit, videbit Regi ita arridentem fortunam, ut vix aliquid sinistrum habuerit; quod militari disciplinae etiam potest adscribi, quam ipsius miles, in aduersis constans, & patiens, in pugna impiger, & strenuus, cum colonis & hospitibus modestus, & affabilis semper coluit: noster contra (quamquam post aduentum Contij mutati sunt mores) tolerando impatiens, pugnando piger, petulans, intolerabilis apud incolas, illos in Suecum ita propensos reddidit, ut tanquam liberatorem sui exciperent, & amplecterentur; Quod temporis progressu non exigui fuit momenti, atque Sueco faciliorem reddidit expeditionem; nam comitate Regis, Suecorumque populi allekti, ita istorum partibus adhaesere, ut Caesarianos ubicunque possent infestarent, Suecis vero pro viribus opitularentur: Vnde inter militaria axiomata non spernendum duxerim, reddere sibi amicos illius Prouinciae incolas, in qua bellum gerendum. Atqui Contius veritus, obseruatis Suecorum progressibus, ne Stetinum occuparent, aucto exercitu ijs copijs, quae in Megapoli erant, ad viginti millia militum, petijt à Bogislao Duce, & Stetinensibus, ut ex suis praesidium

*Incolariis
animos
munifi-
cētia cap-
tat Rex*

*Quos Ca-
sariani
aliena-
uerant.*

Stetinenses
veniunt
praesidium
Caesaria-
num.

fidium admitterent : eosque reuertes, quod se satis firmatos viribus assererent, monuit, vt quando nullum Caesareum praesidium admittere, sed sese ipsi tueri vellent, in fide & obsequio erga Caesarem manerent, nec militem reciperent Suecum: ipse interea eorum perfidiae non ignarus, specie liberandae obsidione arcis Volgastensis, ad Stetinum obsidendum tendebat.

Gustauus Stetinum occupat : Cum Bogislao Pomerania Duce paciscitur, & Stargardia positur.

8. Consilium Rex odoratus, Contium biduo praue nit: nam ex Vsedomia cum milite, atque iusto apparatu bellico soluens, duarum horarum spatio triginta milliaria conficiens, per Viadrum, & trans portum, Oderburgum plenis velis praeteruectus, ad milliare prope Stetinum exposuit militem: Aduentum Regis Bogislaus, & Stetinenses primo a gre se ferre simularunt, clausisque portis, quasi se defensuri, ad Regem Legatos misere, qui ipsum allocuti, retulerunt, cupere illum, vt Dux sui copiam faceret, quo coram, quid vellet esset expositurus: neque illum adire palam Dux abnuuit, cum quo iam clanculum transfegerat : atque eadem die in castris inter eos foedus iactum, cuius haec praecipua fuerunt capita : Primum amicitia inter Regem & Ducem, & libera inter subditos commercia essent; secundum, tene-

Conditio
nes quibus
Stetinum
Sueco
traditur.

tenero
tertiu
tentat
ret, p
berta
gione
trans
Rom
quart
occu
ea no
qui
Prou
sto el
& fo
man
& se
Cam
nia
uent
com
dein
ipiu
dam
aut
ne, i
viril
elec
ptin
tion
defe
mer
tion
si q

teneret hoc foedus ad defensionem tantum: tertium, nihil contra Caesarem aut Imperium tentaretur, sed haec confoederatio solum fieret, pro Imperij statu in antiqua forma, libertate, & tranquillitate conseruando, religione, ac Republica tuenda, neque hac transactione quicquam ijs, quae Bogislaus Romano Imperio debebat, detraheretur: quartum, restitueret Rex, quae occupasset: aut occupaturus erat in Pomerania loca: Dux ea non alienaret, ijsque homines praeficeret, qui Regijs commissarijs in ijs, quae ad Prouinciae defensionem pertinerent, praesto essent: quintum: priuilegia Stralsundae, & foedus per eam cum Rege initum salua manerent, ipsiusque grauamina sine mora, & secundum aequitatem tollerentur. Sextum, Caminensis Episcopatus, qui sub Pomeraniae ordinibus comprehenditur, huic conuentioni includeretur, fruereturque ipsius commodis, hoc solum addito, quod si quid deinceps, Dioecesis aut Capitulo, contra ipsius priuilegia, statuta, aliasque leges fundamentales, propter electionem Episcopi, aut Coadiutoris, aut alia quacunque ratione, iniungeretur, hoc Rex iunctis cum Duce viribus vetaret, atque Episcopatus liberam electionem, dignitatem, & iura tueretur. Septimum, neuter altero inscio ab hac conuentione discederet: Dux cum nemine de mutua defensione pacisceretur; Rex si quid in Pomeraniae utilitate innouare vellet, Ducem certiores faceret. Octauum, locus Principibus, si qui hoc etiam foedus inire vellent, relinqueretur.

queretur. Nouum, huic transactioni alia, aut facta, aut facienda nihil obesset. Decimum, Sueci, & Pomerani, tanquam vnius Prouinciae incolae haberentur, & monetatam Regia, quam Ducali promiscue vterentur. Vndecimum, si qua oriretur controuersia, non armis, sed ciuilitate decideretur. Duodecimum, si Bogislaum sine haeredibus virilis sexus decedere accideret, antequam Elector Brandenburgicus successor designatus hanc conuentionem ratam habuisset, aut ad liberandas eas Prouincias opem tulisset, aut eidem de successione lis moueretur, Rex eas Prouincias sequestro apud se haberet, donec omnis de successione controuersia dimitteretur, & sumptus belli a successore, absque vlla Pomeraniae ordinum, atque incolarum contributione aut onere, sibi rependeretur. Vltimum, singulo decennio hoc foedus renouaretur. Haec in castris conclusa, in veteri Stetino signata sunt eodem die 13. Calendas Augusti; quo die Rex cum instructis copijs vrbis ingressus, vallum, portas, & forum militum praesidio firmavit, tormentaque quae ex nauibus sumpsit, opportunis locis disposuit, ac occupato sequenti die Oderburgo, XI. Calendas Augusti Stetinum redijt; tum conuocatos militum praefectos, quantum in vrbe praesidij esset interrogat; Quo cognito, Duci urbem contra hostium vim, non satis esse munitam persuadet, se modum offensarum, quo melius muniri posset, ipse de opere perficiendo cogitaret; At ciues lentos, & segnes, insuper militaribus insuetos,

opus

20. Iulij
Stetinum
Suecos
ingredi.
167.

opus t
contra
munia
si leui
ad suo
facult
ceteri
tio, qu
critate
que pr
fionem
milite
rent, R
fit, qua
cupari
S. Ioan
se rece
non pe
deban
uassen
cinis, &
na, pu
cum a

Bogisl
ner

9.
qua ad
monu
obliqu
beban

opus tarde atque ægre confecturos: milites contra impigros, & laboriosos, qui sæpe hæc munia obeant; cito, & facile absoluturos, si leui pecunia donarentur. Retulit Dux ad suos quid Rex peteret, atque illi, quibus facultas erat, pecuniam vltro contulerunt, cæteri operam, quibus quatuor dierum spatium, quod vix credibile, mira Suecorum alacritate, ciuitas fossa, & lorica circumdata, atque propugnaculis insuper ad iustam defensionem munita: Quod tempus ne desides ij milites, qui operi non incumbabant, tere- rent, Rex mille quingentos Stargardiam misit, quam nocte intempesta aggredientes, occuparunt: ex Cæsarianis nonnulli in turrim S. Ioannis, proximumque propugnaculum se receperunt, vnde strenue locum tutantes, non parum Suecos scloporum ictibus offende- bant: sed cum istos cuniculos agere obser- uassent, vitæ incolumitatem pacti, cum sar- cinis, & ensibus egredientes: magnam fari- næ, pulueris sulphurei, plumbique copiam, cum aliquot tormentis reliquere.

Fossa & lorica cir- cumdata 4. dierum spatio

Bogislaus apud Cæsarem suam defectio- nem excusat; Cæsariani regionem circa Stetinum depopulan- tur.

9. His à Rege peractis Bogislaus, de ijs, quæ acciderant per epistolam Cæsarem ad- monuit, qua suam defectionem excusans, oblique perstringebat eos, qui se tueri de- bebant, quique per triennium deuastata, stati-

statiuorum occasione, prouincia, irruenti
 postea ueco minime restitissent, imo vix ag-
 gresso Rugiam, Vsedomiam, Volgastum,
 Völlinum, cæteraque loca, quæ Pomera-
 niæ propugnacula sunt, cessissent; atque ar-
 mis, quibus contra hostem vtendum erat, in-
 miseros, atque inermes colonos conuersis,
 captoque oppido Vechermunda, quod ipse
 munierat. Völlini arcem diripuissent; Qua
 opportunitate Sueciæ Rex vsus, Stetinum,
 improuiso aduentu, ita obsederat; vt sibi ne-
 cesse fuerit cum ipso transigere, si sal-
 uam ciuitatem voluisset. Excusatum igitur
 propter dictas causas se Cæsar haberet, pa-
 cemque, qua miserrimi populi subleuaren-
 tur, procuraret, à qua Regem non auersum
 significabat, cum nō contra Cæsarē, aut Ro-
 manum Imperium ille venisset, sed vt mer-
 caturam per mare, & membra Imperij sibi
 vicina, in suo statu conseruaret, ac contra i-
 niquam vim, quam miles sub Cæsaris nomi-
 ne, præter ipsius voluntatem, & rescripta,
 intentabat, tueretur: commendabat vltimo
 se humiliter Cæsari, atque specioso verbo-
 rum fuce, se illi addictum dicebat, dum de-
 ficeret; pulcro illudendi genere, cum ope-
 re offenderet, verbis demulcens; At Cæsa-
 riani ob perfidiam Stetinsibus irati, cum
 ijs, quotquot habere potuerunt, vltimo sup-
 plicio affligentes, sæue egerunt, atque in per-
 fidia pœnam, totam regionem deuastarunt,
 omneque, quod nancisci poterant, pecus
 abigentes, aperta loca defensionis inepta in-
 cenderunt; segetibus quoque, & frumentis
 igne

igne con-
 molibu-
 nullo ta-
 sos, con-
 necessa-
 modita-

Tyllius
 Christi

via

io.

cum Ty-
 nio, cop-
 deris pr-
 reret,
 que qu-
 adhæsi-
 libitum
 à se arc-
 nus Gui-
 burgicis
 tur, pro-
 rat hic
 ante ali-
 tur, vt c-
 rum cu-
 dies ma-
 tem agg-
 burgum

igne consumptis, destructisque frumentarijs
molibus, inedia Suecos affligere nitebantur,
nullo tamen euentu aduersus bene prouisi-
fos, contra omnes fortunæ casus, qui secum
necessaria ad plures menses nauium com-
moditate aduexerant.

*Tyllius Magdeburgum affligit, ciuitatè
Christianus Guilielmus præsto adest; va-
ria uelitationes, donec Tyllius eam
ciuitatem obsidione cin-
geret.*

10. Erat hic rerum in Pomerania status,
cum Tyllius, qui ex auctoritatè V Vallenstai-
nio, copijs, cum Cæsaris, tum Catholici fœ-
deris præerat, in Magdeburgensi ditione hæ-
reret, ut ciuitate illa potiretur, multaret-
que quod hostibus Cæsaris in bello Danico
adhæsisset, luebatque ditio pœnas militi ad-
libitum distributa; sed ciuitas bene munita,
à se arcebat exercitum, donec Christia-
nus Guilielmus, ex Marchionibus Brandem-
burgicis, Archiepiscopatus illius usurpa-
tur, promissum subsidium adferret, dede-
rat hic se in Regis Sueciæ clientelam, atque
ante aliquot menses Hamburgi diuersaba-
tur, ut cum Rege tractaret commodius; ve-
rum cum à Cæsarianis Magdeburgenses in-
dies magis molestarentur, atque vix ciuita-
tem aggredi auderent, duos primates Ham-
burgum miserant, ut cum Christiano de
ciui-

*Magde-
burgenses
Suecum
implorant
missis le-
gatis.*

*In eius
verba iu-
rant.*

*Et contra
Casaria
nos arma
sumunt.*

*Extra
urbē pro-
gressi Ha-
la potius
147.*

ciuitatis negotijs agerent : his Christianis
 auditis, conclusoque cum Rege iterum fœ-
 dere, cum sex comitibus, & Suecico legato,
 Hamburgo, per medios Casarianos, Magde-
 burgum profectus est: ingredientem mense
 Augusto ciues, maxima cum lætitia accur-
 rentes, exceperunt, & per plures dies, pro-
 pter ipsius aduentum, in ciuitate supplica-
 tiones habitæ: ipse eadem, qua venerat die,
 congregato Senatu, in verba Sueci ciues di-
 git, promittique noua priuilegia, & se suis
 sumptibus urbem muniturum: Ad hæc pu-
 blicato edicto totius Archiepiscopatus sub-
 ditos ad arma vocat, religionis, & libertatis
 defendendæ prætextu, vt Casarianos spolia-
 rent, & occiderent præcipiens, vbi possent,
 ipsi deinceps sibi Magdeburgi præsto essent
 armati. Pauci admodum erant in Magdebur-
 gensi Diœcesi, qui Catholicè Christum cole-
 rent, quapropter additis insuper iniurijs à
 Casariani acceptis, libenter arma sumpserunt,
 atque nihil tale opinantes milites aliquot,
 nonnullis in locis oppressere. Hinc Magde-
 burgum confluentes, Magistratus bello ad-
 ministrando institutus, colligebat, creuitque
 intra paucos dies accolarum numerus adeo,
 vt non ad defendendam ciuitatem solum, sed
 ad exeundum in aperta sufficere sit visus:
 quare Christianus cum aliquot signis Ha-
 lam profectus, Pernburgo ex itinere in fi-
 dem recepto, sesquialtera ante mediam no-
 Ætem hora, ad portam Salanam se stitit: Ha-
 lenses antea de consilio admoniti, accepto
 signo, eam portam, duasque alias, expeditis
 contra

contra C
 bus Chr
 Casarei
 petum
 recusare
 tuit, vt
 Etisque
 ta admo
 tior fact
 curreret
 coire m
 duceret
 atque m
 gdeburg
 ret: sed
 Marchi
 rem cog
 gdeburg
 Eta, se
 uersuru
 fessi ite
 chioni
 melius
 Casare
 tas præ
 quam
 Marchi
 chio co
 pitcopa
 quin se
 impro
 tos fere
 quantu
 captiu

contra Casarianos armis, occuparunt, quibus Christianum cum milite admiserunt. Casarei in arcem refugientes, hostium impetum declinauere, cumque arcem dedere recusarent, Christianos eos obsidere constituit, ut ciuitatem quiete possideret, destructisque circa arcem aliquot adibus, tormenta admoueri, & illam quati iussit. De his certior factus Tyllius, ut mature seditioni occurreret, in Mansfeldico comitatu copias coire mandauit, quas in Magdeburgenses duceret, reprimeretque ipsorum audaciam, atque maxime conabatur; ut exclusum Magdeburgo Marchionem Christianum deleteret: sed Magdeburgenses penetrato consilio, Marchionem admonuere, qui se Tyllio imparrem cognoscens, soluta obsidione, Hala Magdeburgum reuersus est, spe Halensibus relicta, se cum maioribus copijs, & viribus reuersurum: deserta à Marchione ciuitate, obsessi iterum potiti, fuga ijs dilapsis, qui Marchioni fauebant: utque si alias opus esset, melius tueri se possent, ciuibus nouo pro Casare iuramento obstrictis, tercentum Croatas praesidij augmentum introduxere. Quamquam ciuium pars maior Magdeburgum ad Marchionem secessisset: neque inquit Marchio copijs, cum Hala, tum ex alijs Archiepiscopatus locis, auctus, continere se potuit, quin secundo erumperet, spoliaretque, ex improviso aggressus prope Calbam tercentos fere Croatas, qui ex arce Mauriij aliquantulam praedam deducebant: multi ex his captiui Magdeburgum ducti, reliqui adleitis

Quam
 Tyllius re-
 cipit.

COM-

Et Mag-
deburgū
arctius
cingit.

commilitonibus, incensis ciuitati proximis pagis iniuriam vlti, oppidulum Vanslebium depopulati sunt. Magdeburgenses contra Mansfeldensi, & Fridbergensi arcibus astu interceptis, apud Otterslebium aggrediuntur aliquot Caesarianorum turmas: cum vero subsidio istis magna vis equitatus adesset, illi in tutiora loca se recipiunt. Pluribus hinc inde deinceps, velitationibus actum, modo his, modo illis fauente fortuna. Tyllius vero, & Pappenheimius Generalis locum tenens, Marchionis petulantiam reprimendam rati, urbem obsidione cingere decreuerunt, ne tam facile erumpere valeret, & damnum inferre. Sedata igitur prius Halæ seditione quadam inter ciues, & milites forte oborta, vires omnes vertere, ad expugnanda circa Magdeburgum loca atque paucorum dierum spatio Profsam, Scenebeccam, Calbam, Stasfurtium, Eglam, aliaque loca in potestatem redegere; ipsique Magdeburgenses suæ ciuitati consulerent, & reliqua deserere satius rati, Palatum, & Burchium pro derelictis habuere, milite in ciuitatem recepto: erant Magdeburgi duo sclopetariorum millia, ducentique fere equites: atque annonæ, bellicorumque apparatusum magnam copiam superioribus diebus importauerant ciues, quando primum Tyllij consilium, de se obsidendis erant conspicati, videbaturque ciuitas imminentem impetum, & obsidionem latura, si aliquis adhuc militum numerus adderetur. Quare Christianus per nuncium tribuno

Boc-

Bocchi
nomin
copias
ducere
militu
erant,
chinis
potuit
noctu
nita,
mittit
tem pe
quis a
occult
aperire
quiqu
aggred
rentib
mille
cecidit
erant,
qui à
tisse a
bus, &
tur, c
fugeru
Bocch
cupar
minat
tum n
penhe
la, cur
cogno
ximis

Bocchio, qui in comitatu Mansfeldico suo nomine milites colligebat, significauit, ut copias, quas penes se habebat, in ciuitatem duceret: Bocchius collectis clam his mille militibus, quorum fere octingenti equites erant, deductisque Querfurto quinque machinis, Halā expedito itinere, quod celerius potuit contendit, cumque ad flumen Salam noctu venisset, Halensi iuuentute præmonita, quingentos milites fluuium transmittit, quibus, ciuium adminiculo, ciuitatem per moenia clam ingressis, ipse cum reliquis apud Salanam portam inter vineas se occultat: mox illucescēte die, dum illa porta aperiretur, ad datum signum arma expedita: quique portam tuebantur cæsi, atque ciues agredientibus iuncti, Cæsareis nihil tale uerentibus magnum damnum intulere: captis mille quingentis, centum quinquaginta fere ceciderunt. Bocchius liberatis, qui Halā erant, captiuis, Senatū in vincula coniecit, qui à partibus Marchionis non ex fide stetitisse accusabatur, paucique ex Senatoribus, & ciuibus, qui Cæsaris partes sectabantur, cum aliquot militibus, in arcem confugerunt: verum non diu felici euentu Bocchius lætatus est. nam dum arcem occupare tentat atque defendentibus extrema minatur, Pappenheimium, cum magna militum manu aduentare intelligit: Statim Pappenheimius Calbā habebat, haud procul Halā, cumque ex profugis ea, quæ Halā fiebant, cognouisset, absque mora collectum ex proximis statim militem in hostem duxit, quem

Conspirantibus Halæ intercipitur à Magdeburgensibus.

Sed iterato Pappenheimio recipitur.

quem ciuitate exeuntem, plaustris, alijsque impedimentis irretitum, ad internecionem fere deleuit, & vix Bocchius cum aliquot familiarium, trans Salam euasit: sic temeritate huius Ducis, quæ præter finem erant tentantis, subsidium amisere Magdeburgenses, quod non exigui momenti futurum erat, si illa obsidio durauisset: & Casariani opima præda potiti, eodem victoriae ardore, Mansfeldensem, & Querfurtensem arces cepere, atque Magdeburgum, cura V Volffgango Mansfeldio demandata, arctius obsidere. At ciues propugnaculis se munire, & ad omnes casus belli se accingere, cum Theodorus Falckenbergius Sueci tribunus adfuit, vt bellum moderaretur, consilioque, & opere ciuitatem defenderet. inde per media Casarianorum castra aliquot militum turmae Magdeburgum ingressæ, tantumque Falckembergij aduentu obsessorum audacia creuit, vt erumpere sexcenti pedites, & ducenti equites, non dubitarint, qui tamen omnes à Casarianis capti: nam cum Hallenslebiu occupassent, occisis quinquaginta captisque centum circiter ex Casareis, dum asportando com meatum, & munitiones ibi inuentas detinentur à Pappenheimio intercepti, deditionem fecerunt, omnesque ad vnum ad Casarianas partes transierunt: neque hanc solam Magdeburgenses calamitatem passi, nam paucis ante diebus oborta immanis, atque horrenda tempesta vibem deformaerat, deiectis turrium culminibus, altioribusque ædificijs.

*Ab eodem
Magde-
burgenses
erumpen-
tes inter-
cipiuntur.*

*Omni-
bus
terrentur.*

Gust
ras a
natin
rum
mag
lites
m

71.
pccna
ta St
ipius
missu
confu
res n
deho
ad bel
que v
qua e
episto
tu im
turba
que r
ab ar
scrip
textu
nihil
addid
Impe
tum g

Gustauus ab Electoribus, & Casare litte-
 ras accipit: Brandenburgico Electori pri-
 uatim scribit, Ghertium ad Casariano-
 rum munimenta visitanda tendit, ubi
 magnum vite discrimen subit: nouos mi-
 lites habet, fiunt transactiones de redi-
 mendis captiuis: Pomerani in verba
 regis iurant, ipse in Mega-
 polim soluit.

¶ 11. Dum Magdeburgum præteritorum
 pœnas, & futurorum præfagia patitur, alla-
 ta Stetinum Electorum ad Regem litteræ,
 ipsius secundis respondebant: excusabant o-
 missum in primo responso Regium titulum,
 consuetudine, & usu, quibus Imperij Electo-
 res neminem Regem appellant, atque ipsum
 dehortabantur à bello, ea diluentes, quæ se
 ad bellum mouere, ille asseruerat, suadentes
 que vt amice, & ciuilitate controuersia, si
 quæ essent deciderentur: & Casar sua etiam
 epistola questus est, quod tanto cum exerci-
 tu imperium inuasisset, & bello non indicto,
 turbas, seditionesque excitasset, imperabat-
 que tanquam Romano Imperio subiecto, vt
 ab armis desisteret. At Rex, qui non ideo
 scripserat, vt pacem iniret, sed vt bello præ-
 textum quæreret, respondit quidem, sed
 nihil de pace; Imo insuper nouam querelam
 addidit, quod sibi Casar tanquam Romano
 Imperio subiecto scripsisset, cum se ne la-
 tum quidem unguem in Imperij limitibus
 possi-

possidere profiteretur. Bellum igitur prosequens, ad Brandenburgicum Electorem scripsit postulans, ut secum foedus iniret, addito, alios Germaniæ Principes, atque Ordines iam foedere sibi iunctos esse, scilicet aperte id profiteri illum volebat, quod iam secretis pactioibus erat amplexus; ipse admonitus Cæsarianos Ghertij munimenta excitare, ut ea videret, mense Augusto, cum septuaginta equitibus Stetino egressus, magnum discrimen subiit. Militabat Regi Quintinus quidam Germanus, equitum subcenturio, qui antea Cæsari stipendia meruerat, hic spe præmij adductus ad Contium deflexit, occasionemque Regis intercepti edocuit, neque neglexit consilium Contius, sed missis quingentis equitibus, Regem Stetino excludi iussit; Rex itaque Cæsarea castra scrutatus, Stetinum revertens, proditum se sensit, & aut mori, aut se captivum tradere illum oportuisset, nisi per opportuno subsidio tres Suecicorum equitum turmæ, quas ipse sequi iusserat, adfuissent: gnauiter hinc inde res acta, dum illi Regem capere, isti seruare nituntur: Sueci tandem impetu facto, acceptoque secum Rege Stetinum euasere, ubi equitum quidam Centurio proditionis conscius, eliso gutture pœnas luit: neque ego Regem hoc in casu temeritatis excusarem; qui ob leuem causam in discrimen certum se dedit: non enim tanti intererat, si ipse Cæsarianorum munimenta non vidisset, qui per alium

pote-

poterat tutius & fortasse melius eadem
 adnotare; sed inerat singulari Dei prouiden-
 ria ceteris bellicis virtutibus aliquando te-
 meritatis vitium, quo caderet; nam in belli-
 cis rebus nemini fidens, ipse omnia obire
 munia, cuncta visitare, nullibi non adesse Gu-
 stauius solebat. Appulere inter hæc Stralsun-
 dam duodecim naues, cum quatuor Batauo-
 rum militum legionibus, quæ pro Rege in
 orientali Frisia conscriptæ fuerant, & Steti-
 num ex Borussia duæ Suecicæ legiones ve-
 nêre. Velitarum ex hoc passim, dum Casarei
 Ghertio Stetinum versus!, Sueci hinc
 Ghertium excurrerent. Rex vero maiori-
 bus intentus, Volgastum tendit, ut arcem
 expugnaret; sed antequam eo venisset, arcis
 deditioem accepit, quæ quinquaginta dierum
 obsidionem, atque octies mille bombardarum
 ictus tolerauerat. Quoniam vero ex su-
 perioribus velitationibus, & prælijs, multi
 hinc inde captiui abducti fuerat, his, atq; ijs,
 qui in posterum caperentur, redimendis,
 transactos inter Casarianos, & Suecos, cer-
 tis conditionibus pacta est exclusis Pomera-
 nis, & Croatis, quorum primos Casarianam
 tanquam rebelles, secundos Sueci, tanquam
 regionum vastatores tractatui includere no-
 luerunt. Rex vero Stetinum ad pecuniam
 pro bello exigendam rediit, ubi Pomeraniæ
 ordines, transactioni è suo Duce cum Rege
 factæ, appposito publico sigillo, subscripse-
 re: vrbs quinquaginta thalerorum millia
 intra aliquot dies se regi numeraturam

spondit, reliqua prouincia totidem, con-
 cesso insuper Regi super nauibus vectigali
 ternorum cum semisse pro centenis. His ha-
 bitis ipse, quamuis Bogislao, cæterisque or-
 dinibus contranitentibus, qui Griffen-
 gam prius, & Ghertium expugnari cupierāt,
 vt liberi molestia Cæsarianorum viuerent,
 Stetino soluit, relicto cum sufficienti præsi-
 dio Hornio castrorum præfecto, magnaue
 annonæ, & munitionum copia, nauigauitque
 Megapolim versus, vt in eam prouinciam
 bellum inferret. Confluxerant Ghertium
 omnes Cæsarianorum vires, vt Suecum Ste-
 tini opprimerent, aut morarentur saltem, ne
 ulterius progrediretur: At Rex temere se fa-
 cturum ratus, si summam rerum forti vnus
 prælij committeret, cum securius, etsi cun-
 ctatius, vincere posset, decreuit dum illi cir-
 ca Stetinum tempus tererent, qua ciuitate
 non facile erant potituri, in Megapolim vbi
 rarus miles, tenuiaque præsidia, irruptionem
 facere: atque hoc semper moris habuit Rex,
 hostes suos in difficili aliquo opere implica-
 re, ipse interea, qua nemo resistebat, excur-
 rere.

*Cæsariani Pasbaldiam spoliant, Stetinum
 frustra tentant.*

12. Porro Cæsariani collationibus exi-
 gendis intenti, Pasbaldiam militum manum
 miserant, qui illius ciuitatis primates abdu-
 cerent obsides, quod illa ingentem pecuniæ
 vim, qua n nomine decursarum contribu-
 tionum reposcebant, se posse ob inopiam
 dare

dare negauerat: neque solum milites capti-
 uos primates abduxerunt, sed etiam ciuita-
 tem, ablatis quæ secum ferre poterant, expi-
 larunt: reliqui ciues in Cæsareos ob damna
 accepta male affecti, & ne vacua in posterum
 ciuitas militum petulantia, arbitrioque pa-
 teret, cum à Cæsarianis pro derelicta habe-
 retur, Vcchermunda Suecos exciuerant,
 quorum duo signa præsto habuere; coniu-
 ctoque cum ipsis opere vallum circa urbem
 restaurarunt: fuit in ciuitate, qui Cæsarianos
 de ijs, quæ fierent, admoneret, missaque sunt
 tria militum millia, qui ciuitate Suecos ex-
 pellerent, quod facili negotio actum: nam
 cum pauci essent Sueci pro ciuitate defen-
 denda, neque possent moenium circuitum
 custodire, & necessarijs ad defensionem
 carerent, post leuam pugnam cessere, non-
 nullique Vccheram flumen, quod ciuitatem
 allabatur, tranantes, euaserunt, reliqui cæsi
 ad vnum sunt: sæuitū deinceps in ciues pro-
 miscua cæde, neque foeminis, aut impuberi-
 bus venia, sola redemptionis spes aliquot ex
 ditioribus in captiuitatem ductos seruauit.
 Nitebatur Contius post discessum Regis Ste-
 tinum in potestatem redigere, atque cum
 ciuibus aliquot transfegerat, vt cum ipse ci-
 uitatem appropinquaret, sibi portam, quæ
 Chertium spectat, aperirent: & XVI. Calen-
 das Octobris Ghertio cum toto exercitu Ste-
 tinum versus profectus est. At Sueci, cognito
 ipsius aduentu, portis sese effundunt, manus
 conferunt, atque summa contentione duas
 horas præliatum est: cumque prodicione de-
 lecta

recta ciues, qui cum Contio pacti erant, portam aperire vetarentur, Casariani receptui cecinere, atque iterum Ghertium re infecta rediere. Ferunt pridie eius diei, quo hoc praelium commissum est Stetini vasa sulphureo puluere plena, arcique principis supposita, reperta fuisse, vnde proditiōnis orta suspicio Suecos cautiores reddidit, ciuesque facinus patrare prohibuit. Cecidere eo praelio hinc inde plus minus mille quingenti, nonnullosque captiuos Casariani abduxerunt. Rex interim felici nauigatione Stralsundam appulerat; exceperantque aduenientem magna cum lætitia ciues, ac tota classis quinquaginta nauibus constans in portu consedit, quousque ventus aduersus durauit.

Gustauī in Megapolim expeditio, ad Megapolitanos & Rostochienses mandatum; Casariani Rostochium astu nouum praesidium introducunt.

13. Gustauus vero non diu Stralsundæ moratus, ineunte Octobre cum exercitu, qui sex hominum millibus constabat, mouit, atque eo die Barthij castra metatus, postero Damgardum petijt, ibique turrim, munita expugnauit: saue eo die in Casarianos animaduersum; nam quotquot Damgarti fuere, aut è fenestris eiecti, aut igne absumpti sunt, nemine reliquo, excusabantque Sueci hanc scruitiam, exemplo sibi à Casarianis Pastaldia dato, vbi Suecus nemo

in

in captiuitate seruatus fuerat. Post biduum circa mediam noctem Sueci Rebnitium circumfedere, illudque corona circumdatum expugnauerunt, eadem, ac Damgardi in defensores sœuitia, solique tribuni, & Centuriones, redemptionis potius spe, quam miseratione seruati. Patebat hinc in Megapolim aditus nullis arcibus impeditus, sed Dux Sabellius cum valida equitum, pedumque manu in aperto cōtra Regem castra posuerat: Quapropter Rex, qui prælij aleam subire detrectabat, alliciendis incolarum animis, edictum ad Megapolitanos, & ad Rostochienses præsertim promulgauit suadens, vt ad suorum dominorum Adolphi Friderici, & Io. Alberti partes redirent, quos vt in pristinam sedem restitueret ipse se venisse dicebat, minitansque ijs, qui secus fecissent sœuam persecutionem, & fore vt suorum regnorum commercio prohiberet. Erat Rostochij Casarianorum præsidium, sed non adeo firmum, vt se posse viribus Regis, & perfidiæ ciuium resistere confideret: quamobrem Dux Sabellius, pulcro astu recentem militem in urbem introducere conatus est, res ex voto euenit hoc modo: quingentos equites sub ductu Laurentij Hofkirchij pro tribuni urbem ad equitare iussit, ac petere, vt Vismariam ire per urbem sibi concederetur, vt ciuitatem illam contra Suecos custodirent: Rostochienses transitum minime negauere, hoc cauto, ne omnes simul, sed manipulatim transirent. Ingressus hoc pacto manipulus

primus, in foro, vbi prædium præsto erat, se stirit, reliqui equites, catenis repagulisque fractis, in ciuitatem per vim irruperunt, instructaque acie duobus diebus: ac noctibus in foro mansere, donec à ciuibus arma in curiam allata, iuratumque se plura non habere, quam tulissent, inde Cæsareis nuper ingressis hospitia in vrbe distributa, & ciuitas munita: occursumque Sabellij prudentia conatibus, qui eam à ciuibus in deditioem habere sperauerat, quippe cum se nihil proficere posse animaduerteteret, inde, vt dicemus discessit.

Lauvemburgici exercitus collectio, progressus, & extinctio: Colbergæ obsidio à Suecis.

14. Colligebat hoc tempore circa Hamburgum, & Lubecam pro Rege Sueciæ milites Franciscus Carolus Lauvemburgicus, ex Saxonix Ducibus, quibus Cæsareos ad Albi distraheret, atque ideo opportuna aliquot loca, ad illum fluum sita, Butzenburgum, Vinseanium, Lauvemburgum, & Naihufium occupauerat, maioraque moliebatur, ni opportune à Pappenheimio occursum esset. nam cum hic intellexisset, quæ Lauvemburgicus tentaret, iunctis cum Reinachero tribuno, qui in Frisia orientali pro Cæsare legionem conscripserat, viribus, Razenburgum oppidum, decem Lubecæ miliaribus distans, contendit, quo Lauvemburgicus cum suo milite concesserat, neque
iste

iste prius Pappenheimij aduentum intellexit, qualem ille castra circa Razemburgum metaretur. Erat in arce Razemburgica Augustus, Francisci Caroli frater, qui fratri is perfidiam auersatus, in fide erga Caesarem perseuerabat: negatoque fratri in arcem ingressu, illam aduenienti Pappenheimio dedit, vnde hic ad oppidum inuadendum se accingebat, cum Franciscus Carolus colloquium petijt, quod ad horæ quadrantem concessum: at ille colloquij specie nauiculam conscendens, Lubecam aufugere nitebatur, sed Caesariani crebra ei aculatione fulminantes, nauicularij gubernatoris vno ictu capite adempto, nauiculam stiterunt: Porro Lauemburgicus in terram reuerti coactus, Pappenheimio certis pro salute conditionibus se dedit, extinctumque est ex ea parte bellum, dum apud Stetinum, & in Megapoli flagraret. nam Caesariani Ghertio quotidie currentes Stetinum affligebant: & Sueci Colbergam obsederant: erant vtrinque varij conatus, dum illi Stetinum in potestatem redigere, & Colbergam tueri, isti hanc occupare, illud defendere conarentur: atque inter alia Caesarianorum Colbergam missum subsidium, cum à Suecis prohiberetur, Stetinum prope excurrit, vnde, quamuis hoste strenue repugnante, ingentem pecoris vim abduxit.

Colberg

C S

Cor

*Contius Megapoli subsidium mittit, Ca-
sariani nequicquam Colbergam obsidio
liberare nituntur.*

15. Intellectis interim Regis in Megapo-
li progressibus Contius, vt pluribus oppor-
tune prouideret, Sabellium Ducem cum
Butlero, & Aydone tribunis, Hofkirchio, ac
Aloysio Gonzaga protribunis, alijsque Offi-
cialibus, ac bis mille & quingentis delectis
peditibus, atque mille sexcentis equitibus
misit, qui Regis progressus sisteret, Sabel-
lius Regem apud Rebnitium assecutus,
quamuis militum numero impar, contra
ipsum castra posuit, ac viginti duos dies de-
tinuit, quosque ille relicto Rebnitij, cum
suarum copiarum parte, Bannero discessit:
tum quoque Sabellius cum ea parte impe-
tum auertisset, Deminum reuersus est. Hac
circa Octobris finem gesta, atque ineunte
Nouembri, Ghertio tria peditum, & duo e-
quitum millia Colbergam, sub ductu Colo-
redi, à Contio missa, vt obsidionem illius
soluerent, Suecosque ex Borussia aduentan-
tes, impedirent: ipse quoniam sine equitatu
remanserat, Sabellium cum equitatu Demi-
no acciuit, suisque addidit copijs: neque ho-
stes fugit Casarianorum, de ferendo Col-
bergæ subsidio, consilium, quapropter
Hornius cum mille quingentis peditibus,
& mille equitibus Sterino profectus, cum
Baudisio tribuno, & cæteris, qui ex Bo-
russia veniebant, se cõiunxit: adortusque est
Casareos inter Stargardiam, & Sciffelpe-
nium:

niur
acta
fidio
Tro
vero
buer
Bann
vt su
ipso
in in
cust
rum
tum
ptis.

Præ
rent
ser

16
mar
tota
ran
bus
non
pere
nitq
cate
ret
port
dis a

nium : acriter vtrunque vsque ad noctem res
acta, qua superueniente, Casariani ferre sub-
sidium obsessæ vrbi se haud posse conspicati,
Trombergam in Marchia diuerterunt, Sueci
vero Graiffenbergam : vbi suum Regem ha-
buerunt obuium, qui rebus Megapolitanis
Bannero præposito, Stetinum reuertebatur,
vt subsidium Colbergæ impediret, ac cum
ipso Stetinum in castra redire : Cui ciuitati
in inferiori suburbio ad Viadrum exortum
custodum negligentia incendium, non pa-
rum attulit damni, combustis supra cen-
tum ædibus, atque habitatoribus consum-
ptis.

*Pratoriam Vismariensis classis vadis hæ-
rentem, & à Suecis obsessam Lubecenses
seruant; queritur de hoc facinore Gu-
stavus. Brandenburgicus Suecicis
partibus palam accedit.*

16. Sed dum terrestribus armis agebatur,
maritima non desistebant, Suecicis nauibus
totam Balthici maris oram, quæ ad Pome-
raniam, & Megapolim attinet, excurrenti-
bus : Quamquam ex Vismariensi portu
nonnullæ Casarianorum aliquando erum-
perent, proximaque loca tuerentur : eue-
nitque vt earum prætoria, tempestatis vi à
cæteris disiecta, in plures Suecicas incide-
ret, à quibus post longum conflictum ad
portum Trauemundanum impulsæ, va-
dis allisit, vbi aliquandiu à Suecis obsessæ.

à Lubecensibus tandem auxilium habuit, omniaque quæ in ea erant Lubecam asportata. Monuit hoc Lubecensium facinus Regem, ut ad ipsos litteras mitteret, & doleret, quod suo hosti opem ferrent, dum ipse Germaniæ libertatem quæreret, sibi que milites in ciuitate colligere (quod Lubecenses antea vetarant) denegarent, patriæ libertati militaturi: horum non Lubecenses in communi arguebat, sed quosdam, qui male erga se affecti, Cæsaris partes adhuc sectarentur, hisque minabatur, cæteros beneuole admonebat, ut sibi fauerent, diuiseratque causam querelæ, ut ciues inuicem male fidos redderet, atque in partes distraheret, vnde facilius sibi ciuitatis occupatio esset: nihil enim ciuitates, aut Respublicas adeo debilitat, hostiue aditum aperit, ut ciuium discordia. nam dum hi parum inter se consentiunt, quæ Reipublicæ in commune bonum ratio haberi potest? Exeunte hoc anno, publico accessu Electoris Brandenburgici Sueco vires auctæ. Labor hic Regis inter cæteros extimulatores potissimus fuerat, ut ille in Germaniam ingrederetur, & contra Cæsarem arma caperet, nouitatis cupiditate, quod à Cæsareo milite premeretur, aut perfidia: An fortasse fore reuerbatur, ut sororis fortuna frueretur: Prætextus fuerat cum Collegis, ut diximus, religionis reformatæ superstitio, & ne Cæsaris filius Romanorum Rex eligeretur: sed hætenus præsentem Cæsaris potentiam uertus, inter abdita sensus condiderat, cui parti adhæsurus esset, Cæsarem inani spe, Regem

pro-

promissis detinens: ac tandem habitis, quas memorauimus à Rege litteris, iamque ipsius felicia adhuc arma proxima sentiēs, cum ambagibus ulterius locus non daretur, mentem suam quadantenus patefecit, datoque ad subditos mandato, cauit, ne à Caesarianis prædam abduci, contributione sue exigi paterentur: milites vero Caesaris, qui intra suos limites manerent, minime molestarent: atque hæc quidem ancipiti mandato, quo duceretur, inclinaturō: cæterum suam fidem Regi obstrinxit, se ad ea promptum fore, quæ ipse mandaret, & communem causam minime deserturum.

Caesar militibus leges præscribit, novos delectus instituit, reliquias sui exercitus ex Italia reuocat: Catholicici foederis Principes milites colligunt, ut Caesari assistant.

17. Hæc primo anno Suecici belli gesta, quorum partem cum Caesar intellexisset, veritus, ne in peius ruerent, sub quinto Idus Nouembris Ratisbonæ, vbi adhuc comitiorum causa hærebat, mandatum edidit, novas de contributionibus, & militibus, in Imperio obseruandas præscribens leges: non enim ipsum fallebat, qua fama in vulgus distraheretur, ob militum petulantiam: nam in Germania increbuerat rumor, non sponte militum, sed superiorum iussu ea in populos excreeri, quæ exercebantur: Quo enim pacto fieri

fieri posse aiebant, vt Principum querelas, de militaribus iniurijs, toties repetitas, Cæsar inultas reliquisset, ni ipse illos ita se gerere iussisset? vt igitur hanc calumniam à se Cæsar arceret, de iustitia, necessitateque belli aduersus Suecum aliqua præfatus, certa militibus stipendia, eo edicto constituit, ab ordinibus, iisque, qui statua præbituri erant, eroganda: vltimique supplicij comminatione cavit, nequis ultra constitutum exposceret: Ad hæc novos vbiq; delectus instituit, & Tyllio, quem Catholici foederis generalem armorum præfectum, suis quoque exercitibus præfecerat, mandata dedit, de nouo milite colligendo: atque quoniam cum Galliarum Rege pacem inierat vt in Suecicum bellum omnes vires intenderet, reliquias sui exercitus, ex Italia reuocauit. Post Mantuæ desolationem, incendiaque, ac vastationes feracioris Italiae partis, Germanicus exercitus, qui Rambaldo comite Collaltensi duce in Italiam venerat, in Mediolanensem Ducatum in statua secesserat, vbi pestem vltimum diuinæ iræ flagellum, post clades & famem, omniaque aduersa, ob patrara facinora, & sacrilegia, experiebatur: atque Rambaldo dum ad triumphum Italicae deuastationis in Germaniam pergit, in ignobili vico, immatura morte extincto, Aldringhero Generalis locum tenenti parebat. Exigeret fortasse locus, vt miserandam Mantuæ desolationem deplorarem, ni alios Prouinciã melius administraturos præscirem, atque institutum

*Mantuana
desolatio
nis tam
grauis Cæ
sar nõ fuit
causa*

NON

non esset, bello Suecico solum gesta percur-
 rere: hoc vnum mihi prater institutum di-
 cere liceat; rationi congruum non videri,
 tantæ cladis authorem Casarem extitisse,
 qui innumera pietatis exempla posteris est
 relicturus; aderatque Mantuana coniux,
 quæ patriæ amans, virum in tam honesta
 causa dilectissimæ vxori obsequutum,
 adeo ultra limites sauire passa non esset;
 & crediderim nonnullos exercitus illius
 proceres, Lutheri veneno infectos, man-
 datorum metas, odio illibata in Italia Ca-
 tholicæ religionis, Italicique nominis,
 prætergressos; aut auaritia, ad impia ea fa-
 cinora impulit, quæ vidimus; aut fato,
 quo Germanorum inuasiones Italiæ exi-
 tiales sunt, hæc euenere: quomodocunque
 hoc fuerit quasi suam Deus iniuriam vl-
 ciscabatur, & cladibus, inedijs, morbis-
 que vix remota exercitus pars reliqua, stati-
 ua in Mediolanensi Ducatu habebat, cum
 Casar in Germaniam contra Suecum reuo-
 cauit: datumque Aldringhero reducendi ne-
 gotium. Prater hæc Catholici fœderis Prin-
 cipes, Coloniensis, Treuirensis, Moganti-
 nus, Bauarus, Lotharingus, & reliqui Ger-
 mania Catholici, omnibus viribus assisten-
 dum Casari decreuerunt, verentesque ne
 Evangelicorum (in Lutherani falso se ap-
 pellant) cum quibus sibi erant continuæ
 ob religionem, aliasque causas, controuer-
 siæ, vires auerentur nimium, principijs op-
 portune obuiam ire statuerunt, & poenituit,
 aliquos, si qui fortasse primis, de Rege la-
 cessendo,

*Verius a-
 liqui ha-
 retici ex-
 eritus
 duces.*

cessendo, consilijs adhæserant, incepti, cum non Cæsarem opprimi, sed ipsius potentiam retundi, peculiari Principum desiderio, qui semper alios potentiores fieri agrè ferunt, cupiissent: Atque ideo milites in sua quisque ditione conscribere cœpit, quos Cæsarianis adiungeret, communemque religionem tueretur. Nam Protestantes hoc pro religione, libertateque conscientiæ, bellum fieri iactabant. Hæc futuri belli fundamenta iaciebantur, cum annus à Christo nato M. DC. XXX. elapsus est.

COMMENTARIORVM
DE
BELLO SVECICO

LIBER SECVNDVS.

SVECORVM MILITARIS
disciplina. Griffenhagenam Gustauus, &
Ghertium capit. Cæsariani Franco-
furtum ad Viadrum se-
cipiunt.

*Suecus
hyeme
bellum
cōtinuat.*

I. Equentis anni scæua hyems bellum non distulit, Germaniæ frigora aspernantibus Suecis, qui frigidiori coelo assueti, Germanici, quamuis intensissimam, intemperiem minime sentiebant.

uebant; iactabatque Rex, naturæ luxuriam
 gnarus. se plus hyeme, quam æstare præstitu-
 rum, atque ideo suas copias nunquam in hy-
 berna deduxit, sed semper in castris detinuit.
 At cum pernoctare sub dio militibus aliquã-
 do opus esset, vt commodius hoc, & alia mu- *Et contra*
 nia obirent, magnum pellicearum vestium *frigus pel-*
 numerum ex Lapponia ferri curauerat, qui- *libus mi-*
 bus milites tegerentur, frigusque arcerent: *nis milit-*
 Inde vt populorum animos ad suas partes *tes,*
 attraheret, quod non parum ad summam re-
 ram spectare credebat, se uero edicto cohi-
 buit militum licentiam, ne quid combure-
 rent cauens, aut plus extorquerent, quam
 constitutum esset, multaque addidit, ne po-
 pulis milites essent graues; & hoc non solum *Et in offi-*
 ad alliciendos incolarum animos fecit, sed *cio conti-*
 ad milites in officio, & militari disciplina *neto*
 continendos: si enim regionem militum arbi-
 trario concessisset, expilatis domibus, herisque
 spoliatis omnia secum asportassent, vnde
 impedimenta exercitui, militique ex disci-
 plina ad voluptates, & luxus transitus, inco-
 laque irritati, qui iam sibi aut adhaeserant,
 aut cesserant, desciuisent; reliqui magis re-
 stitissent Rex vtrumque inconueniens vno,
 eodemque edicto effugit, hocque insuper
 consequutus est, vt miles in Germania, ea-
 dem cum seueritate militaret, qua in Borus-
 sia, alibique; vbi huic Regi stipendia merue-
 rat. Miram Gustauus militiæ disciplinam *Continuo*
 seruabat, seueramque & exemplarem, dum *labore ex-*
 milites mollitiæ, otioque marcescere minime *ercet.*
 pateretur, sed continuis moderatis tamen
 labo-

laboribus exerceret, ratus immodicam
 mollitiem nihilo magnis facinoribus aptio-
 rem esse, quam dementiam, & fieri non
 posse, ut is qui luxu, & mollitiei indulget, vi-
 ro aliquid dignum vel confuset, vel agat.
 Exercebat igitur semper militem aut præ-
 lijs, ut militari alio munere, ne per desidiam
 mollesceret; quapropter indefessum labo-
 ribus, prælijs fortem, imperterritum peri-
 culis habuit. Atque hæc eadem fuit vete-
 rum in militares viros seueritas, cum arbi-
 trarentur hominem, dum vitam commo-
 dam voluptuosamque duceret, illam magni
 pendere, adeoque vitare pericula: dum exer-
 citam & laboriosam, floccifacere, & pericu-
 la cupere, vel ipso vitæ fastidio: Additur na-
 turalis ratio, nam dum quis cibo repletus,
 aut voluptatibus immerfus est, crassescenti-
 bus humoribus, pigrescit, & decora torpenti
 ingenio non curat, id decorum existimans,
 quod sine periculo, aut labore voluptuo-
 sum est: Cum luxu vero caret, decora, tan-
 quam quæ luxum parent, si alia ratione non
 moueatur, etiam cum maximo discrimine
 quaerit. Sequebatur exercitam militum vi-
 tam, ordinum prudens dispositio, qua cum
 aciem instrueret Rex vtebatur; ita enim
 aciem muniebat, ut in arcis modum milites
 pro mœnibus starent: erant in acie propu-
 gnacula, cortinæ, ut vocant. cæteraque, quæ
 nostrorum temporum militaris Archite-
 ctinice ad muniendas arces inuenit, quæ-
 que in plano posita figura patitur: Neque
 poterat aliquis partem vllam aciei aggredi,
 quia

Scite pru-
 denterque
 aciem in-
 struit mu-
 nit.

quin
 rum
 vndic
 non
 dispo
 audit
 tur, v
 ftiu
 vtent
 na p
 sum
 riner
 licet
 anim
 tient
 rum
 erat
 anim
 rore
 nibus
 singu
 ces ha
 ciem
 gua: q
 doris
 rant,
 tam, c
 rus in
 lufere
 dum
 cœlu
 in sup
 à præ
 semp

quin à fronte, & ab utroque latere scloporum iactibus offenderetur. Equitatu insuper undique sauebat, qui ad congressum cogi non poterat, cum à pedite mira ordinum dispositione regeretur, his tormentorum inauditus usus accesserat, quæ ita disponebantur, ut defenderent, & læderent, ipsa ab hostium impressionibus tuta essent: Quibus utentem artibus mortuum quidem diuina prouidentia vidimus, at non acie fufum, aut victum. Addiderat militari continentia, & disciplina religionem (si ita *Religiose* licet hæreticorum impietatem appellare) *hæresin* animorum moderatricem, & inter consentientes amoris nexum, inter discordes odio- *Prædicã-* rum matrem. Nam singulis legionibus ad- *tes singu-* erat Lutherani dogmatis prædicans, qui *los legio-* animi passionibus, secundum eius gentis er- *nes docerã* rorem, *mederetur*, & quotidianis concio- *curat.* nibus vitia reprehenderet, curaretque ut singulis diebus binæ saltem ad Deum pre- *Cantu &* ces haberentur, quas vnaquæque legio in a- *rhythmis* ciem disposita per rhythmos vernacula lin- *familiarẽ* gua: quasi hymnũ concineret: tantumque ar- *hæreticis* doris ex his prædicantibus milites imbibe- *illicio.* rant, ut propter Lutheri insanum dogma, vitam, omniaque spernerent. Nempe Lutherus impia, captiosaque arte populos illos deluserat, eorumque animos sibi deuinxerat, dum pleraque concedit, quæ cupiuerant, cœlum promittens, si constanter fortiterque in superstitione vixissent, quapropter cum à prædicantibus Lutherus, eiusque præcepta semper ob oculos ponerentur, non ad præliũ solum

Magistra-
tus vi-
res mul-
tiplicat.

solum milites, sed ad mortem ipsam imper-
territi accessissent. Hæc ita disposita supe-
riorum cura conseruabat, dum & ipsi eadem
cum seueritate vitam trahentes, docerent
exemplo, & super milites inuigilarent. Erat
exercitu superiorum maximus numerus, nã
post Regem, & ipsius vices gerentem, binis,
aut ternis legionibus Campi Marefciallus, vt
vocant, seu castrorum præfectus vnus præ-
erat, vnusque generalis ordinum ductor; sin-
gulæ legiones suo Tribuno parebant, atque
præter hunc, ipsius vicarium, & legionis or-
dinum ductorem habebant; Inde vnaquæque
in cohortes particbatur, quibus singulis suis
aderat Centurio, Locumtenens, Vexillifer,
ordinum Ductor, Decuriones, & quinis mi-
litibus præfectus exercitator miles; cæteri
à tot superioribus ordinati exerciti, & do-
cti, etiam si ordines turbarentur, suum ag-
noscebant, & adibant locum, quamuis mi-
nime admouerentur. Tali cum exercitu Gu-
stauus superiori anno, ea fecerat, quæ narra-
uimus, & potissimas Pomeraniæ ciuitates in
potestatem redegerat; cumque in hybernis
hyemale tempus minime terere decreuisset,
vt Stetinum à Cæsarianorum molestijs li-
beraret, qui ipsum, dum Griffenhagam, &
Ghertium haberent, quasi obsidebant, duo
hæc loca in primis expugnare constituit,
præsertim cum id à Bogislao, & Pomeraniæ
ordinibus enixe postularetur. Principio ita-
que mensis Januarij lustrato Stetini exerci-
tui stipendia dedit; inde Dammum, quod
trans Viadrum è regione Stetini situm est,
duode-

duo
qui
adfe
mi
que
Cu
peti
nau
diei
nim
hag
tem
fact
mil
uer
dum
pti
eius
tite
tem
de t
imn
ter h
relic
in P
Con
adue
stem
set,
Scha
cura
cipu
re R
allat

duodecim peditum legiones, & octoginta
 quinque equitum turmas deduxit, iussitque
 adferri septuaginta maiora tormenta, cum
 minorum machinarum, ligonum, aliorum-
 que militarium apparatusum magna copia.
 Cum hoc apparatu Dammo Griffenhagam
 petijt, maioribus tormentis aduerso flumine
 nauibus aduectis; atque ita postridie eius
 diei, quo Dammo discesserat, extructis mu-
 nimentis, dispositisque machinis, Griffen-
 hagam omni vi quaterere cœpit, breuique
 temporis spatio maxima in mœnibus ruina
 facta est; qua visa Cæsariani, quorū fere bis
 mille & quingenti in eo oppido erant, ab ad-
 uersa parte exeuntes Suecis vacuum oppi-
 dum reliquere: multi tamen cæsi sunt, & ca-
 pti, atque inter alios Ferdinandus Capuz
 eius oppidi præfectus, postquam strenue for-
 titerque se defenderat, in hostium potesta-
 tem venit, pedem & humeros plumbea glan-
 de traiectus, quibus deinceps vulneribus ad
 immaturam mortem Stetini actus est: Præ-
 ter hunc nonnulli etiam alij proceres capti;
 reliqui Ghertium confugere. Exercitus, qui
 in Pomerania pro Cæsare erat, Torquato
 Contio vt diximus. parebat, verum cum hic
 aduersa valetudine, nempe altero crure apo-
 stemate debilitato, in Italiam reuocatus es-
 set, eiusdem exercitus Annibali Comiti
 Schaumburgico à Tyllio demandata fuerat
 cura: isque tunc temporis Ghertij, vbi præ-
 cipua erant statua, diuersabatur, cum insta-
 re Regem ab ijs, qui Griffenhaga aufugerant,
 allatum est. Munierat Contius non Ghertiū
 solum

solum, sed opere cornuto Viadrum transf-
 miserat, ibique munimenta extruxerat. con-
 tra hostilem vim, si adfuisset, defensurus
 Schaumburgicus vero istud tutari se posse
 diffidens, diducto Ghertium praesidio, incen-
 soque ponte, quo munimentum oppido
 coniungebatur, vacuum illud hosti deser-
 uit. Putabat Rex qui post captam Gryffen-
 hagam, distributo in utraque Viadri ripa
 exercitu, victoriam sequebatur, Casaria-
 nos adhuc munimento in se, ideoque Bau-
 disium tribunum, exploratum mihi accessit
 cum decem equitibus Baudisius, comperto
 que nullum defensorem adesse. Regis nun-
 ciauit, qui praesidio tormentisque loco
 impositis, inde Ghertium quatere coepit:
 Neque diu Schaumburgicus resistit, cum
 omnem exercitum accessisse observaasset, lo-
 cumque non satis idoneum ad tantum im-
 petum sustinendum cognosceret: quare co-
 sumptis igne com meatibus, effusisque vino
 ac ceruisia in cellarijs, tormenta, & quic-
 quid erat bellici apparatus, ne hosti usui es-
 sent, in flumē demersit: inde suppositis igni-
 bus oppidum incendit, ipse cum ijs, quas
 penes se habebat, copijs, Francofurtum ad
 Viadrum magnis itineribus se recepit: exer-
 citus reliquus, qui in adiacentibus pagis sta-
 tiua habebat, magnum discrimē subiit, dum
 retrocederet acriter insequentibus Suecis:
 unde impedimentorum maior pars amissa,
 copiae tamen integrae partim Francofurtum,
 partim Lanspergam concessere, ad ea usque
 loca, quae Ghertium supra centum decem
 millia-

Ghertium
 capit.

milli
 eto t
 chia
 Suec
 bus
 runt
 tum
 pra
 nen
 riani
 tur.

Tyll
 mun

2.
 furtu
 re sua
 se Fra
 milli
 ribus
 Crat
 cerat
 vna p
 dum
 torm
 lium
 bat,
 ipse
 mitte
 sifter
 re po

milliaria distant à Suecis acti. Atque hoc pacto tota Borussia, Pomerania, ac noua Marchia ad Viadrum vsque ad Bartham fluuios Suecis cedere, egregiam operam nauantibus incolis, quicum ipsis arma coniunxerunt, cum ob communem superstitionem, tum quod Cæsarianos oderant, qui se male præteritis temporibus exceperant: & Stetinenses ea molestia liberati sunt, qua à Cæsarianis Ghertio, & Griffenhagen afficiebantur.

Tyllius Francofurtum, & Lanspergam munit. Rex noua Marchia in Pomeraniam regreditur, pluribusque locis ponitur.

2. Schaumburgicus postquam Francofurtum peruenit, recolligere vires, & lustrare suas copias cœpit. cumque competisset se Francofurti & Lanspergæ supra duodecim millia militum non habere, carere comæatibus, munitionibus, & tormentis, atque à Cratzio tribuno, quem Lanspergæ præfecerat, moneretur, oppidum illud ex vna parte ab hoste iam obsideri, nec sperandum, ut defendi posset nisi subsidium cum tormentis, & munitionibus adesset. ad Tyllium, qui adhuc apud Magdeburgum hærebat, de rerum statu scripsit, petens, ut aut ipse cum exercitu veniret, aut subsidium mitteret sufficiens, quo hosti in aperto resistere, atque Lanspergam obsidione liberare posset: si enim hæc in hostium manus veni-

Veniret, nullam esse defendendi Francofurti
 spem assererat, excluso omnibus vijs sub-
 sidio, & com meatu, exterritisque ab aduersis
 praelijs, & frigore debilitatis militibus. Hæc
 ubi Tyllius accepit, hostem ea parte prohi-
 bere constituit, ne à prospera fortuna famam
 atque inde (nam quo se fortuna, etiam fa-
 uor hominum inclinatur) vires acquireret, id-
 eoque cum tribus peditum, & vna equitum
 legionibus Magdeburgo Francofurtum, ca-
 stramouit, inde Landspergam, quæ hosti
 tunc magis erat obnoxia, lustratum petijt:
 eoque oppido satis pro tempore munito,
 Francofurtum in castra redijt, atque illud
 muniri, com meatibus, atque militari appa-
 ratu repleti iussit, vt hostium impetum re-
 morari posset: multa insuper circa militum
 disciplinam, iam admodum corruptam, cor-
 rexerit: vtque com meatum, munitionum, &
 tormentorum maior adesset copia, eiusmodi
 apparatus vndique afferri iussit, cum ex
 propinquis locis, tum ex Silesia, Boemia, &
 Morauia, præter modum eius ciuitatis ser-
 uandæ cupidus, quam non parum ad sum-
 mam rerum facere credebat, si contra Sue-
 cos defendi posset, tanquam, si ipsorum im-
 petum retudisset, edoctura, Suecos non in-
 vincibiles, cuiusmodi se esse iactabant, atque
 ipsis posse resisti: inde mutua accepta à Col-
 lybistis pecunia exercitui emerita stipendia
 numeravit, vt miles in officio contineretur.
 Rex interim suas copias in noua Marchia
 contraxerat, dilataueratque statiuam militum
 trans Viadrum, qua Berlinum situm est, vt
 fere

furti
abfi-
erfis
Hæc
ohi-
nam
n fa-
t, id-
itum
ca-
nofti
etijt:
nito,
illud
ppa-
n re-
itum
cor-
m, &
mo-
m ex
ia, &
s fer-
fum-
Sue-
n im-
on in-
atque
Col-
endia
retur.
archia
litum
eft, vt
fore

LUDOVICUS XIII
GALLIÆ ET NAVAR. REX

ferre
stri
atque
hab
tium
Her
Leg
tho
cōue
tiR
dis
da &
nam
præf
tam
Galli
Ieror
tholi
hæc o
dicio
rum
Ius vo
ce Bau
nia, si
colere
piffen
co in d
Gallia
torum
atque
accesse
facili ne
tune, de
Quid en

fere V Vittenbergam vsque excurrerent, No-
 stri Lanspergæ Francofurti, Fyrstembaldix,
 atque alijs in locis, quæ circumiacent, castra
 habebant: Ac dum Beerbaldæ in suis sta-
 tiuis Rex hisce rebus intentus ageret, cum
 Hercule Charnacæo Regis Christianissimi
 Legato, qui ad interponendam sui Regis au-
 thoritatem in pace Suecoponica venerat,
 cōventionem ad quinquennium nomini di-
 sti Regis iniit, pro communibus amicis tuen-
 dis, securitate commerciorum conseruan-
 da & restituendis (vt asseriebant) in pristi-
 nam libertatem Imperij ordinibus; ad quæ
 præstanda ipse triginta peditum, & sex equi-
 tum millia alere suis sumptibus tenebatur;
 Galliarum vero Rex aliquod centena tha-
 lerorum millia numeravit, hoc cauto ne Ca-
 tholicis aliquid detrimenti fieret; atque
 hæc omnia sine Catholicæ religionis præiu-
 dicio essent, quam intactam vbique loco-
 rum in quibus inueniretur, conseruari Gal-
 lus volebat. Addidit insuper hic vt cum Du-
 ce Bauariæ, & Catholicis foederatis Germa-
 niæ, si non amicitia, ad minimum neutralitas
 coleretur, ni ipsi pro Aultriacis arma sum-
 plissent, atque hostiliter se gessissent. Sic Sue-
 co in dies accrescebant vires, iamque palam
 Galliarum, & Angliæ Reges, Confoedera-
 torum in Belgio ordines, Dux Pomeraniæ,
 atque Elector Brandenburgicus partibus
 accesserant, crescebatque incendium, quod
 facili negotio extingui potuerat, si oppor-
 tune, debiteq; remedium adhibitum fuisset.
 Quid enim, si cum exercitus, exauctorato

*Paſta in-
 ter Gallia-
 rum &
 Suecia
 Regem;
 quorū hic
 bello,
 Ille nervo
 belli pecu-
 nia Aus-
 triacos
 oppugnat.*

*Principes
 plures Re-
 gis Suecia
 compro-
 momento*

D

V Valle-

V Vallestainio, dimissus est, ille copiam in Po-
 meraniam ductam fuissent? Non Bogislaus
 defecisset, non Gustauus tantum in Germa-
 niam penetrasset, & ceteri cunctatius, aut
 nunquam in partes secessissent: sed quae
 vilipenduntur aliquando, mirum in mo-
 dum nocent, & neglecta parua scintilla ma-
 gnum saepe excitauit incendium; videmus
 que in nostro corpore, quod ad Rem publi-
 cam similitudinem quandam habet, cum in
 aliquam partem malus humor fluit, ni pur-
 getur, eo natura ceteros malos quoque con-
 geri, inde bonos corrumpi, atque totum infici
 corpus. Verum enim uero Sueci ante Tyllij
 aduentum aliquot loca occupauerant, per
 quae aditus in Pomeraniam patebat, omnes-
 que vires intenderant, ut Lansperga poti-
 rentur, ideoque munimentum, quod prope
 eam ciuitatem supra montem Casariani ex-
 citauerant, summa alacritate oppugnabant,
 non minori virtute defendentibus Casareis,
 sed cum Sueci acriter insisterent, munimen-
 tum expugnatum est, unde usque Lansper-
 gam excurrentibus Suecis aditus patebat; at-
 que quotidie varijs successibus velitabatur,
 cum Tyllius, ut diximus, subsidio adfuit;
 cuius aduentum cum Gustauus sensit, se ea
 ex parte non ulterius posse progredi ratus,
 nisi praelium cum toto exercitu committeret,
 quod sibi temerarium videbatur, aliam in-
 uadere partem solitis artibus decreuit; Im-
 posito itaque nouae Marchiae tributo, reli-
 ctoque cum octo millibus militum, & ma-
 gno incolarum numero, quibus arma de-
 derat,

Tyllij ad-
 uentum Gu-
 stauus a-
 dio secti-
 tur, non
 sistitur.

der
 Ho
 taq
 ri i
 ni
 Ex
 bur
 sup
 qua
 fuer
 rant
 nis
 pra
 dam
 bias
 Pom
 pidu
 re op
 tiren
 rent
 milli
 & St
 nenf
 xera
 peris
 la du
 sauit
 auell
 ciem
 & hu
 ceder
 qua n
 gis su
 tere,

derat, fidebatque ob communem hæresim
 Hornio, qui tributum exigeret, occupa-
 taque loca defenderet, Ghertium muni-
 ri iussit, ut ex ea quoque parte Casaria-
 ni ingressu in Pomeraniam prohiberentur.
 Ex incendio, quod antequam abiret Schaum-
 burgicus Ghertij excitauerat, vix triginta
 supererant domus illæ cum templo, reli-
 quæ ex oppido non exiguo igne consumptæ
 fuerant, mœnia tamen intacta remanse-
 rant: sed cum competiisset Rex Casaria-
 nis cuniculos sub oppido fuisse excavatos,
 præsidium imponere distulerat, & quos-
 dam solum collocauerat milites, qui excu-
 bias agerent: nunc vero cum exercitum ex
 Pomerania deducere in animo haberet, op-
 pidum illud munire, præsidiumque impone-
 re operæ precium duxit, ne eo Casariani po-
 tirentur, atque Stetineses iterum molesta-
 rent. His ita dispositis cum sedecim militum
 millibus ex noua Marchia in Pomeraniam,
 & Stetinum retrocessit. Non adhuc Steti-
 nenses munitionem ad eum statum perdu-
 xerant, ad quem Rex voluisset, ideoque o-
 peris præfectum, & nonnullos alios in vincu-
 la duci iussit, exemplo aliorum: neque excu-
 sauit frigoris sæuitia, qua homines ab opere
 auellebantur: quodque multi dum gla-
 cium frangerent obruti, aut submersi essent,
 & humus ipsa frigore indurata ligoni non
 cederet: asseruante Rege frustra excusari,
 quæ necessario facienda sunt, & quo ea ma-
 gis sunt ardua, eo plus intendere vires oportere,
 cum homo id solum non faciat, quod

*Stetini
 munitionem
 seuerè
 urget.*

*Varia loca
occupat.*

*Griiffen-
hagam vi
expugnat.*

*Post quar-
tum diem
expugnat.*

nolit; Inde aliquot dierum spatio visis omni-
bus, quæ erat necesse, ad nouum Brandem-
burgum castra promouit, quo facili negotio
in ditionem accepto, eodem ardore Glem-
penauiam, Treptouium, & Loitium paua op-
pida occupauit, parum detinentibus Cæsa-
reis, qui non bene munita loca ægre defen-
dere poterant; post hæc Malchino sine pu-
gna potitus, Deminum obsedit; ac post
octo dierum obsidionem, quos vastandæ
regioni, & se muniendo impendit, octauo
demum Calendas Martij expugnationem
instituit. Tenebat Deminum Dux Sabel-
lius mille quingentis militibus, muniuerat-
que se ab ea parte, qua locus erat debilior
quantum tempus, geluque concretum so-
lum patiebantur; ac primum Suecorum
conatus repulit, strenueque sese defendit,
quamuis acerrime oppugnaretur, donec
munita turris, quæ ab altera parte quadrin-
gentis ferme passibus oppido procul ab
Holchianæ legionis centurione, cum ali-
quot militibus & tormentis tenebatur, pro-
dente eodem Centurione, Regi deditioem
fecit, tum Rex relicta, quam oppugnabat,
parte, prope turrim ductis tormentis supe-
rataque palude, quæ inter turrim & oppidum
erat, ac tum congelata tormētorum pondus
sustinebat, murum oppidi, nudum munimē-
tis, ac simplicem, quaterere cœpit, quam ob-
rem Sabellius, qui seruare milites in man-
datis habuerat, quarto ab incepta expugna-
tione die, decoris conditionibus cum Re-
ge transegit, deductisque duobus tormen-

ris.

tis, vexillis, armis, & impedimentis, sonantibus tympanis in Megapolim profectus est; & Gustauus eius ciuitatis possessionem magni pendens, validum praesidium imposuit, iubens eam moenium partem refici, quam tormentis quassauerat, praefectoque vrbi Bannero, & reliquo exercitu in praesidia distributo, Stetinum reuersus est.

Tyllius Regem in Megapolim sequitur, qui Stetini comitijs ordinum Pomerania interest.

3. Tyllius postquam Regem in noua Marchia assequi non potuit, intellexitque in Megapolim discessisse, relicto Francofurti, atque Lanspergæ sufficienti praesidio, post illum castra mouit: constabat Tyllij exercitus viginti militum millibus, trahebatque secum viginti sex tormenta, quo cum apparatu vetus Brandenburgum, & Rappinum petijt, inde expugnata Felsperga, castrisque ad vnum defensoribus, qui deditio-
nem facere noluerant, nouum Brandenburgum obledit. Praerat ciuitati Kniphufanus tribunus Suecus inerantque duo militum millia, praesidium satis firmum, ni Tyllius tam acriter oppugnasset; nam hic simulac ad ciuitatem accessit, illam tormentis quati, & corona circumdari iussit, atque breui temporis spatio aperta ictibus moenia milites subiere, ac etiam si bis terue à defensoribus repellerentur, denique tamen

*Tyllius ad
alia loca,
recipit.*

*Nouum
Brandenburgum
vi expugnata.*

*Et Kniphu-
sianus cum suis
sapit.*

*Stetini
Ordines
Pomera-
nia comi-
tia habet.*

*Quibus
adest Gu-
stauus, &*

*ita eos al-
loquitur.*

per vim irruerunt. Cecidere gnauiter p-
gnantes defensores fere omnes, & Kniphu-
lanus cum vxore, tribus filiabus, centu-
rionibus quibusdam, ac sexaginta fere gre-
garijs militibus in Cæsarianorum manus
uius peruenit. Ciuitas à Cæsareis pror-
sus deuastata est, ex quibus ducenti circiter
desiderati. Antequam Brandemburgum in
Tyllij potestatem veniret, Gustauus post
occupatum Deminum, inter hoc, & Trepto-
uium posuerat castra, vt nostrorum conati-
bus resisteret, non ignarus fore, vt sua
illi vestigia sequerentur, atque ipse inte-
rim cum Pomeraniæ ordinum comitia tunc
temporis Stetini haberentur, peterentur-
que à se, vt ex Pomerania præsidia dedu-
ceret, quo prouincia subleuaretur, Stetini
ijs comitijs assistebat, metuens, ne eadem
lenitate, qua populi illi ad se defecerant, ad
Cæsarem, proximumque ipsius exerci-
tum redierent. Ordinibus igitur, Duceque
coram honorifica de se, suaque expeditio-
ne præfatus, religionemque & libertatem
obtendens, quarum causa se venisse asse-
rebat, de præsentis rerum statu disseruit: in-
stare ferocem sæuumque hostem, qui si
indefensam Pomeraniam nancisceretur,
nullum sæuitiæ genus esset omissurus, con-
tra illam prouinciam, quæ primo arma in
Cæsarem sumplerat, atque eo actiorem fu-
turam ultionem, quod exemplum cæte-
ris erat præstitura: neque hæc, quæ mo-
do à me petitis (aiebat Rex) ab ijs propo-
nuntur, qui quietem cupiunt, sed à pu-
blicæ

plicæ pacis oforibus, qui quietis specie cun-
 eta miscere in animo habent. Quod enim si
 ex hac ego prouincia exercitum deducam,
 hostisque quoquo modo succedat? Anne
 militum molestia liberabimini prima Ro-
 mani Imperij contra me futuri propugna-
 culi? Succedet Sueco Cæsareus miles, quo-
 rum si hic vobis carior, cur me ita luben-
 tes aduocastis, recepistis? Quod si me
 recepisse pœniteat, pœnitentiæ satisfactu-
 rus causam peto: si noua cupitis, vestram le-
 uitatem doleo, misereorque, quod no-
 ua veteribus in Republica peiora esse ne-
 scitis: nam dum aliquis à proprio ad extra-
 neum Principem deficit, proprium iniuria
 inimicum sibi, alterum beneficio amicum
 reddit: si ab extraneo postea ad proprium
 redit, hunc veteris iniuriæ ultorem, illum
 recentis memorem, atque ambo inimicos
 habebit. Præstat leuitati constantia, at-
 que in eo permanere statu, quem quis a-
 liquando sibi elegerit, quam continuis mu-
 tationibus agitari. Sed quæ modo præponi-
 tis, mitius interpretari placet: scilicet
 meam potentiam, victoriasque, libertatis
 studiosi, veremini, quasi dum meis armis
 vobis adsum & faueo, libertati vestræ a-
 liquod detraham: cur militem igitur non
 conscribitis, priusquam exercitum meum
 deduco, quo prouinciam hanc vestram
 ipsi defendere possitis, atque ego in maio-
 rem nostræ religionis, Germanicæque liber-
 tatis vtilitatem ad vltiora pergam? neque
 velim putaretis, auaritiam, aut in vestris

Suadetq̃
 militum
 suum ex
 Pomerania non
 abducen-
 dum.

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

oris regnandi libidinem, me ex meo Re-
 gno euocasse, cui abundantes diuitiæ, latæ-
 que prouinciæ parent; me religionis ze-
 lus, vestræ libertatis desiderium, vestræ
 preces euocarunt: Hæc ideo dixi, vt ea,
 quæ armis assero, verbis quoque tuear, &
 ne mihi aliquando tacuisse imputetur: vos
 quibus ita placet, quæ petitis habeatis. His
 verbis minabundus orando finem fecit,
 quasi militem ex Pomerania deducturus,
 & Casarianis ad libitum prouinciam reli-
 cturus: neque Bogislaus iratum, aut iram si-
 mulantem detinere precibus potuit, quin in
 castra eodem die reuertetur. Memorat
 vere Regem iratum fuisse, atque de reditu
 in suum Regnum cogitasse, cum tam infi-
 dos, lentosque in ijs, quæ promississent, Ger-
 manos vidisset. At Stetini in Comitijs ab or-
 dinibus decretum, vt decem millia militum,
 prouinciæ sumptibus, conscriberentur, qui
 Regi, Duci, ac Prouinciæ sacramentum
 præstarent. Missi cum hoc nuncio legati
 Gustauum ita mitigauere, vt sua præsidia ex
 Pomerania deducturum, & vltius progres-
 surum se promitteret, postquam decretus
 miles extitisset: ac interim ad præsentem
 prouinciæ tutelam, omnes accolas ad
 Ghertium muniendum conuenire iussit,
 vt incepta munitio citius absolueretur, at-
 que ipse ex Pomerania minime discedere de-
 creuit. Inter hæc componenda de obsidione
 noui Brandenburgi certior redditur, & ne ci-
 uitas, præsidiumque illud amitteretur,
 Fridlandiam, viginti ab obsessa vrbe millia-
 ribus,

Se ijs irat-
 um si-
 mulantem.

Ghertium
 per acco-
 las muni-
 endi mandat.

ribus, castra mouit, opem laturus, & praelium non detractaturus, si ante expugnationem eo peruenisset, cum vero amissam ciuitatem, caesosque milites sensit, dolore percussus, Anclamum retrocessit, cum non amplius cum hoste congregi operae precium haberet, ibique in Casarianos inuectus, quod milites suos fere omnes Brandemburgi obtruncassent: eos qui Colbergam dederant, atque tunc per nouam Marchiam Francofurtum trans mittebantur, detineri iussit.

Colberga deditur Suecis. Tyllius ad Magdeburgum iterum obsidendum mouet.

4. Venerat circa eos dies in manus Suecorum Colberga, à praesidiarijs post longam obsidionem decoris conditionibus dedita: nam cum eduliorum inopia Casariani laborarent, neque subsidij spes esset, mense Martio cum hoste pacti sunt: exiungere ex ea arce sex equitum turmae, & nouem peditum signa, cum armis, sarcinis, ardentibus funiculis, sonantibus tympanis, ac daabus machinis, relictis tamen vexillis, quae à Suecis impetrare transigendo non potuerant. Fuit huius arcis deditio magni momenti, non amissa solum magna militarium apparatus copia, & multis diuersarum magnitudinum tormentis, sed ipsa loci opportunitate, qua Casarei priuati sunt. Sedet Colberga ad mare Balthicum, tutissimo contra omnem ventorum impetum portu ornata, atque adeo forti situ munita,

vt Rex oppugnationem tentare respuerit? Pomeraniæ Borussiarque inuadendis commodissima, neque poterat Rex quiete has prouincias possidere, dum hæc atque Vismaria, celebris item eius maris portus, Cæsari obedirent. nauium enim commoditate, Vismaria Colbergam miles deuehi, atque inde eas prouincias infestare poterat. & Tyllius horum gnarus, defendi omnibus conatibus, conseruarique eam arcem iusserat, subsidijque curam Gabrieli Rojæ Vismariensi præfecto demandauerat: at hic dum militem nauasque colligit, intercepta, trucidataque à Suecis nauarum, qui Vismariam tendebant, parte non exigua, detentus, eate- nus subsidium distulit, vt ipsa hosti dederetur, & quatuor naues, quæ cum annona, recentique milite subsidium erant allaturæ, tertio à deditioe die Colbergam peruenerunt: nec prius obsessorum deditioem cognouerunt quam duas Suecicas celoces in portu viderent, & aduersis tormentorum ictibus ex oppido peterentur: cum igitur subsidium inferre: & locum recuperare non possent, Vismariam vela vertere, quod si ante triduum aduenissent, Colberga per eam saltem æstatem esset seruata, ac impediuisset, ne vltius progrediretur, Regem, qui maiorem in Germaniam impressionem non erat facturus, nisi terga firmasset, omnemque suspicionem amouisset, ne reditu in suum Regnum priuaretur. At detenti Colbergenses dedititij post aliquot dies placato Rege Lanspergam incolumes ad suos transmissi

—
 mi
 Bra
 nia
 cu
 Ma
 eam
 uit
 loca
 fere
 inen
 aux
 bus
 Mag
 mag
 Bran
 so C
 tent
 tran
 certa
 la,
 uera
 nequ
 poris
 pter
 lium
 progr
 tus p
 quun
 lan

missi sunt, & Tyllius capto direptoque nouo
 Brandemburgo, postquam se in Pomera-
 niam irrumpere minime posse cognouit, oc-
 cupato, munitoque à Rege omni transitu,
 Magdeburgum redire constituit, cum ob
 eam ciuitatem obsideret, tum vt Regem, ci-
 uitati non defuturum, in æquiora traheret.
 loca, patrijs auxilijs procul, vbi manus con-
 ferendi copia daretur. Accessit quod cum
 ineunte vere glacies, niuesque liquecerent,
 auxilia ex Lotharingia, alijsque locis in qui-
 bus pro Cæsare miles conscriptus fuerat,
 Magdeburgum aduentabant, quibus iungi
 magni momenti erat: relicto igitur nouo
 Brandemburgo, Bappinum redijt, præmis-
 so Colorado tribuno Bincenum versus, ad
 tentandum Viadrum transitum, quem si
 transmittere potuisset, cum Rege acie de-
 certate constituerat. Sed iam propugnacu-
 la, quæ ante pontes fluminis Sueci excita-
 uerant, ad iustam defensionem erant perducta,
 neque expugnari poterant, sine magno tem-
 poris dispendio, militumque clade, quapro-
 pter Colorado deuastata regione ad Tyl-
 lium redijt, qui vetus Brandemburgum
 progressus, missaque Hauerbergam equita-
 tus parte, in ditione Magdeburgica reli-
 quum exercitum distribuit: & ciuitatem il-
 lam arcta obsidione cingens, prima-
 ria castra Mecheræ metatus.

est.

*Gustavus Stetini parat naues & milites;
Albi duos pontes imponit, Francofurtum,
& Lanspergam expugnat, Protestan-
tibus Lipsiæ congregatis
scribit.*

5. Inter hæc Gustavus magnam vim na-
vium Stetini cogebat, & quibus pontem fa-
bricari iussit longitudinis CLXXX. pedum,
latumque ita ut quinque equites super illum
obequitare possent: atque huic similem al-
ium, sed minorem construxit, ut trans Via-
drum pluribus in locis transitum haberet,
neque sibi opus esset semper Stetinum ten-
dere, quando trans flumen ire oporteret. His
pontibus, magnaque tormentorum, ac mili-
tarium rerum copia aduerso fluuio aduectis,
nouam Anghermundam se contulit, ibique
collecto exercitu, maiorem pontem prope
Suedam, minorem ad Ferathum colloca-
uit, eosque validis propugnaculis muniuit,
ne à Casariis occupari possent, ipse
cum exercitu inter utrumque, prope flu-
uium, castra posuit, in qua omnem anno-
nã, quæ in proximis locis custodiebatur, af-
ferri voluit. Hæc peragenti defertur Tyllium
ex Megapoli discedere, quapropter post-
quam Coloredus, scrutatis pontibus, dis-
ferat, sexcentos equites dimisit, qui progres-
sus Tyllij obseruarent, & postremos exerci-
tus interciperent: atque ubi illum, relicto Frã-
cofurti, & Lanspergæ præsidio reliqua dese-
rere, & Magdeburgum tendere intellexit,
reli-

relictis, qui pontes tuerentur, Francofurtum
 versus castra mouit; ipseque eis fluuium cum
 decem millibus peditum, & centum equitū
 turmis, ab altera parte Hornius castrorum
 praefectus, cum viginti turmis equitum, &
 bis mille peditibus, incendebat; maiora tor-
 menta per flumen, cum apparitibus, minora
 per ripas trahebantur: hoc ordine pergens,
 ex itinere Limbembaldiam, & Fyrstembal-
 diam occupauit, & quinque Croatarum tur-
 mas, quae Zidenicae statua habebant, ob-
 truncatis ad centum quinquaginta, impedi-
 mentis spoliauit, octauis denique castris
 Francofurtum peruenit. Ciuitatis illius cu-
 ra penes Schaumburgicum adhuc erat, cui
 Tyllius duo millia militum sufficiens praesi-
 dium reliquerat, quod ipse, quando Regem
 ad se venire cognouit, adscitis septingentis a-
 lijs auxit: inde ut hostem diutius moraretur,
 daretque tempus Tyllio, quo Magdeburgum
 expugnaret, atque postmodum Regem in
 Francofurti obsidione amplexatum depre-
 henderet, extra ciuitatem munitiones qual-
 dam extruxit, incensisque suburbijs, & con-
 cisis vineis, fossas duxit, quas militum praesi-
 dio firmavit; verum cum à Tiffembachio
 tribuno, quem exploratum miserat, tales es-
 se Regis vires intellexisset, ut sustineri ab ex-
 tructis munitionibus minime possent, ne
 militem, quem imposuerat, amitteret, eas
 deseruit, & ciuitatem clausit, ipsam defenden-
 dae omnino intentus. Est Francofurtum ad
 Viadrum ciuitas satis celebris, florentissima
 olim Academia insignis, & mercimonio di-
 ues:

Franco-
furtum
obsidetur.

diues: habet ab vno latere fluuium, cæteris in partibus antiquo more muris septa. Quinta Idus Aprilis primum Rex ciuitatem subiit, totusque exercitus ad sclopi ictum accessit: Mox Gustauus perustratis omnibus locis, opportuna ad fossas ducendas, & tormenta collocanda designauit; inde Sueci ductis fossis, se in combustis suburbijs munierunt, quamuis ab obsessis crebris tormentorum, scloporumque ictibus, eruptionibusque ab opere deturbarentur. Sequenti die vrbs corona circumdata est strenue se defendentibus Cæsaris: Rex vero postquam in aperto campo prædicantis sui concionem audiuit (quem morem antequam ad prælium accederet semper seruabat) ad milites perrexit, ipsosque ad opus hortatus, Cæsareos aliquot, qui fossam tuebantur, impetu facto, in ciuitatem pepulit, post hæc contra Gubiniensem portam, duodecim maiora tormenta, quæ iam disposita erant ad ruinam faciendam, aperiendamque aggressuris viâ, explodi mandauit: cumque excitati præter hoc duo cuniculi incenderentur, ea porta disiecta corruit, non sine defensorum strage: & Sueci ruinam subeuntes in ciuitatem irruerunt, cæsis obuijs Cæsarianorum: cæteri cum iam hostem in ciuitate esse senserunt, in fugam cum sarcinise ex altera porta dedere: at cum ciuitas tota impedimentis repleta esset, militumque auaritia nimium vnus secum ferret, dum fugientes pontis angustia detinentur, Sueci persequuntur, illorum fere cen-

Tormentis
& cunicu-
lis porta
subruitur

Expugna-
tur.

rum

tum in fluuium præcipites dati sunt : in re-
 liquos promiscua cædes edita , adeo vt ex to-
 to præfidiariorum numero vix mille super-
 fuerint : inde in ciues , ædificiaque sxiui-
 tum, cum Sueci nemini parcerent , sed om-
 nia depopularentur , & deprædarentur.
 Bius ciuitatis damnum multis auri myria-
 dibus æstimatur, fuereque ipsius participes *Spoliati*
 vicinæ ciuitates, quæ nundinarum occasio-
 ne Francofurti merces habebant : auxit ca-
 lamitatem excitatum incendium, quo mul-
 tæ ædes conflagrarunt : trucidati sunt ex
 Cæsareis supra mille quingentos , inter
 quos Tribunus quidam nonnullique alij for-
 tes viri occubuerunt : capti fere quingenti,
 atque præcipue Sparius, & Vallius tribu-
 ni , cum multis Centurionibus , alijs-
 que Officialibus : Schaumburgicus Tiffem-
 bachius, & Comes Montiscuculi , cum sex-
 centis circiter gregarijs militibus, Glogouiũ
 maius in Silesiam euasere : ex Suecis qua-
 dringenti cecidere , nemine ex proceribus
 comprehenso, magna insuper tormetorum,
 & militaris apparatus copia Gustauus po-
 titus est : sic ea ciuitas corruit, non sine Re-
 gis nota , qui poterat incolumem seruare:
 nam cum defensores disiectam cuniculis
 portam viderant, Suecosque ad irrumpendũ *Citus de-*
 paratos, pulsato tympano bis petierant, vt *positionem*
 certis conditionibus transigerent, & in dedi- *Sueci no-*
 tionem acciperentur: quo pacto ille sa ciuitas *luerant*
 in manus Regis peruenisset: Gustauus vero *admittere*
 iratum se fingens ob cladem à suis ad no-
 uum Brandenburgum acceptam, exercitum
 eam

eam prædam concedere voluit, ut promptio-
rem ad reliqua haberet: At sequenti die, post-
quam milites præda onusti, sed non satiani,
ad signa rediere, opportunitatem ciuitatis
considerans, illam munire decreuit: atque ita
sex legionibus impositis, vallum restaurari
præcepit, cumque maxima annonæ esse pe-
nuria. & ciues non solum non haberent, quæ
militibus darent, sed nec etiam quæ come-
derent apertis horreis, quibus Casariani co-
piosas fruges inclusebant, ciuibus atque mi-
litibus frumentum, aliaque necessaria largi-
tus est. Post hæc exercitu reliquo in circuitu
distributo, quoniam passionis Hebdoma-
dam stylo veteri celebrabat, in ciuitate sacris
suae sectæ intentus, confedit: vbi vero Pascha-
ris festa veneratus est, Lanspergam exerci-
tum duxit, occupataque in itinere Crossa,
cum copioso apparatu, & annonæ, circa
Lanspergam exercitum distribuit, & vallo se
muniuit, inde admotis tormentis, quæ per
inuisitatos calles à rusticis indicatos, ad ea
loca perduxerat, ad quæ nunquam posse il-
lum peruenire obsessi putauerant, mœnia
quaterere cœpit, occupatisque munimentis,
quæ extra ciuitatem erant, propius fossis
valloque accessit, quod cum obsessi vidis-
sent, exemplo Francofurti exterriti facta de-
ditio. e. pridie Calendas Maij. cum sarcinis,
viginti quinque peditum signis, duodecim e-
quitum turmis, & quatuor campestribus
machinis exiuerunt, atque Glogouium ma-
ius in Silesiam incolumes deducti sunt. Gu-
stauius præsidio ciuitati imposito, Franco-
furtum

Lansper-
ga obside-
1117.

Deditus.

furti
part
ad C
beb
rum
exto
bat, v
quan
turu

Prot

6.

comi
burgi
stanti
sta, q
xiliu
Chri
teneb
bus, a
quap
supre
uerat.
Magd
ria op
Magd
les, ru
tj squ
oratio
auxili
lixa in
habitu

furtum cum exercitu redijt, vnde occasione parte victoriae ad Protestantes, qui Lipsiam ad Comitiam conuenerant, litteras dedit. Scribebat gratulari se, quod tandem Catholicorum iugum excutere fortiter decreuissent, extollebat suas victorias, vltimumque suadebat, vt totis viribus sibi assisterent, qui nunquam communi sectae, & causa esset defuturus.

Protestantes Lipsiae comitia habent, quibus bellum in Casarem decernitur.

6. Habebantur Lipsiae à Protestantibus comitia ob negotium obsidionis Magdeburgicae: erat enim illa ciuitas cum Protestantibus, liberisque ciuitatibus foedere iuncta, quamobrem in praesenti calamitate auxilium à confederatis implorauerat, & Christianus Guilielmus, qui ciuitatem illam tenebat, cognatus fere omnibus Protestantibus, aut affinis, vrgebat, vt sibi succurreretur: quapropter Elector Saxoniae Protestantium supremus ea comitia indixerat, & congregauerat. Agebatur itaque Lipsiae de modo, quo Magdeburgo auxilium daretur, erantque varia opiniones, vt varij erant affectus: At Magdeburgicus Legatus, qui Casareos vigiles, rustico amictu fallens, euaserat, comitijsque pro sua ciuitate intererat, miserabili oratione recusantes, desperantisque specie ac auxilium ferendum animos flexit. Hic prolixam incomptaque barba, intonso crine, facie, habitu, cunctis ad miserationem compositis:

in Prin-

*Deliberans
Protestante
de Magdeburgo
liberandos.*

*Quibus
adest Legatus
Magdeburgicus.
Et miserabili
habitu implo-
rat auxilium.*

*Eius in
comitijs
oratio.*

in Principum conuentu occasionem nactus, ita locutus esse fertur. Non me huc, Principes viri, mei ciues misere, vt auxilium vestrum pro miserrima patria implorare, cui omne subsidium seruum futurum est, quæque ab imminente excidio minime defendi iam potest: neque ego tantum meæ animæ, gloriæque inuidissem, vt specie procurandi non profuturi auxilij effugissem, ne inter patriæ ruinas tumularer, sine patria vitam detestor, atque vna cum ipsa cadere malo, qui felices eos, beatosque existimo: quibus ante patrum, suorumque ora pugnando sub patriæ mœnibus fortiter mortem oppetere continget: me benevolentia erga vos meorum ciuium misit, me profutura, si dictis meis credideritis, imminentium cura, vt postquam vestri vos periculi admonero, in gremium patriæ apud domesticos lares ab immani hostes trucidandus reuertar. Nostræ ciuitatis obsidio, imo vestræ, Euangelici proceres, eousque perducta est, vt neque solui possit, neque nos id cupiamus: nam qui possemus in ea patria viuere, quam cum florentem, vigentemque viderimus, in posterum deformem deuastatis agris, mutilam incensis suburbijs, horridam direpta maiori ipsius parte, reliqua concussa, dilacerataque essemus aspecturi? cesset iniquum hoc desiderium, si cui inest: Præstat nos desolatæ patriæ grauitèr pugnantes vitimas cadere, & nostro sanguine ruinas tantæ vrbis aspergere, quam sine patria sine late toti terrarum orbi ludibrio esse: vos solum
quibus

quibus
fœder
obtest
pro r
colun
stem,
nam a
ipso p
rem n
burgu
citian
ruina
burgu
ret, no
summ
calam
tas ter
res ad
suppli
burgo
vbi ho
stris e
Christ
vale ia
non si
pro ve
burgu
lacrym
calam
non d
Catho
burgu
ritate
coque

quibuscum communibus sacris, sanctoque
foedere quondam coniuncti fuimus, oramus,
obtestamurque si quid meriti fuerimus, cum
pro religione, pro vobis ceciderimus, ut in-
columnes esse velitis, atque contra illum ho-
stem, qui nostro casu omnium vestrum rui-
nam aggreditur, unitas vires intendatis, ne ab
ipso pariter opprimamini. Quid enim Cæsa-
rem moliturum putatis, postquam Magde-
burgum, quia Lutherum, quia vestram ami-
citiam colit diripuerit? Scilicet ad vestram
ruinam hæc tendunt; atque utinam Magde-
burgum cadens id persuadeat, quod cum sta-
ret, non potuit: nam que hæc spes sola nos in
summo hoc discrimine solatur, quod nostra
calamitate docebimini, quo ista Cæsaris pie-
tas tendat, ac in futurum (faxit Deus) cautio-
res aduersus ipsius insidias eritis: Utinam
supplicamus, proceres, ut postquam Magde-
burgo opportunam opem minime tulistis,
vbi hostiles conatus iam imminentes, à ve-
stris capitibus auerteritis, cognati vestri
Christiani, nostrumque, qui vobis vltimum
vale iam dicimus, cadauera insepulta iacere
non sinatis, cum pro religione, pro patria,
pro vobis ceciderimus. Perorante Magde-
burgico Legato vix concepta ira Principum
lacrymas cohibuit, incenditque ciuitatis
calamitas mirum in modum animos, at
non deerant in eo conuentu, qui etiam si
Catholicos, Cæsaremque odissent, & Magde-
burgi misereretur, præferabant tamen secu-
ritatem propriam alienæ commoditati, id-
coque Cæsaris potentiam metuentes, ægre
dedu-

*Litteris
Gustavi
allatis ex-
citantur
&
in comi-
tijs decer-
nunt Pro-
testantes
contra
Casarem
pro Sueco
standum.*

deducebantur, ut palam bellum sumerent; verum enimvero allatae Gustavi litterae nutantes confirmauerunt, nam auditis ipsius progressibus, atque Caesarianorum consternatione, nihil ab ipsis sibi amplius timendum rati, in eorum sententiam iuere, qui bellum palam sumendum, tuendumque Magdeburgum suadebant. omnibus itaque suffragijs decretum est, ut arma non pro hac causa solum sumerentur, sed ut libertas Germaniae, & religionis (vtaiebant) in pristinum statum restitueretur: quoniam vero tunc temporis nemo ad subsidium obsessis ferendum paratior erat quam Suecus, cuius opportune allatae litterae ipsius in Lutheranos prouum animum testabantur, constituere cum ipso transigere, omniaque ipsi suppeditare, quae ad Magdeburgum obsidione liberandum necessaria essent: missis itaque ad transigendum Commissarijs, Magdeburgensem Legatum laeto animo esse iusserunt, neque despondere animum ciues debere: non enim eo iam res deuenisse, quemadmodum ipse dixerat, ut de salute ciuitatis desperandum esset: stare ciuitatem adhuc, & affuturum breui cum toto exercitu Regem subsidio, ac obsidione soluturum: se quoque si opus esset, cum militibus suppetias venturos: quae corruissent, aut deuastata essent, in posterum paucis annis vel mensibus refarcitum iri, atque ita spe, promissisque onustum in suam ciuitatem dimiserunt.

Sex

*Rex
rat;*

*7.
gnita
praef
suas
num
tere
tijs.
fotti
ipse
saria
relin
app
uere
stiu
praef
adm
spati
ret, v
mall
lam
V Vi
nunt
man
ciuit
veru
tis n
quae*

Rex auxilium Magdeburgensibus praparat; Vetus Brandenburgum occupat; ab Electore Brandenburgico Spandauiam habet à Saxonico nihil impetrat.

7. Dum hæc Lipsiæ decernuntur Rex cognita obsidione Magdeburgi propria sponte præsto esse decreuerat, cum ut eos ciues suasque partes tueretur, tum ne Christianum qui sub sua protectione vivebat, deserere videretur: missis itaque clanculum nuntijs se affuturum breui pollicitus est, interea fotti animo essent, & strenue se defenderent: ipse quoniam vetus Brandenburgum à Cæsarianis adhuc tenebatur, ne post se hostem relinqueret, ad illud expugnandum animam applicuit: misso igitur antequam castra moueret, tubicine cum mandatis, V Vittenhorstium Cæsareum tribunum, qui ciuitatem præsidio tenebat, & diligenter muniebat, admonuit, ut intra viginti quatuor horarum spatium decerneret, & mentem suam aperiret, utrum deditioem facere, an repugnare mallet: Quod si locum tutari eligeret, nullam sibi postmodum veniæ spem reseruaret. V Vittenhorstius, pernicibus equis misso nuntio, Tyllium super hoc consuluit, à quo mandatum accepit, ut strenue se gereret, & ciuitatem vsque ad extremum defenderet, verum cum postea Tyllius locum illum satis non esse munitum, imperfectis adhuc, quæ inceperant, propugaculis, intelligeret, mutato

Suecus clandestinis litteris Magdeburgenses spe sui auxilij animat.

*Vetus
Brandenburgum
occupat,
& à Pro-
testantib.
an auxi-
lium Ma-
gdeburgi
petitur.*

*à Bran-
denburgico sibi
munitissi-
ma loca
dedi postu-
lat.*

mutato consilio V Vittenhorstium in castra circa Magdeburgum se recipere iussit; Quod ille asportatis secum sarcinis fecit, & Rex civitatem immisso præsidio occupavit. Atque inter hæc Protestantium litteras Lipsia accepit, quibus ad liberandam Magdeburgum, oblatis auxilijs, inuitabatur. Oblata Gustavus minime respuit, sed respondit gratulari se, quod Principes tam sanctæ, utiliterque decreuissent; faturum se illorum petitionibus, & obsessæ civitati subsidium laturum, ijs quæ offerebant pro occasione vsurum; parati ipsi essent ad ea facienda, quæ ipse opportune petisset: vt igitur præter suam propensionem, Principum pronos animos ad hanc expeditionem vidit, ad subsidium ferendum se accinxit: & transmissis cum toto exercitu Viadro, Chepenicum se contulit: inde quoniam per Electoris Brandenburgici ditionem sibi transcendendum erat, Berlinum ad eum misit Comitè Ortemburgicum petitem, vt Custrinum & Spandauiam cum annona, & menstruo stipendio sibi traderet, quo totius Magdeburgum petere posset: redditurum se ea loca simulac civitatem illam obsidione liberasset; neque se hæc ideo petere, quod de ipsius fide dubitaret, sed quod ei præfectos, & Commissarios suspectos haberet, qui sibi cum Cæsareos apud Ghertiū fudisset, ac persequeretur, Custrini portas clauserant, quod non parū damni sibi attulerat, cū hostem omnino delere propter illud solum impedimētum nequiuisset. Ægre deducebatur Elector ad ea loca tradenda, quæ

situ,

situ,
prop
& H
tion
Ca
atqu
qui
uus
turn
tuor
sus
prop
cam
loqu
uit
per
Et
Bran
po
ro
Reg
in ca
prec
peta
Elec
ret,
min
nun
tion
wis
dau
deri
imp
bus

situ, & munitione suæ ditionis potissima erāt propugnacula; qua de causa Ortembergico, & Hornio, qui postillum cum iisdem petitionibus venerat, se ea loca daturum negavit: Caterum Regis mandatis obsequuturum, atque ijs locis Commissarios præfecturum, qui in omnibus illi præsto essent. His Gustavus non contentus cum quinque equitum turmis, mille sclopetarijs peditibus, ac quatuor parvis machinis, Electorem allocutus Berlinum perrexit: Elector ad milliare prope civitatem obuijs occurrit & postamicam salutationem, & priuatum in silua colloquium, quod integram fere horam duravit in civitatem redijt, suos consiliarios super petitione Regis consulturus: Rex cū Electoris Palatini vidua, quæ ipsi quoque cum Brandenburgico obuiam venerat, in campo responsum opperiebatur. Postquam vero regressus Elector responsum secundum Regis voluntatem non tulit, indignabundus in castra volebat redire, sed affinis mulieris precibus detentus, Berlinum cum mille sclopetarijs intrauit, atque altera die rursus cum Electore egit, vt sibi loca, quæ petierat traderet, secus se obsessis Magdeburgensibus opem minime laturum: accesserat prope Berlinum Suecicus exercitus, vnde Elector, vel rationibus à Rege adductus persuasus, vel armis ipsius territus, tandem descendit, vt Spandauiam daret. de Custrino nunquam persuaderi potuit. Rex itaque accepta Spandauia, impositoque præsidio, Electore, & Illustribus foeminis salutatis, in castra Chepenicum reuersus

Spandauiam accipit.

castra
Quod
Rex ci-
it. At-
Lipfia
debur-
Oblata
pondit
æ, vti-
llorum
fidium
caione
cienda,
r præ-
pronos
ad sub-
nsmif-
cum se
Bran-
m erat,
mbur-
ndauia
ibi tra-
re pos-
itatem
ec ideo
et, sed
pectos
hertiū
portas
artule-
er illud
gre de-
a, quæ
situ,

*ad Saxone
idē petit.*

*Sed nihil
impetrat.*

reuersus est, Inde pridie nonas Maij Posse-
mum mouit Electoremque Saxonix postu-
lavit, vt suos milites secum coniungeret, quo
facilius ciuitatis obsidionē solueret, vel sal-
tem sibi transitum per Saxonix fines, nempe
per pontem Dessauensem concederet, quo
compendiosiori via Magdeburgum veniret.
Vtrumque Saxo aperte recusauit; primum,
quod non adhuc sufficientem militē se col-
legisse dicebat, alterum ne sedes belli in sua
ditione statueretur, tantumque abfuit vt ali-
quid concederet, vt etiam Regem, qui collo-
quiū petebat, alloqui respuerit, sua negotia,
occupationesque causatus, quod tunc tēpo-
ris præsertim in militibus recensendis esset
occupatus. Me difficultates illæ, quas passim
Germania Principes Regi mouebant in eam
sententiam trahunt, vt existimē illos Regis
arma suspecta habuisse, quasi ille ipsorum
desiderium victorijs superasset: An fortasse,
vt mos est ijs, qui nefaria facinora audent,
pauescabant enormitatem sceleris. & quam-
uis animo contra Cæsarem proprium Domi-
num arma sumere decreuissent, instituti exe-
cutionem abominabantur; hoc de Saxone di-
cere licet, illum non prius arma in Cæsarem
uertisse, quam Tyllius suæ ditionis partem
deuastasset: At hercule hæc moræ eatenus Re-
gem detinere, vt Magdeburgum excidium
passum sit: nam dum Gustauus cum Saxone,
& Brandenburgico altercatur, Tyl-
lius obsessam ciuitatem ex-
pugnauit.

Obsidio,

*Obsidio, & expugnatio Magdeburgi; eius
ciuitatis origo, augmentum, & de-
scriptio.*

8. Respirauerat post profectum in Mega-
Polim Tyllium Magdeburgum, soluta vndi-
quaque obsidione, cum ille maiorem militum
numerum secum abduxisset: ideoque ciues,
& praesidiarij milites excuriebant saepe ad
triginta vsque milliaria, opprimebantque
Caesareos statim minus vigilanter custodiē-
tes, & praedam, comineatumque in ciuitatem
adducebant; verum cum ab externo hoste se-
cui quodammodo viuerent, internis discor-
dijs agitari coepere, dum ciues in ciuitatem,
& suas domos recipere militem Suecum quem
Marchio Christianus conduxerat, abnuerēt:
sed haec lis cito, intercedente Senatu, sedata
est: omni que dissidio sublato Christianus, ci-
ues, & milites fidem sibi mutuo obstrinxe-
rūt, se vna aut victuros aut morituros, donec
ciuitatem ab hostium conatibus liberā praes-
tarent: ideoque alias insuper munitiones ex-
tra ciuitatem excitare, vallum reparare, & se
ad quemcunque casum accingere. Praeter
Caesareis, quos circa Magdeburgum Tyllius
reliquerat, Pappenheimius qui nihil relin-
quebat intentatū, vt pro viribus quae habe-
bat, ciuitatem molestaret, atque interim dum
Tyllius abesset, V Volfenbutula in suis stati-
uis, scalas, & alia instrumenta bellica fieri, pa-
rarique curabat, quibus vrbs adueniente
Tyllio sine mora expugnaretur: neque dum

*Sueci praesidiarij
coniurans
cū ciuibus
contra Caesareos*

*Pappenheimius
necessarius
oppugnatio-
ne parat.*

E

milita-

Obsidio,

*Per litte-
ras præ-
monet ci-
ues.*

*Sed non
auditur.*

militaria moliretur, mitiora consilia inter-
misit, hortatus Christianū litteris, ut ad Cæ-
saris obedientiam rediret, vitaretque immi-
nentem ruinam, sed parum admodū potuere
pia verba apud proteruum illius animū, qui
religionis prætextu suam Tyrannidem obte-
gens aures non præbebat suadentibus, ut Cæ-
saris clementiæ se remitteret, veritus, ne di-
tione ab illo spoliaretur; Pappenheimius vero
ubi hæc remedia minus valere animaduertit,
animum applicuit, ut quoquo modo vrbe
potiretur; Falckembergio itaque Regis Sue-
ciæ tribuno, qui Suecis Christiano militan-
tibus præerat, per tubicinem significauit,
quam procul Regis subsidia abessent, & quā
ipse ad ciuitatem expugnandam esset para-
tus: Cederet igitur dum tute posset, & Cæsa-
ri gratificaretur, beneficium non neglecturo,
sed condignum præmium porrecturo, si i-
psius opera rebelli ciuitate potiretur, hæc ve-
ro alium pepererunt effectum, quam Pappē-
heimius putarat, nam solum Falckember-
gus allatis rationibus persuasus fuit, sed irri-
tatus ultro, tanquam sibi hæc quasi proditori
proponerentur, tubicini respōdit, se pro hac
vice illum excusare, quod fortasse eorum,
quæ afferret inscius venisset, in posterum ne-
mini passurum, sed in furcam acturum, qui e-
iusmodi sibi nunciaret, ac se mirari, quomo-
do Pappenheimius, alioquin egregius, hone-
stusque miles, scripsisset hæc sibi, qui prodi-
tionis nunquam suspicionem dedisset: atque
hæc quidem tubicini Christiano vero, & Ma-
gdeburgico Senatui acceptam epistolā osten-
dit.

dit,
tos,
ret,
pat
mili
mill
uum
liber
ret, v
sec, q
mox
posse
hoc
integ
nam
id sit
nam
milit
quæ
bant:
gnanc
quina
cient
stam
sic iu
quou
ca Id
rat, v
Tylliu
curanc
propri
menta
tur, &
Præste

dit, vt ipforum animos hac de causa irritatos, erga suum Regem magis affectos redderet, & suam fidem ostentaret: inde vt strenue patriam defenderent cohortatus, cum suo milite egressus, ad Albim quinque à ciuitate milliariibus, procul Schonbeccam versus paruum munimentum excitauit eo consilio, vt liberum in Saxoniam transitum sibi seruaret, vnde com meatum pro militibus quaereret, quibus nolebant ciues ex suo impartiri: mox munitioni milite imposito, qui tutari posset, Magdeburgum reuersus est: atque hoc munimentum Magdeburgensibus per integrum fere mensem vtile admodum fuit, nam non per siluam crucis solum, ad quam id situm erat, Gommera copiosam annonam habebant, sed etiam ex eo erumpentes milites Caesarianis eripiebant, quæ illi sibi quasi fuerant, illosque non parum molestant: & Pappenheimius, qui ad illud expugnandum accesserat, prohibere non potuit, quin ad finem perduceretur, cum non sufficientem militem haberet, vt illud iam ad iustam defensionem perductum expugnaret: sic iuuit hoc Magdeburgenses non parum, quousque Tyllius ex Megapoli redux circa Idus Aprilis illud expugnauit. Distribuebat, vt diximus, in Magdeburgensi ditione Tyllius exercitum, atque vbi aliquot dies curandis corporibus insumpsit, ciuitatem proprius accedere, atque adiacentia munimenta expugnare deliberauit: Mechera igitur, & Pechauio mouens cum exercitu inter Præsterense, & Craizhorstense Magdeburgensium

*Tyllius ad
oppugnandum urbem
redit.*

*Munimē-
ta exteri-
ora capit.*

gensium munimenta in silua confedit, exci-
tatoque ibidem vallo se muniuit; missis inde
militibus, qui viam ad ciuitatem infiderent,
ne hostes in illam aufugerent munimentum
vltimum ad Albim aggressus est, tormentis-
que ab vtraque fluminis ripa directis, quati-
iussit, atque eadem die à præfidiarijs dedi-
tum in potestatem redegit: pari felicitate in-
tra paucos dies Præsterense, Craizhorstense,
Præsteram, Cracauiam, & Buccauiense muni-
menta expugnauit: quo pacto extra urbem
omnium maximum munimentum Magde-
burgensibus solum restabat, quod vectigal
appellabatur: amifere in ijs munimentis ci-
ues militum pugnacissimos, & ea, quæ maxi-
mi pendebant, vix vsui fuere. Porro Tyllius
conspicatus, nullum aliud amplius extra vr-
bem munimentum extare, quam vectigal, il-
lud quoque aggredi operæpretium ratus est,
vt postmodum alia omni cura liberi ciuita-
tem acrius oppugnaret, dispositis itaque
machinis ruinam excitare cœpit, factumque
est vt cum vallum ex arenosa, minimeque te-
naci tetra conflatum esset, breui temporis
spatio ipsius integram latus corruerit, quo
vifo Falckembergus milites in ciuitatem iã
munimētis nudatã reuocauit, cōbusto prius
ponte, qui vectigal ciuitati cōiungebat. Tyl-
lius vt hostem vectigal deseruisse cognouit,
metuens insidias, ne e suppositis ignibus, cū
militem imposuisset, disijceretur, vsque ad
noctem præsidium imponere distulit, qua
aduentante demum aliquot peditum signa
immisit, qui illud cōtra ciuitatem muniret.

Lices

Licet hic Magdeburgensium exemplo infelicem mortalium industriam deplorare, qui aliquando quidpiam moliuntur, & faciunt, sibi vsui, & commoditati futurum credentes, quod deinceps in ipsorum perniciem, & ruina[m] vertitur: extruxerant Magdeburgenses immensis laboribus, & sumptibus extra suam ciuitatem tot munimenta, vt hostem impedirent, & distinerent, ipsi interea temporis beneficio fruerentur, & obsidionem in longum traducerent: at hæc ipsa faciliorem expugnationem reddiderunt, fuereque in causa vt ciues citius suæ patriæ excidium viderent: nam amisso extra ciuitatem magno militum numero, iam adeo pauci in ciuitate supererant, vt tenere totam non possent, atque in ea ipsa, quæ in sui defensionem fabricauerant, munimenta, in se præparabantur: verum Christianus, & Falckenbergius vbi præter spem amissa propugnacula tam cito videre, de rerum statu Regem & Protestantes, qui Lipsiæ diuersabantur, missis clandestinis nuncijs admonuerunt: ipsi cum militum numerum nimis angustum esse cognoscerent ad totam ciuitatem tuendam, suburbia deserere decreuerunt, præsertim cum Sudemburgum Casariani iam oppugnare cœpissent ex citato itaque Sudemburgi, & in noua vrbe incendio, ædes combusserunt, atque ex igne superstites adhibitis machinis, cuniculisque, solo æquauere, ne hostis ijs contra se vteretur, aut in ijs hospitia collocaret: Casariani igitur Sudemburgum circa Calendas Maij occuparunt, & Pappenheimius quarto nonas eiusdem

*Obsidi de
periculo
suo regem
certiorem
faciant.*

mensis nouam urbem cum quinque legio-
 nibus ingressus est: mox Casarei fossas du-
 cere, graui obsidione ciuitatem cingere, o-
 mnesque vias intercipere, quib. Magdebur-
 gum aditus pateret Inter hæc Guitaui ad ob-
 sessos litteræ interceptæ sunt quibus partâ,
 ad Francofurtum victoriam narrabat, & se
 subsidium breui cum toto exercitu allatu-
 rum, per suum honorem iuratus, promitte-
 bat, essent interea bono animo, & se strenuè
 defenderent: has ad se allatas Tyllius, qui
 Mechera diuersabatur, quamuis Francofur-
 tensi clade perculsus, ad Pappenheimium
 misit, vt obsidionem vrgeret, nam aduentare
 Regem, & Protestantes vbique delectus in-
 stituisset, vt obsessæ urbi præsto essent, qui si
 venirent, erat omnino obsidio soluenda:
 Sed harum lator à Magdeburgensibus, qui
 tunc forte ex ciuitate eruperant, captus est,
 & ciues Regis litteris in spem erecti sunt, a-
 criusque defensionem susceperunt, & quan-
 quam multorum animi conciderant, vbi co-
 gnouerunt rem serio agi, & Tyllium omni-
 no constituisse: ciuitatem expugnare (quod
 antea nunquam putarant futurum, quare
 neque militem: neque apparatus sufficientem
 prouiderant, ad tam vastam, & irregularem
 munitionem defendendam) fecere tamen ea,
 quæ vires & tempus permisere. Supererant
 omnino in ciuitate duo peditum milia, &
 tercenti fere equites ex exercitu, quæ Chri-
 stianus conflauerat, ceteri aut peracies ceci-
 derant, aut fame consumpti erant, multos
 etiam ægitudines assumpserant, quas ex
 male

Litteræ lit-
 teræ ad
 obsessos
 interceptæ
 sunt.

Tabella-
 rius tamē
 penetrat.

male cocta Ceruisia contraxerant: Hos reli-
quos milites Falckenbergius per mœnium
apertiora loca distribuit: inde quoniam illo-
rum numerus minime suffecerat, editiorib.
& munitioribus locis ciues imponit, fœmi-
nas atque impuberes afferendis apparatus,
alijsque necessarijs adhibet ipse nullibi non
adesse omnia lustrare mœnia stationes per-
currere, hortari, facere, milites ciuesque ver-
bis atque exemplo mœnere. Neque Christianus
deses tempus terebat, nam dum Falckē-
bergius ore, præsentia opere defensores inci-
tat, ipse in Senatu consulebat, quid in supre-
mo rerum discrimine agendum, omnibus-
que consulto prouidebat: atque hæc quidem
in ciuitate: Tyllius vero postquam cinctam
vndique ciuitatem vidit, facile putans, vt ci-
ues exterriti deditioem facerent, ad eos lit-
teras dedit, atque eodē fere tenore ad Chri-
stianū & Falckenbergiū scripsit, vt postquā
iam excidium vibi immineret, neque vlla
spes auxilijs esset, se æquis conditionibus de-
derēt, & vltima expectare non vellent, se hæc
ideo scribere, quia, vt Christianum virum de-
cet, à tanta sanguinis effusione, quanta erat
futura, si ciuitas vi expugnaretur, abhorre-
ret: misereri se tot imbelliū mulierū, & pue-
rorū, qui erant perituri, eaque de causa eos
monere, ne sibi postea crimini, scuitiaq; da-
retur, si vltimā ruinā paterentur. Nō respue-
re omnino Magdeburgenses deditioem face-
re: sed quia negotium hoc magni momenti
esse dicebant, quod non ad se tantum, sed ad
omnes Protestantes pertineret, nec Princi-

Tyllius
denuo ci-
ues pra-
monet.

Obsessi cum
Protestan-
tibus deli-
berare vo-
luerunt.

ad quos
Legatos
mittunt.

Tyllius in-
terim ur-
bem oppu-
gnat.

pem, aut Senatum, aut ciues de eo aliquid
incōsultis alijs, statuere posse, sed rem omnē
ad vicinos Electores, & confederatas mariti-
mas ciuitates referendam: rescripserunt ita-
que quod si suos Legatos incolumes, liberos-
que ire permetteret, se citatis equis ad Ele-
ctores Saxonem, & Brandenburgicū, atque
Lubecam missuros, qui super hoc negotio
confulerent, & consilii commissarios ad
transactionem procurarent: sisterentur inte-
rim arma, vt facilius, & commodius hæc per-
agerentur: Tyllius vt Legatos mitterent con-
cessit, tubicinesque dedit, qui saluos ducerēt,
de armistitio nō consensit: nam cum ciuita-
tem in manibus iam haberet, tempus tradu-
cere nolebat, quo obsessis vel Rex, vel Prote-
stantes præsto essent. At decreta concessaque
legatio irrita fuit: neque Legati eo iuere, quo
missi fuerant, ob mox secutū vrbis excidium.
Dum de mittendis Legatis ageretur obsessi v-
na eademque die ter eruperant, cæsi que Cæ-
sarianorū fere ducentis in ciuitatem redie-
rant: Cæsariani vero nihilosecius operibus
suis promouendis instabant, breuique tēpo-
ris spatio iuxta Haydeccum, & nouam urbē,
in multis locis, ad labrum vsque fossæ perua-
ferant, vnde ignitos globos in ciuitatem ia-
ciente, incendiū excitare nitebantur: sed ob-
sessi diligenter extinguendo cadentes globos,
periculum auertebant: quoniam vero ex ea
parte magno damno afficiebantur, Falckē-
bergius erupit, vt inde Cæsareos expelleret,
post longum tamen certamen in ciuitatē re-
pulsus est. Porro Tyllius cum Regem in dies
magis

magis accedere intelligeret, acrius oppugnationem vrgens, dispositis vbique tormentis mœnia quatiebat Sextodecimo Calendas Iunii sedecim muralibus machinis nouam urbem iuxta longa ruina est edita, omniaq; ad eam aggrediendam, inuadendamque parata erant, & milites solum ducis signū expectabant, sed cum ab vna parte turris supra portam staret, in qua obsessi tormenta disposuerant, quibus non parum damni Casarianis afferebant, & ab alia prope Albim propugnaculum esset, quod & ruinam aggressuros molestabat, Tyllius militē cohibuit, donec turris illa, & propugnaculum euerteretur, faciliorque ad diruta mœnia accessus pateret; Dū enim turris, & propugnaculum stabant similes accessissent, ab vtroque latere infestis scloporum, machinarumque ictibus petebantur. Iussit itaque Tyllius turrim, & propugnaculum quati, interim viginti fere ex Casareis per cellas, & fossas ad vallum urbis penetrauerant, iam iamque illud fodere, atque in eo se munire inceperant, cum erumpentes ciues illos expulerunt. Erat in ciuitate dum hæc agerentur maximus tumultus, omnesque in armis stabant censentes Casarianos ea die impetum facturos, neque tamen ideo exterriti deditioem facere, aut colloquium petere in illorum animum incidit, sed præfracte in sua obstinatione perseuerauere, donec turris, quæ supra portam erat sequenti die XI. Calendas Iunii tercentis ferme tormentorum ictibus corruit; tunc tamen non ex Casarianorum voto ea ruina successerat, qui

E. S.

in foss.

Ad vallum
usque pe-
netrata,

Obsessi iterum cum Saxone & Brandenburgico agere petunt. Sed non audit eos Tyllius.

Hortatur Primus res literis ad deditioem.

Interea Pappenheimius expugnationem parat.

in fossam cadere illam cupiuerant, ut ruinis fossa impleretur, tamen exterriti, cum iam facilius, & securius ruina adiri posset, emissio tympanista quatuor dierum inducias petierunt quibus Electores Saxonem, & Brandenburgicum, & maritimas ciuitates de suo statu admonerent. Tyllius lacerata epistola, quam miserant obsessi, respondit, non amplius consulendi esset tempus, sed transigendi, quibus conditionibus possent se nolle diutius iam partam victoriam differre, ipsi sibi consulerent dum tempus esset, & res adhuc starent: hortari se ne vltimum excidium, quod iam imminebat, expectarent: dimissio cum hoc responso tympanista tubicinem ipse sub meridiem misit, cum tribus epistolis, ad Christianum, Falckenbergium, & ciues scribens, ne inutiliter mori, diripique ciuitatem mallent, quam se decoris conditionibus dedere. Acceptis his litteris Magdeburgenses, quosdam ad Tyllium mittere decreuerunt, qui conditiones quas proponeret, audirent, & referrent, ut super ijs deliberaretur. Verum dum isti conditionibus discutiendis intenti sunt, Casarei milites opus non intermittebant: Pappenheimius enim quietis impatiens, ex noua vrbe prope Albi, vbi fossa aquis carebat, imperum fecit, ut milites aliquot sub vallo occultaret, sed ab obsessis repulsus, cuniculis rem agere instituit, ut partem valli disijceret, quod itidem irritum fuit; nam persistentibus id obsessis, vanum contrarijs cuniculis conatum reddidit. Pappenheimius demum viua vi in fossam irrumpeus cum

ab obsessis parū impediretur, qui sulphureo puluere iam tere destituti, eminus infestare parum poterant, in ea se muniuit, sequenti die pluteis vallum aggreffus, lignibus illud effodere cœpit. quamuis obsessi id impedire summa vi niterentur, machinisque ex propugnaculo, quod fossam spectabat, effossores turbarent; verum cum viderent hæc parum proficere, cœptis insistente Pappenheimio, sequenti die Tyllij tubicinem cum responso remittere, & deditiōnem facere constituerunt: interim cum obseruassent Casarianos cateruatim huc illuc itare, coniecere eos expugnationem moliri; quamobrem totā noctem insomnes super vallum perstitere, factoque impetu Pappenheimium ex fossa pellerere nequicquam conati sunt. At Tyllius ubi ad ruinam patere faciliore accessum vidit, omnia parari iussit, vt die illucescēte vrbs expugnaretur, locaque distribuit, quæ quisque aggrediretur: sic XIII. Calendas Iunij, qua die obsessi sese dedere constituerant, Casariani quiete in suis statiuis se continebant, vt obsessos fallerent, qui cum insomnes noctem traxissent, insidebant dormituriētes vallo, atque vbi vsque ad tertiam diei horam nihil tentasse hostes videre, dimidium ciuium, & militum pars, permittentibus præfectis, domum ad requiescendum se contulit, ipsique præfecti, qui tunc ab excubijs immunes erāt, quieti se dederunt. Atque Falckenbergius curiam petijt, vt cum Christiano, & Senatu de dimittendo Tyllij tubicine ageret: At cum Pappenheimius, cui primus aggrediēdi

Obsessi tota nocte in armis manent insulsum expectantes.

Pest meridiem partem quiete se tradit.

Quoviso Pappenheimius milites suos ad

*expugna-
tionem a-
nimat his
verbis.*

*Pappen-
heimius
primus
urbem
aggredi-
tur.*

*Cui in ur-
bem in-
gresso oc-
current.*

locus obuenerat, omnia in ciuitate quieta a-
nimaduerrit, dispositis in acie militib⁹, Quo-
usque, inquit, rebellis hæc ciuitas vestra vir-
tutem commilitones eludet? Anne huic ob-
fidendæ nostram omnem ætatem impende-
mus? Impunes nobiscum Magdeburgenses
transigent? Seruabunt patriam, domos, aurū,
qui tantum nobis negotij facesserunt, nos
qui tot tantosque labores in hac obsidione
exantlauimus sine præmio abimus? sic erit
milites: ecce iam tubicinem nostrum dimit-
tunt, Tyllio æquis conditionibus se dedunt,
nos merita, partaque præda defraudamur, &
laceras vestes, vulneratum corpus, defessam
animam reportabimus. Quin potius prius-
quam hæc concludantur, duobus istis aggro-
meratæ argillæ cubitis superatis, in inermem
illam plebeculam ferro irrumpimus? ascen-
dere vallum labor erit solum: cætera cades
inertiam, vastationes domorum, solatiū: sup-
pellectiles diuitiæ, quibus Magdeburgenses
abundant, præmium erunt: Agite milites, me
ducem sequamini, perfidiam sine pœna, in-
iurias sine vltione nostros labores sine præ-
mio esse non pariamur. Hinc haud se cus, quã
alijs persuaserat, faciens, districto gladio fos-
sam ingreditur, superatisque suis munimen-
tis contra vallum tendit: & milites pari ala-
critate ducem sequuti, inferiorem valli partē
occupant, mox superiorē aggressi, ex ea quo-
que Magdeburgenses deturbant. Falckem-
bergius autem cum suos classicū canere sen-
sisset, egressus curia, quos potuit milites col-
legit, & contra Pappenheimium ciuitatem
iam

iam ingredientem duxit; hic renouato prælio acriter dimicatum est, iamque Cæsarei ab ingruente ciuium turba repellebantur, ni interfecto plumbea glande Falckembergio ciues exterriti cessissent; mox omni ex parte Cæsarei irrumperere, necare resistentes, incendere ad terrorem domos, excurrere. de prædatis, quique minus discriminis subierant, meliorem partem prædæ referre. Inde, quod ultimum ciuitatis exitium fuit, apertis portis equitatus, & Croatæ introducti sunt, qui per ciuitatem discurrentes miserandam stragem edidere: Sæuitum in viros, fœminasque promiscue, neque imbellis ætas impuberes seruauit, non solum incendium, quod afflante vento tota iam ciuitate vagabatur, stragifinem imposuit, superstites ferro, alio sæuiori mortis genere, afficturum: nam cum flammæ vbique debaccharentur, Cæsarei, exceptis legionibus, quæ super vallum signa firmauerant, ipsamque custodiebant, in castra reuersi, quod ex misera ciuitate supererat, igni consumendum reliquere. Christianus plumbea glande sinistrum crus traiectus, caeterumque caput vulneratus, viuis in Pappenheimi potestatem venit, ac deinceps Vienne nam ad Cæsarem captiuus transmissus est. Superuixere & alij ciuitatis Senatores, & Primates, spe redemptionis à Cæsareis seruati: Cæterum soli milites aliquot, qui defendebant ciuitatis quandam partem, quæ Marschia dicebatur, vitæ incolumitatem parati militari more se dedidere. Pauci item milites, & ciues in templum maius, quod ab

Falckenbergius
cadit.

Urbs incenditur,
vastatur.

Vndique irruunt in urbem
Cæsarei.

Christianus vulneratus
capitur.

Pauci milites & ciues ab incendio aut promiscuo

*cade in tē
plo maio-
re seruati.*

*Reliqua
vix 50.
piscatoria
domus cū
templo
Cathedra-
li fuerūt.*

*Plures
flamma
quam ferro
perierunt.*

*Volunt
70000.
ciuium
perisse.*

igne intactum fuit, misericordiam victoris experturi, confugere; reliqua plebs militesque partim ferro cecidere, partim igne misere, consumpti sunt. Mirum est dictu quam breui temporis spatio flammæ ciuitatem illam absorpserint, nam non pluribus, quam viginti quatuor, horis tota conflagrauit Cathedrale templū, Beatæ Virginis cœnobium, & centum quinquaginta fere piscatorum domus, prope Albim litæ, quæque ab alijs separatae erant, tantum seruata; Inter alia, sex egregia templa in cinerem redacta, quorum aliqua scætilibus laminis, aliqua plumbo, & Diuo Ioanni dicatum cupro, tecta erant; Casorum numerum referre vix quisquam posset, certum tamen est, plures flamma, quam ferro perijisse; nam apertis cellis, & fornicibus, in plerisque tres, quinque & plures foeminas, ac pueros fumo; flammaque eneetos reperire erat: neque ex sepultura numerum supputare licuit, cum cadauera Tyllius in flumen iusserit proijci, vt milites sepeliendi labore liberaret. Sunt qui ad septem millia ciuium in eo excidio mortem occubuisse dicant; Superstitum quoque numerus incertus est, cum captiui in varia castra distributi fuerint & profugi in diuersa loca se contulerint, supra tamen quadringentos fuere, quorum aliqui cum vxoribus, & filijs diu à Casareis detenti, aut precio persoluto se redemere, aut fuga euasere. Militum promptissimi pugnando ceciderunt, cæteri, qui segnis rem gessere, proiectis turpiter armis in deditiōem accepti sunt,

EX

ex C
tan
siste
uer
libe
quit
duc
eleg
Me
ipfi
mox
run
plo
fica
pri
tin
fere
fig
po
far
pul
ligi
pra
ris
in
pri
sto
du
&
qu
an
pli
lij
vid

ex Cæsareis pauci admodum desiderati, cum tantum primo ingressu Falckenbergium resistentem inuenerint, postmodum pugnaverint usquam. Sic Magdeburgum cecidit, libera Germaniæ ciuitas ad Albim sita, antiquissima, nobilissimaque cuius excidium ducentis ferme abhinc annis indigena vates elegiaco carmine eleganter defleuerat. Memorant ciuitatem hanc à Druso, filioe ipsius Germanico, Augusti Cæsaris tempore mœnibus cinctam, cum antea pagus piscatorum esset, extructoque Veneri Partheniæ templo, Parthenopolim appellatam, cuius significationis nomen, mutato secundum proprium idioma vocabulo, vsque ad finem retinuit; nam Magdeburgum Germanice, idem fere est, ac latine puellarum oppidum, cui significationi alludit Græcum, Parthenopolis. Hanc ciuitatem Magnus Carolus Cæsar bello Saxonico in potestatem redactam, pulsis Ethnicis sacrificulis, Christianam religionem edoceri curauit, Episcopumque præposuit; Otho magnus à Vandalis, Hungaris, & Boëmis destructam restaurauit: inde in Archiepiscopatum erexit, & innumeris priuilegijs decorauit. Lutherus anno à Christo nato M.D.XXII. à Catholica veritate seduxit: vnde deinceps infinitas calamitates, & clades varijs temporibus passa est, quousque in sua perfidia corruerit: Vrbs erat satis ampla, & potens multis Parochialibus templis, & Coenobijs insignita, eique aliquot alij Germaniæ Episcopi suberant, Milnensis videlicet ad Albim Zaitzensis ad Salam, Brian-

Ex Cæsareis pauci desiderati.

Magdeburgi origo.

Vnde nomen habet.

Quando ad fidem conuersio.

*À Luthe-
ro peruer-
sum.*

*Eius Intra
& priuilegia.*

Brandenburgensis, & Havelbergensis. Sita erat in lata planitie: ipsius mœnia propugnaculis, turribus, & fossis probe muniebantur: ædificia elegantia, amœna fora, opera publica insignia habebat, ornataque: fluit ab vno latere Albis fluuius insignis, inter maiores Germaniæ non minimus, cuius ripas per pulcher sublicius pons coniungebat: iure vtebatur Romano, in Saxoniam linguam descripto, omniumque adiacentium populorum causæ huc remittebantur: Atque præter præclara tot ornamenta preciosissimum omnium habebat Diui Norberti sanctum corpus, quod ab Abbate Cœnobij, in quo iacebat, pia fraude impijs ciuibus ante nonnullos annos surreptum, Pragam in Strahoffense Præmonstratensium Cœnobium allatum vidimus, numero, & qualitate miraculorum clarum, quodque eam ciuitatem ab exitio seruasse, dum in ea fuit, vel ab ipsis hæreticis creditur. At milites postquam deficiente esca flammæ suppressæ sunt, in ciuitatem reuersi, ruinas perquirere, cellasque rimari cœperunt, vbi copiosam prædam sunt nacti, cum ciues ignitorum globorum, qui à Casarianis iaciebantur, metu, vestes, preciosaque alia in ijs abdidissent, tantumque commeatus & annonæ ibidem repertum est, vt valde miraretur Tyllius, qui obsessos milites vel pane carere rescuerat: Sed hoc ex auaritia ciuium emanauerat, qui nunquam militibus victum voluerant impertiri, cumque paucis ante expugnationem diebus, panem, & lardū tradere cogerentur, leditionem fere excitauerant:

*Reliquia
S. Norberti
trinde e-
lata.*

*Post in-
cendium
præda in
cellis in-
uenta.*

uer
ciu
mu
vir
qu
stre
me
du
Lu
uit
usq
pro
tem
cen
no
Mi
ciu
fig
ma
sup
ren
Ca
9
moc
beb
lige
mili
rum
sum

uerant: ipse Tyllius XI. Calendas Iunij in
 ciuitatem venit, repernisque in templo
 mulieribus, pueris, ciuibusque nonnullis
 vitam, libertatemque condonauit: milites,
 quorum etiam aliquot ibi erant, quod non
 strenue se defendissent, increpuit, vitam ta-
 men concessit, & omnibus, quoniam per tri-
 duum sine cibo vixerant, panem dari iussit:
 Lutheranos predicantes vinciri, & in capti-
 uitate adduci voluit: nempe Catholicus, pi-
 usque vir, hos populorum seductores odio
 prosequeretur: mox purgando Cathedrali
 templo ciues applicuit, in quo tandem post
 centesimum decimum fere annum, Roma-
 no, hoc est Catholico, ritu sacrosanctum
 Missae sacrificium celebratum est, ac omnia
 ciuitatis, castrorumque tormenta in laetitiae
 signum explosa. Posthaec dispositis excubijs,
 mandatum, vt praedae finis fieret, eaque quae
 supererant, vt superstites ciues sibi quae-
 rent, vsuique suo applicarent, concessum.

*Cæsar milites undique colligit, quod fa-
 cit Rex. Finitimorum Principum,
 dum hæc gererentur,
 consilia.*

9. Tales erant utrinque conatus, hocque
 modo res inter Cæsareos Suecosque se ha-
 bebant, dum Cæsar milites undique col-
 ligeret: pulsabantur vbique conscribendis
 militibus tympana, clangoribusque turba-
 rum omnia perstrepebant, atque ad belli
 sumptus in Boemia, Morauia, Silesia, Au-
 stria,

*Tyllius ci-
 uibus vi-
 tam.*

*Etannonat
 condonat
 qui in tē-
 plo deli-
 tuerant.*

*Pradicā-
 tes iniri
 iubet.*

*Et Missa
 sacrae
 tholico
 ietia fieri
 curat.*

*Varia
Principū
studia &
affectus
Sueco fa-
uit An-
glus.
Saxo Brā-
denburgi-
cus Has-
sus, et si id
dissimu-
larent.*

*Eidem
Hollandi
pecuniā
mensurā
promis-
sunt.*

*Cæsari
adfuit
Rex Polo-
nia.*

*Rex Da-
nia neu-
tri.*

Aria, Stiria, Carinthia, alijsque hæreditarijs Cæsaris prouincijs, nouæ contributiones, vectigaliaque imponebantur: neque fœderati Catholici Principes causæ decrant auxilia quæ poterant subministrantes. Ex parte quoque Regis magni fiebant apparatus: nam Hornius in Marchionatu prope Silesiam duas peditum, & vnam equitum legiones conscribebat, & in Anglia pro Gustavo milites passim colligebantur, habebanturque in Suecia, & Borussia delectus; Electores item Saxo, & Brandenburgicus, Landgravius Hassiæ, cæterique Protestantes exercitum parabant, tametsi non aperte contra Cæsarē id facere profiterentur. Cōfœderatorum etiam in Belgio ordines, quibus isti Germaniæ superioris motus vtilis erant, partes fouebant & quoniam milites dare nequibant, quinquaginta florenorum millia singulis mensibus se Regi numeraturos polliciti sunt. Ex finitimis vero Principibus Rex Poloniæ, qui ob pactas cum Rege Sueciæ inducias, Cæsari præsto esse non poterat, nihil mouere voluit; Cæsari tamen concessit, vt in suo Regno quot vellet milites conscriberet Rex Daniæ quoque quoniam seruare pacem cum Cæsare ambiebat, neutrarum partium esse sibi elegit, & quamuis à Sueco ad communia sacra proferenda inuitaretur, in consilio perstitit, & instructa viginti nauium classe suas oras tuebatur; Sueco fortasse minime fidens; nam inter Suecos, Danosque immortales semper vigere æmulationes, cum vtrique Septentriona-
lium

lium regionum Imperium sibi arrogent, Suecique aliquando à Danis molestati, & subacti fuerint. Verum Danus cum instructâ à se classem suspicionem Gustavo dedisse resciret, datis ad eum litteris, otioso animo, quod ad se attineret, esse iussit: cupere se pacem, neque velle nouis bellorum tum multibus immisceri: parasse eò naues, quoniam cum occasione bellorum piratae quandoque excutrant, suum Regnum ab eorum incur- sionibus securum esse volebat: cæterum se ea omnia pro Rege facturam, quæ salua eum Casare pace facere posset. Anseatici fœde- ris ciuitatis nulli parti adhærebant, cumque in earum ditioribus milites pro Rege con- scriberentur, publicato edicto id prohibue- runt Lubecenses præsertim, atque Hambur- genses in Casarem proniores erant: verum nil audebant palam, ne bellum in se conuer- terent.

*Sicut &
Anseati-
ca ciuita-
tes.*

*Gustauus Brandenburgico irascitur, Ste-
tinum proficiscitur, Grysbaldiam in
deditionem accipit.*

10. Gustauum expugnatio Magdeburgi mirum in modum pettulit, videbaturque sibi datam ciuibus illis fidem se fessisse atque ideo non parum Saxoni, & Brandenburgico succensebat, qui se, dum obsessis suppetias iret, remorati erant: & quoniam Germano- rum Principum adeo labilem fidem obser- uauerat, de reditu in Megapolim, & Pomer- niam cogitabat, in quibus bellum defen- sium

*Gustavus
Spanda-
wiam re-
stituit
Brandem-
burgico.*

*Sed Berli-
num eius
loco petit.*

*Tormentis
quati.*

*Et Span-
dauiam
rursus à
Brandem-
burgico
extorquet,
& vim
magnam
pecuniae.*

suum gereret: sed cum inglorium putaret
cedere, ubi necessitas non vigeret, coepta pro
virili persequi constituit: Quod si Principes
illi, qui se inuitauerant, promissis stare detre-
ctarent, adhibere vim decreuit, ut de ipsis
cautior redderetur. Repetebat post dirutum
Magdeburgum Elector Brandenburgicus
Spandauiam, quam concesserat Regi, donec
obseſſæ ciuitati auxilium ferret, & Rex post-
quam retinendi prætextus euauerat, da-
tam fidem seruare voluit, diductoque præſi-
dio, repetenti Electori restituit: At vero
dum Spandauia recederent Sueci, rotus
eorum exercitus circa Berlinum confedit,
missusque à Gustavo tubicen nunciauit, vel-
le Regem ut portæ suis copijs paterent, alio-
quin adhibiturum vim, & de cadibus ac di-
reptione excusatum fore: atque ut ostenderet
minas haud vanas esse, dispositis tormentis,
Electoris palatium quati mandauit, ferunt
tantam fuisse Regis iram, ut vix post quar-
tum diem ab affinibus foeminis, quæ extra
ciuitatem oratum venerant, placaretur, ne
ciuitatem illam diriperet. Electorem tamen
oportuit Spandauiam denuo absque vlla con-
ditione dare, tricena thalerorum millia sin-
gulis mensibus data cautione polliceri, & li-
berum transitum per totam suam ditionem
Suecis concedere. Scilicet docuerat Bogis-
laus modum, quo quasi coacti Principes
Germaniæ deficerent: cæterum ego putarem
neque adeo iratum Regem neque adeo pla-
catu difficilem fuisse, sed ficta omnia, ut præ-
ſidia deficientium necessitate prætexeretur.

Rebus

Rebu
uem a
nauig
cum
tini n
uit, q
offer
dimi
gnan
sari
mera
tum
fo p
tissi
dera
que
gius
eru
fede
lan
diti
run
Ce
pro
den
par
on
cer
gio
po
ma
tar
tis
C

Rebus hoc modo compositis Gustauus nauem ascendit. secundoque Viadro Stetinum nauigauit, ut maiores copias cogeret, quibus cum Tyllio congredi posset: Atque dum Stetini moraretur, Moscouiticos Legatos audiuit, qui à suo Duce auxilia ad præiens bellum offerebant: Inde his cum gratiarum actione dimissis, donatisque, ad Grysbaldiam expugnandam mouit, ut nihil in Pomerania Casari relinqueret: est Grysbaldia totius Pomeraniae munitissima ciuitas, cum natura, tum arce, quam Sabellius immisso numero, fo præsidio, præfectoque Perusio exercitissimo milite muniuerat: eam Sueci obsederant post occupatum Deminum: durauitque ea obsidio usque ad finem Iunij, ac in longius tempus protracta esset, nisi Perusius, dum erumperet, dimicans occubisset: nam præfecto demortuo præfidiarum cum auxilij nullam spem haberent, a quibus conditionibus deditioem fecere, atque Rostochium secesserunt. Amissa Grysbaldia in Pomerania pro Cesare nullus amplius locus tenebatur, quapropter Rex, qui ad eam expugnandam tendens, ipsius deditioem acceperat, cum ex ea parte sibi non amplius timendum censeret, omnes copias in nouam Marchiam iter facere iussit ut Casarianis resisterent, qui religionem excursionibus infestabant: nam quauis post captum Magdeburgum Tyllius in Hafsiam maiorem militum partem duxisset, Götzius tamen Casarianus tribunus, qui cum multis alijs circa Magdeburgum remanserat, Cobusium occupauerat, ubi Bockius pro Rege

Proficiscitur Stetinum ubi Legati Moscouitici ei auxilium offerunt. Grysbaldiam expugnat. Et totam Pomeraniam sibi vendicat.

Rege legionem conscribebat, omnesque collectos milites obtincauerat.

Duces Megapolitani Megapolim inuadunt, omnemque occupant, prater tres solas ciuitates.

11. Inter felices Suecorum progressus Megapolitani Duces, qui dititione à Cæsare ob perfidiam priuati haftenus Lubecæ vixerant, collectis sex fere militum millibus, Megapolim inuadere, & sibi recuperare decreuerunt: Gandebusij itaque coactis militibus, circa finem Iunij Suerinum aggressi, expugnatoque eodem die loco, arcem obsederunt, quæ non diu ipsos remorata est, cum munitionibus defensores carerent: Suerino in potestatem redacto, Suecorum, quos à Rege habuerant, adminiculo intra paucos dies Megapolim fere totam subegere, cum rara in ea prouincia Cæsariano inuicem essent præsidia, atque indigenæ lubentes ob seclæ congruentiam priores Dominos exciperent: Sola Rostochium, Vismaria & Damigium, in quibus potens erat præsidium, seruata sunt. Post hæc, Duces solenniter, assistente Rege, qui ad solennitatem occurrerat Gustrouium ingressi, à subditis Domini salutati fuere, quos Rex sacramento liberos pronunciauit, quod V Vallensteinio tanquam Domino dixerant. Huius solennitatis peractis festiuis ludis, Duces per totam suam dititionem Commissarios ablegarunt, qui exules suis bonis restituerent, omniaque in pri-

pristinum
missæ, q
derent
erat mo

Rex in
Pap

12.
dembu
cercitu
accede
Papper
cum al
castra
quo ex
pidula
heimi
copijs
Tangh
da ad
bitum
dique
instru
gherm
statiu
lius m
seruar
ditior
gerere

pristinum statum vindicarent ; Inde copiae missae, quae Vismariam, & Rostochium obsiderent, nam his captis Damitium nullius erat momenti.

Rex in nouam Marchiam regreditur.

Pappenheimium frustra opprime-

re nititur, Verbenae, Tan-

ghermunda, & Havel-

berga petitur.

12. Rex postquam haec ita disposuit, Brä-
demburgum & in nouam Marchiam ad ex-
ercitum profectus est, vt propius Tyllium
accederet. Prima ipsius molimina contra
Pappenheimium fuere, qui circa Burchum,
cum aliquot equitum, & peditum millibus
castra habebat; nitebatur Rex ipsum à reli-
quo exercitu excludere, circumiacentia op-
pidula staturorum specie occupans: Pappen-
heimius vero cognito Regis astu, cum suis
copijs Magdeburgum se recepit, & Rex
Tanghermundam, & Verbenam oppi-
da ad Albim sita occupauit, vtque ad li-
bitum Albim transmitteret, coactis vn-
dique nauibus, pontem apud Verbenam
instruxit, militesque inter eam & Tan-
ghermundam in vtraque fluminis parte in
statiuis locauit, inde obseruaturus quid Tyl-
lius moliretur. Nam erat hic situs ad ea ob-
seruanda commodissimus quae in Megapoli,
ditione Magdeburgica, & veteri Marchia
gererentur: vnum restabat incommodum,
quod

quod cum Casariani superioribus ad Albim regionibus adhuc potirentur, ex ijs com-
meatus haberi nequibat, vnde aduerso flu-
mine, vel curribus ex veteri Marchia, & Me-
gapoli magna cum difficultate erat quaren-
dus; Quod incommodum vt tolleret Gusta-
uus, misso Bannero Havelbergam non sine
defensorum clade furtiuo aggressu expugna-
uit; Vnde beneficio Havel fluminis secun-
da nauigatione ex veteri Marchia sufficien-
tem commeatum prouidebat.

*Tyllius Regi occurrit: Casarei equitates
pars in statuis ceditur: Rex præ-
lium decredat.*

*Ex Hassia
Tyllius
contra
Regem
uocatur.*

13. Tyllius contra Guilielmum Hassiæ
Landgrauium exercitum duxerat, vt ipsius
conatus reprimeret, atque ab ea parte suspi-
cionem sibi tolleret, quo Regem intensius
postmodum persequeretur. Nolebat Land-
grauius copias dimittere, quas confluera-
& contributiones porrigere, atque ho-
spitia Casareis concedere abnuebat; de-
cretoque Lipsiæ à Protestantibus facto in-
hærens, arma contra Casarem sumpserat, &
loca aliquot inuaserat, iamque imminebat
ipso Tyllius, cum eorum, quæ à Rege gere-
bantur fama ipsum reuocauit: maioris enim
momenti rebatur Tyllius Regi occurrere,
ipsumque retundere audaciam, ne felici eius
fortuna reliqui Principes, qui in fide adhuc
perseuerabant attraherentur, quam perdu-
ell in Landgrauium punire, neque de futurum
tempus, quo ab isto pœnas exigeret; Volmer-
radium itaque versus castra mouit, vt apud

V Ver-

V Verbenam Regem adoriterur, sed Rex vbi
 per exploratores consilium Tyllij odoratus
 est, Cæsareos itinere, æstuque fatigatos furti-
 ue aggredi constituit: V Verbena itaque cum
 toto equitatu, & aliquot peditum signis, qui-
 bus æquos tribuit (Dragones appellantur)
 Tanghermūdā progressus, hostem viginti
 à se passuū millibus distare cognouit; atque
 cœptis insilens noctu Cæsarei equitatus
 prima stativa aggressus est; fecerat ea die Tyl-
 lius congregandi cum hoste cupidus, tri-
 ginta milliarium iter, hæserantque tribus in
 pagis tres equitum legiones, quibus exerci-
 tus frontem tenere obuenerat, & milites fel-
 si dispositis excubijs, quieti se dederant, cum
 Suecus altera ante lucem hora maximo ira-
 petu eos adortus est: neque defendere se po-
 terant somnolenti, inermesque, cum præter-
 tim equos ascendere, seque impedimentis
 explicare tam cito non possent, quin prius à
 Suecis deprehensi trucidarentur. Atrox vbi-
 que rerum facies, ac larga strages edita, tres-
 que illæ legiones omnino deletæ sunt; Inde
 ex oriente iam sole, reliqua quoque Cæsa-
 rianorum stativa inuadere Gustauus para-
 bat, sed iam cognito ipsius aduentu exerci-
 tus circa Generalis Ducis hospitium conue-
 nerat, quo explorato Sueci, Cæsarium legio-
 num impedimenta depraedati; opimaque
 prædatis, onusti, Tanghermunda a pedem
 retulere; & cum viribus præstare Tyllium
 Rex sciret, vnus prælij alex rotata re in
 committere respuit, atque ideo deserta Tan-
 ghermunda, omnem exercitum in ca-
 stris

Ad quem
 magnas
 tineribus
 contendis.

holder
 Montecuculi
 Bononi
 yagi
 Zugaro
 Zamboni
 Bury Pal

F

stris

Albim
 com-
 so flu-
 & Me-
 arren-
 Gusta-
 n sine
 uigna-
 secun-
 ficien-
 it at ves
 re-
 Hassia
 ipius
 suspi-
 tensius
 Land-
 uerat;
 ue ho-
 t; de-
 ato in-
 erat, &
 ninebat
 ge gere-
 is enim
 currere,
 licieius
 le adhuc
 n perdu-
 defuturu
 Volmer-
 vt apud
 V Ver-

*Conflictū
detrectat
& castris
exercitum
continet.*

stris circa V Verbenam disposuit, ibique in suis munitionibus Cæsareos opperiebatur. Porro Tyllius ut acceptam cladem vlcisceretur, V Verbenam versus castra mouit, utque cum hoste, si sui copiam faceret, acie confingeret, si respuerit, ipsius castra impetu aggredere. Nonis Augusti circa castra Suecica Cæsareis exercitus consedit, eademque die acriter velitatum est; tres sequentes velitationibus itidem insumptæ, quarta demum cum castrorum expugnationem nimis difficilem Tyllius cognouisset, cum instructa acie propius accessit, ut hostem lacefferet; sed Rex suis munitionibus se continuit, crebrisque tormentorum ictibus non sine damno Cæsarianorum aciem infestabat.

Tyllius à Rege discedit Comiti Furstenbergio iungitur; Negantis auxilium Saxonis regionem inuadit.

14. Tyllius cum operæ precium non censeret castra adoriri, quæ bene admodum munita erant, neque in eo loco manere, ob annonæ, & pabuli penuriam posset, discedere constituit, aliaque tentare, quibus Regem in aperta deduceret, conclamatis itaque vasis eadem die Tanghermundam reuertit; hinc post aliquot dies prope Islebium castrametatus est; ac ut suas copias auget (namque Protestantes multos milites contra se iam collegisse cognouerat)

uerat (atque aliquid momentententaret, Comitum Furstenbergium, qui in Abbatis Fuldenfis ditione, cum militibus recens à Catholicis foederatis conscriptis, statua habebat, iamque Hassiam inuadere constituerat, ad se vocauit: & cum ipso XIII. Calendas Septembris se coniunxit. Erant in Furstenbergij exercitu quadraginta pedum signa, & triginta equitum turmae, constabatque iam totus Caesarianorum exercitus quadraginta fere militum millibus: eapropter Tyllius non amplius dissimulandum ratus, Ioannis Georgij Electoris Saxonici animum explorare decreuit: missis ea de causa Legatis ab eo postulauit, ut si Caesaris esset amicus, copias, quas collegerat, ad Suecum repellendum sibi traderet, & hospitium, commeatumque in suis ditionibus Caesarianis concederet: verum Saxo suam perfidiam ulterius non dissimulans, varijs adhibitis excusationibus, omnia rotunde negauit, quamobrem Tyllius iustratum prope Halam exercitum in Electoris ditionem duxit. Putabat Tyllius si Saxoniam ingrederetur fore, ut Electorem non solum affligeret, sed & Regem ex suis munitionibus, quibus prope V Verbenam immotus insidebat, eliceret, cogeretque (quod & euenit) ad praelium: sic ex pugnatis Merspurgo, Frayberga, Michelna, V Vaissenfelda, alijsque Misniae ciuitatibus nonnullis, quae apud Salam sunt, Lipsiam castra mouit, petijtque contributiones à ciuibus, & commeatum, quae

F 2

cum

In Saxonia Tyllius inuadit varia loca.

que in
atur.
cisce-
t, ut-
acie
petu
a Sue-
mque
s veli-
emum
is dif-
fructa
fferet;
it, cre-
dam-

ursten-
um

m non
nodum
manere,
et, dis-
, qui-
aclama-
ermun-
s prope
uas co-
multos
cogno-
uerat)

In Lipsiæ
ses negant
contribu-
tiones.

Sed obsessi
eidem se
dedunt.

Gustavus
Saxonem
adigit &
fidem ob-
ligadam.

cum ciues se daturus inconsulto Saxone ne-
garent, postridie Iduum Septembris ciuita-
tem obsedit, cuius suburbia, quæ ad Boream
vergant ciues ne sibi damno essent, quasi ad
extremum vsque se defensuri, iniectis igni-
bus destruxerant; Cum vero minaretur
Tyllius, se cum ipsis pariter, ac cum Magde-
burgensibus acturum, minis exterriti, atque
ciuitate non probe munita, secundo ab obsi-
dione die certis conditionibus deditioem
fecere. & Saxonici præsidarij cum sarcinis,
tympanis sonantibus, armis, & accensis fu-
niculis egressi sunt.

*Saxo cum Rege suis copias coniungit,
& contra Tyllium ambo
tendunt.*

15. Dum hæc in Saxonis ditione fierent,
Electoꝝ viginti quatuor militum millia pro-
pe Torgauum collegerat, vt Tyllio reuiste-
ret, sed cum se ad hoc imparem cognosce-
ret, Arnemium suorum castrorum præfe-
ctum ad Regem ablegauit, qui ipsius auxi-
lium imploraret; Rex iratum contra Sa-
xonem fingebat, quod ille excidij Magdebur-
gici potissima fuisset causa, cum nec transi-
tum quidem exercitui per suam ditionem
concedere voluisset: Negabatque se suum
exercitum discrimini obiecturum, eique
subsidium allaturum, nisi Electoꝝ palam
suam fidem obligaret, se fortunas, & vitam
pro religione libertateque tuendis impen-
surum, atque sibi V Vittebergam, filiumque
primogenitum pignori daret, numera-
retque

retque exercitui trimestre stipendium. Vi-
 debatur Electori conditiones admodum du-
 ræ petitumque stipendium omnino trade-
 re nequibat: at vrgebat necessitas maximum
 telum cuique parere tunc temporis omni-
 no oportebat, concessit itaque omnia,
 quæ Rex petierat: vnum stipendium trime-
 stre excusauit, quod se nullo modo posse da-
 re assererat, daturum se ad manum men-
 struum stipendium, pro reliquo satisfaturum:
 sic Rex accepto Electoris filio &
 V Vitteberga cum menstruo stipendio, se
 ideo hæc fecisse dixit, vt experiretur, an E-
 lector serio ageret, ac sibi prorsus fideret,
 quod hætenus cognoscere non potuerat,
 in posterum se ipsi totis viribus affuturum,
 quando iam de ipsius animo certior esset:
 ita postquam omnia, quæ petierat accepit,
 hominem illudebat: & quoniam ipsius quo-
 que interierat, vt Tyllius profligaretur, reti-
 cto in castris apud V Verbenam sufficienti
 præsidio, cum sedecim peditum, & tribus e-
 quitum millibus, V Vittebergam venit, du-
 ctæque dierum spatio per pontem cis Albim
 exercitu, Tubenam ipse XVII. Calendas
 Octobris concessit, vbi Electores Saxo, &
 Brandenburgicus quoque conuenerat, vt
 super rerum statu consuleretur. Ibi iterum
 inter Regem & Electores foedus ictum, dis-
 ceptatumque est de modo belli gerendi:
 nam censebat Rex vnus prælij aleam non
 esse subeundam, sed traducendum tempus,
 & paulatim vires hosti frangendas, cum ille
 in hostili solo moraretur, nullaque am-
 plius

Et obside
 dandum
 primoge-
 nitum, &
 stipendium
 trimestre.

Concilio
 Gustavi,
 Saxonis
 & Bran-
 denbur-
 gici.

plius ipsi auxilia superessent: sic, audita pabuli, & annonæ penuria, per se consumptum iri, sine partium discrimine: se contra in amica regione esse, & breui maiora aduentura auxilia, quibus minimo periculo hostem opprimerent: Saxo contra, cuius ditio desolabatur, instabat, ut totis viribus confligeretur, quando quidem hostis alia ratione ex suis finibus expelli non posset, nec prouincia ad duos exercitus alendos sufficeret, maiori parte ab hoste iam occupata. Sibi fatis virium esse ad Tyllium profugandum, cum numero, & virtute militum præstarent: auxilia, si tempus traheretur, vtriusque æqualiter affutura, nam & pro Cæsare in Germania militem colligi, & aduentare ex Italia Aldringerum cum veterano exercitu, qui si Tyllio coniungeretur, partes valde erat afflicturus: neque expectandum à fortuna auxilium, ut hostis defectu annonæ, & pabuli consumeretur, ubi industria, & virtus locum haberent: se vicisse simulac aggrederentur: His rationibus Elector Regem in suam sententiam traxit: coniunctis itaque exercitibus XVI. Calendas Octobris Lipsiam versus mouere.

Tyllius capta Lipsia aduentare hostem intelligit; contra ipsum ducit; Lipsenses clades.

86. Præsidium imponebat ciuitati Tyllius.

lius, cum ab exploratoribus venire cum exercitu Saxonem accepit: namque exploratores solum Saxonem esse direxerunt, qui non bene hostem erant scrutati: atque hoc commune est incommodum ijs qui in hostili solo bellum gerunt: nam cum indigenis exploratoribus adhibere fidem nequeant, suosque non bene regionem calentes habeant, hostium consilia, ut plurimum, penetrare non possunt, cum sua contra passim prodantur, sequiturque hoc incommodum tot commoda, quæ ex gerendo bello in aliena ditione resultant: ita Tyllius, ut dicebamus, solum Electorem esse putans, qui Lipsensibus auxilium ferret, relicto Lipsiæ mille peditum præsidio, xv. Calendas Octobris exercitum in hostem duxit, progressusque quinque ab vrbe passuum millia, prope Podelbitium pagum, hostium prima agmina in conspectu habuit: Extenditur circa Lipsiam, & per totam fere Misniam lata planities, neque cum sudum est coelum in toto Horizonte montem, collemue conspiceres: distinguitur crebris nemoribus tantum, atque alicubi humus leniter incuruatur. Erigitur prope Podelbitium situs, in circumiacentes campos paululum despiciens, videbaturque hic possidenti non exiguum in conflictu commodum allaturus, quamobrem Tyllius misso equitatu illum occupare destinavit: idem decreuerat & Rex, eodemque equitatum suum miserat, sed iam locus à Casareis tenebatur, neque eos expellere Sueci potuerunt, quamuis

Suecus & Saxo contra Tyllium coniunctis viribus progrediuntur Lipsiã versus.

Occurrit ijs Tyllius putans solum esse Saxonem.

Locus pro-gna Lipsiensis.

*Tyllius
æmmo-
diore loco
aciem in-
struit.*

*Rex loci
incommo-
dū dispo-
sitione cō-
pensat.*

*Praesidi-
um confli-
ctui.*

facto impetu summa vi instituisent : nam
 accurrente toto Caesarianorum exercitu
 repulsi sunt. Hinc Tyllius tormenta oppor-
 tunis locis distribuit, aciemque in tumulo
 instruxit, in vestigio hostem expectaturus :
 nam cum à leuioris armaturæ equitibus, qui
 prope hostis aciem excurrerant, vexilla Re-
 gis adesse intellexit : Regem quoque ve-
 nisse coniecit, quod & captiui affirma-
 bant, satius igitur duxit situs beneficio uti,
 atque in tumulo hostem opperiri, cum in-
 super ventum, qui ea die vehemens stabat,
 secundum, solemque non auersum habe-
 ret. Gustauus ubi Tyllium tumulo insedis-
 set, periculum cognoscens, cui se,
 suumque exercitum obiciebat, si re-
 sta contra hostem, aduersumque ven-
 tum tenderet, ad dexteram ita processit, ut
 ventum milites ex latere exciperent, pul-
 uisque ab eo actus oculos non infestaret : at-
 que ita dextram ipse partem tenens, Saxo
 sinistram, Caesareos propius accede-
 bant. Clangore tubarum, & tympano-
 rum reboatu obstrepebant : adiacentes sil-
 uæ : militumque fremitus, dissono lingua-
 rum concentu, aures offendebat : eratque
 non iniucundum spectaculum, cernere
 tot hominum millia, diuersorum patria,
 natalibus, religione per cuneos, per rhom-
 bos miro ordine disposita, atque in mu-
 tuam necem armata, librato, harmoni-
 coque gressu quasi vnum corpus moueri.
 Mox ubi ad tormenti ictum peruentum est,
 fixo militum gradu, reparare acierum ordi-
 nes;

nes omnia discurrens Rex coepit. Medium fere coeli occupabat iam sol, cum Tyllius proximum iam hostem videns, ante frontem sui exercitus atate, rebusque gestis venerabilis senex, se stitit: Et, exoptata tandem, inquit, commilitones dies aduenit: hostem in conspectu habemus, non detrectantem amplius pugnam, aut per fallaces assultus nobis illudentem, conatusue nostros deinceps fuga declinantem. Iam audet, sibi que temere confisus aggreditur, loci iniquitatem spernit, vestram virtutem negligit, delirat, furit, vt nobis facilior sit victoria, Neque ego aliud aut optassem, aut optare iure merito potuissem, quam vt hostem fiducia fui, nostri contemptus incesseret: vtque verum fatear ab huius belli initio, nihil tam excupiui, quam vt mihi acie cum hoste dimicandi copia daretur: ideo ego huc illuc vobiscum peruagatus sum, ideo in Saxonis ditionem vos duxi. vt Regem istum, qui nisi castris obtegatur, pugnare nescit, extra suas speluncas, vbi insidijs tantum valet, in apertum aërem elicerem: nam hoc solum mihi laboris reseruau, caetera vestrae virtuti credidi. Fauit meo desiderio Deus, imo plus dedit, quam experiuimus, non enim solum nobis hostem in aperta deduxit, vbi frustra suas molietur insidias, sed temerarium: incautum, amentem fecit: en quomodo spreta militari disciplina nobis situ munitissimo in acie dispositis assultat! Atqui nos diuino fauore vtamur, patiamur efferri, intumescere, &

fessum inordinatumque accedere permittamus, ut maiori cum impetu in illum irrueamus, & vincamus sine nostro sanguine. Et quantulus erat labor imbelles rusticos ligni, aratroque assuetos, non ora, non manus solum, sed voces ipsas militum trepidantes fundere, trucidare? Adest magnus ille Rex quidem, ille fortis, ille inuictus, qui nihil nisi per insidias audet: at hic stratagemata erunt irrita, neque Magicæ superstitiones illum seruabunt. Habet secum ex suis militibus, fateor, sed quot, quantosque? Non supra tres, vel quatuor equitum legiones adduxit, ad tumultuariam expeditionem, quos ne militum quidem nomine dignos. cum non militum, sed grassatorum more nocturno ex improviso, per insidias, contra inermes bellum gerere profiteantur. Credite milites, Rex ad augendam nostram gloriam venit: post victoriam, atque vbi ipsum ceperimus, Regem adfuisse dicemus, nunc quasi non adesset existimandum est, cum exercitum secum non habeat, suis artibus vti non possit, castrisque V Verbenensibus non defendatur. Pugnamus pares, vel superiores: forte numero, milites, cum præduellibus Saxoniarum rusticis, quos vel sola sua perfidia, vincet. nos victoriam, prædam, & gloriam reportabimus: & quoniam hodie nobiscum militat pro sua causa, contra perditos hosce hæreticos, Deus, hæc dies bello huic Suecico, laboribusque nostris, capto, occisoue Rege proculdubio finem faciet: nisi vos, qui fortissimas nationes debellare mecum

solli-

soliti estis, vestrae virtutis obliti, à Saxoniarum
rusticis vinci patiamini, Deumque & ve-
strum Principem debita opera defraudetis.
Interim dum Tyllius hæc edisserit, Pappen-
heimius per aciem discurrens, ordines-
que lustrans, milites item ad strenue se ge-
rendum hortabatur, alijs emerita stipendia,
alijs decus familiarum, alijs præmia, & præ-
dam ob oculos ponens: adesse laborum fi-
nem: restare solatia, præmia, & prædam, si
vincant: si succumbant spem salutis non
habendam, positos inter medios hostes pro-
cul patria, amicisque regionibus, neque
qua erumpere possent, patere: recordarentur
sui, patriæ, Catholicæ religionis, omnia
ex hoc vno pralio pendere: reputarent ani-
mæ qualis, si superarentur, superstitionibus fu-
tura esset infamia: præstare ingenuum mi-
litum in acie cadere, quam victum superui-
vere. Neque vero Gustavus silens suam a-
ciem disposuit: sed postquam ordinum ge-
neralibus ductoribus mandata dedit, ad pri-
mos se transferens, habitu, ore inter cete-
ros insignis, ita locutus esse fertur. Ecquis-
nam, commilitones, putasset fore, ut post-
quam profugi isti Ghertio, Francofurto,
Lansperga, Demino, alijsque locis quæ stre-
nue expugnauimus, precariam vitam peri-
culo exemere, nunc iterum post inflatas no-
bis amicisque nostris nouas iniurias, vltices
vestras dexteræ vellent experiri? Scilicet
quæ contra Deum peccata admisere eos ad
iustas, meritasque pœnas luendas trahunt.
Multum audet senex iste Tyllius, auda-

ciam laudo: sed ille virtutis vestrae non adhuc
 periculum fecit, milites, valere pluris se pu-
 tat, quam ceteros, quos superauimus, duces:
 arrogantia est haec, non audacia: praestaret illi
 credidisse, quam expertum esse, ni solita vos
 virtus deficiat, iamque timens praecipis con-
 siliium desereret, & retro grederetur, si pos-
 set: nam videtis quo pacto cunctabundus illi
 tumulto inhaeret, nihil mouet, nihil tentat ni-
 hil audet: vester illum, milites, aspectus ex-
 terruit, quos nemo hostium vidit: quem vi-
 disse non poenituerit. Insidet editior loco,
 situ se muniuit, qui de suis viribus, & forti-
 tudine desperat, quasi nos eo ascendere, & in-
 pauentes irrumperere non valeamus. De hoc
 ego summo opere laetor, quod collectum hic
 hostem habeamus, quem vna die delere pos-
 sumus, neque opus erit diuersa in loca diffu-
 gentem ac latitantem quærere, & manipu-
 latim profligare. Nos superiores numero su-
 mus, virtute quoque, milites, praecellit Caesar-
 sareos, ni toties facta experientia falsum e-
 docuit: quid necessario ex his debemus con-
 iicere? nonne nostra est victoria? nonne hoc
 vno praelio totum bellum vincemus? nonne
 tota deinceps Germania nullo negotio po-
 tiemur: si erit milites, auguror, praeses solus
 restat labor: iterum vincendi sunt victi isti:
 ceterum confectum est bellum, nostra est
 Germania, amicos nostros, nostram religio-
 nem in pristinam libertatem asseruimus, &
 attigimus scopum, propter quem ex cara pa-
 tria egressi sumus, tantumque ab honesto,
 gloriosoque in Sueciam reditu prohibemur,
 quam?

quantum ab hisce profugis detinemur. Si igitur, milites, vobis honos, patria, religio curae sunt, solitam mihi operam praestetis. Hæc Rex, & Saxo cum praedicantibus manipulos suos concionibus ad prælium accendebat: promittebat strenuis terrena, & caelestia præmia, ignavis poenas in vtraque vita minabatur: commendabat uxores, patriam, Lutheranam sectam, & in hoc certamine omnia stare asserebat. Mox iubente Rege acies moveri coepta, lento gressu propius tumultum venit. Hic explosis vtrinque bombardis miserorum magna strages est edita, & Casarianorum machinae, quae paulo editiore loco erant sitae, vndique affligebant hostes, Saxones praesertim, qui ictibus magis erant obnoxij. Sueci item suis machinis, quas oportune Rex disposuerat, Casarianos dilacerabant: vixque credibile est, quot in hoc prælio machinarum ictibus discerpti sint. Inde ubi parum supra tumultum Sueci ascendere, Casareus peditatus loco se movit, declinatque ad suam dexteram hostilibus tormentis, impetu facto in Saxones irrupit. Equitatus, cum Ducis Holsatiae peditum legione, ad sinistram facto magno circuitu, ut item tormenta effugeret, Suecos inuasit; hinc ubi cominus, conferendi manus copia facta est, omnia misceri, turbari ordines, signa everti, homines, equos, integros manipulos corrumpere, occisorem saepius supra occisum vario mortis genere cadere vidisses: hic omnes artes quas in hoc detestanda mortalium industria ad sui generis exitium inuenit, exercebantur.

*Explosis
tormentis
initium
datur pugna.*

*Anceps
per duas
horas Vi-
ctoria.*

*Saxonici
primi ce-
dunt, sed
rex ijs fu-
gato Cæsa-
ris equi-
tatu suc-
currit.*

*Et præliū
renouat.*

*Sub vespe-
ram Cæsa-
rei se reci-
piunt Lip-
siam ver-
sus.*

*Sueci se-
quuntur,
sed benefi-
cio noctis
Cæsarei
effugiunt.*

*Tyllius in
Franco-
niam ce-
dit.*

bantur, quodque durius videbatur, dum oc-
ciso hoste victor miles exultat, fortuito vel
sclopi, vel bombardæ ictu ab eo, quem in
conspectu non habuit occumbit: sic pluris
fortasse virtute in modernis prælijs fors va-
let: quid enim fortitudo iunat, aut astus, vbi
à plumbearum glandium portentosa pluuia
fortes pariter, atque ignaui opprimuntur?
Victoria per duas horas anceps pependit:
hinc primi Saxones, quos Tyllius cum pe-
ditatu adortus fuerat, sua ignauiā, & ho-
stium virtute superati, cedebant: iamque
in apertam fugam se dederant, cum Rex, qui
equitatum Cæsareum post leuē pugnam
in turpem fugam coniecerat insidio vacil-
lantibus astitit: tunc reparatis ordinibus,
fixoque pede, victores iam Cæsareos cohi-
buit, præliumque renouauit: Acriter vtrin-
que dimicatum donec vergente ad vesperam
die, Cæsariani paulatim retrocedere cœpe-
runt: nam cum pedites ab equitibus foede de-
stituti, hinc à Suecis, inde à Saxonibus pre-
merentur, resistere amplius non poterant:
quapropter Lipsiam versus integris ordini-
bus se recipientes, victoriam hosti relinque-
re, Sequebantur gnauiter Sueci victoriam,
& ad internecionem Cæsareos deleuissent, nā
à superuenientibus tenebris detenti essent;
nam Rex cum obocæcari cœlum vidit, rece-
ptui tubas canere iussit, ne sui milites forte
in hostium insidias incederent: vnde se reci-
piendi Tyllius tempus habuit, resumptisque
ea nocte Lipsiæ viribus, vbi tria millia militū
reliquit, qui hostem remorarentur, sequenti
die,

die, secunda ante lucem hora, magnis itinere-
 ribus, per Turingiam in Franconiam, ad re-
 staurandum exercitum, profectus est: Sueci
 fugato hoste ad locum pugnae, ut spolia col-
 ligerent, rediere: Duravit hic cōflictus quin-
 que integras horas, cecideruntque in loco
 pugnae ad duodecim millia utrinque: at in
 fuga ex Caesareis à persequentibus Suecis, af-
 fultantibusque rusticis, plusquam tres mille
 periere: atque inter alios illustres viros, A-
 dolphus Holsatiae Dux, quem contra Regem
 sinistrum agmen duxisse narravimus, dum e-
 quitatus in fugam verteretur, ut ordines re-
 stitueret, suosque ad praelium remitteret, a-
 criter dimicans occubuit Insignem quoque
 hanc cladem facere nonnulli tribuni, Cen-
 turiones, nobilesque milites, qui in vestigio
 mori, quam vivere fugiendo maluerunt: ne-
 que Suecis sine sanguine victoria cessit, caesis
 promptissimis militum, multisque Tribu-
 norum, & Centurionum trucidatis: Ac nisi
 equitatus Caesareus tam cito in fugam se de-
 disset victoriam proculdubio Tyllius fuisset
 consecutus, nam cum Saxones fudisset, quo-
 rum iam ordines labefactauerat, atque in
 fugam verterat, facile etiam Regem oppres-
 sisset, qui non potuisset toti exercitui solus
 resistere. Amissa sunt supra centum vexilla,
 omnia tormenta, omnes impedimentorum
 currus: & talis quidem fuit Lipsensis cla-
 des, quam mox tot incommoda
 secuti sunt.

Caesar
 12000.
 hoc praelio

Inter quos
 Dux Hol-
 satiae.

Rex

Rex plures subigit ciuitates, & ditiones, in
 Franconiam tendit; ipsius uxor ex Suecia,
 & Hamiltonius ex Anglia cum clas-
 sibus, & exercitibus adue-
 niunt.

17. Rex ubi postea dies illuxit, sequens
 hostium vestigia, Lipsiam petijt: cumque
 iam abiisse Tyllium intellexit, ad expu-
 gnandam ciuitatem se vertit, sed quoniam a-
 liquot dierum erat negotium, ne victoriae
 fructus marcescere permitteret, relicto ad
 obsidionem cum suo exercitu Saxone, qui
 intra paucos dies ciuitatem in deditionem
 accepit, Merspurgum castra mouit: ubi pro-
 fugos centenos aliquot Caesareos deleuit: in-
 de Halam profectus, eam ciuitatem à Cæsa-
 rianis desertam in potestatem redegit, arcem-
 que quam Caesarei adhuc tenebant, vi cepit.
 Mox occupata Erfordia in Franconiam con-
 tendit, ut hostium reliquias deleret. Antequam
 Lipsense praelium committeretur, Maria E-
 leonora Sueciae Regina cum octo recentium
 militum millibus, Stetinum appulerat, ubi à
 Bogislao superbe excepta, mediam militum
 partem ad exercitum misit, reliquos in Me-
 gapolim, ut ijs Ducibus in recuperatione Ro-
 stochij & Vismariae opitularentur, ire iussit.
 Magnam quoque biscocti panis, commea-
 tusque atque apparatus copiam secum at-
 tulerat, ne milites inopia eduliorum labo-
 rent. Sederant iam hæc superflua, occupante
 Sueci

Saxo Lip-
 siam.

Rex Mers-
 purgum.

Halam.

Regina
 Suecia.

Stetinum
 appellatur
 cum 8000
 militum.

Suec
 gione
 pedit
 Reg
 Angl
 Lesle
 nauib
 milli
 runt
 non
 illæ
 quas
 est D
 bus a
 Etos
 tio, q
 se bel
 Rex
 bello
 tem,
 cito
 Ham
 Eturu
 iunxi
 miam
 tu

Suecico exercitu fertiliores Germaniæ re-
giones, incolisque necessaria liberaliter sup-
peditantibus: & quoniam fortuna suis donis
Regem hoc anno cumulare instituerat, ex
Anglia quoque Marchio Hamiltonius: &
Lesleus Suecus tribunus, cum quadraginta
nauibus, & octo pariter Anglorum militum
millibus, Sundanum portum intrauere. Fe-
runt Gustauum hoc Anglorum subsidium
non libenter uidisse, præsertim cum naues
illæ Anglicæ mare Balticum nauigassent,
quasi ipse Visurgim petere iusserat. Tantus
est Domini zelus, ut amicos, eosque a qui-
bus auxilium petimus, habemusque, sulpe-
ctos habeamus: accedebat Hamiltonij ambi-
tio, qui seorsum ducere exercitum, atque per
se bellum quasi aliud gerere flagitabat, quod
Rex nullo admittebat pacto, ne gerendo
helo æmulum videretur habere, vel confor-
tem, qui solus bellare gloriabatur: sed hæc
cito composita sunt, cedente iussu sui Regis
Hamiltonio, qui se imperata à Gustauo fa-
cturum spondit, atque cum Suecis se con-
iunxit. Rex occupata Erfordia in Franco-
niam tendens, Hennebergensem Principa-
tum inuasit, eoque subactò, Koningsho-
uiam Herbipolensis Episcopi mu-
nitissimam expu-
gnauit.

Ex Ang-
glia Ha-
miltonius
& Lesleus
Sundanum
portum
intrauit in
regis sub-
sidium.

Aldeim.

*Aldringerus sistere Regis progressus ne-
quicquam nititur. Rex Herbipolim, alia-
que loca in potestatem redigit.*

*Rex
Suein-
furtum
Herbipo-
lim, arcē
que omni-
bus caſis
expugnat.
Bamber-
genſis cum
eo paciſci-
tur.*

*Hanonia
Franco-
furtum
Höchſta
ei deditur.*

*Hanovia
Hanau.*

18. Ad sistendos Regis conatus, Aldrin-
gherus, qui ante Lipsensem pugnam Erfor-
diam vsque progressus, vt Tyllio se iungeret,
& post intellectam cladem Herbipolim se
receperat, cum Fucchero Catholicorum foē-
deratorum Duce copias vndique acciuerat:
verum nihil omnino proficere potuit, detre-
ctantibus pugnam militibus, qui Lipsensi cla-
de exterriti, manus cum Suecis conserere
non audebant. Hac hostium consternatione
Rex vsus, Sueinfurtum, atque inde Herbipo-
lim recedentibus Aldringero cum Caesareis,
& Episcopo, occupauit: & Herbipolensem
arcem ausam resistere, caſis ad vnum defen-
soribus expugnauit, vbi non spernenda præ-
da potitus est. Hinc Bambergensis Episcopus
cum suæditioni imminere periculum videret,
essentque Caſarianorum auxilia procul,
cum Rege quamuis inuitus, tranſegit, & ma-
gno auri pondere incolumitatem mercatus
est: Pari facilitate Gustauus admittenti-
bus, imo vltro inuitantibus incolis qui Lu-
theranam factionem sectabantur, Hanouia,
Francofurto, Hœchsta, alijsque oppidis, &
ciuitatibus, ad Mœnum, & Rhenum sitis
potitus est: magna alacritate, & lætitia exci-
piebatur Rex ab incolis Lutheranis, qua
superſtitione magna pars eius tractus erat
infecta, neque poterant Catholici hostem
arcere,

arcere, pauci numero, & inermes, improuiso
 insuper deprehensi: multiq̄ue ex illis muta-
 tionem domini flocci faciebant, Cæsareos
 milites ob perulantiam exosi, eumque reli-
 gionis vsus à Rege libere concederetur. Libe- *Item Spi-*
 ra item ciuitates nonnullæ, Spira, Argentor- *ra, Argē-*
 ratum, Norimberga, aliaque deficientes sup- *toratum,*
 pressum diu venenum euomuerant; Franco- *Norim-*
 furti Landgravius Hassiæ suas copias, quæ *berga ei*
 ad decem millia militum ascendebant, re- *favens.*
 gijis addidit; accingebatq̄ue se Rex ad feren- *Hassus se*
 dum Norimbergensibus auxilium, quos Tyl- *regi iun-*
 lius infestabat, & præmissio cum suo exercitu *git.*
 Landgrauio, ipse post illum pergere statue- *Tyllius*
 rat, cum nuncium accepit, ex Norimbergen- *Norim-*
 si tractu Cæsareos discessisse. Norimber- *bergenses*
 gam Tyllius, collectis sui exercitus reliquijs, *infestat.*
 iunctusq̄ue Aldringero circumfederat, quod
 pedem ex Lipsensi conflictu referenti si- *Veniente*
 bi hospitia negauisset. At cum venire Re- *regem Ba-*
 gem subsidio audiuit, viresque pares mi- *uariam se*
 nime haberet, receptui cecinit, & in Bā- *recipit.*
 uariam se recepit. Rex vbi Tyllium Norim-
 berga discessisse intellexit, expugnandæ
 Moguntia animam applicuit, occupatis ita-
 que Gernshemio, Lademburgo, Benshe-
 mio, alijsque tractus strata montana oppi-
 dis, Rhenum trajecit, expugnatoq̄ue Oppen- *Qui præ-*
 heimio, Moguntiam obsedit. Erant Mo- *ter alta lo-*
 guntia tria Hispanorum militum millia, *ca capite*
 quos Archiepiscopus, Coloniam se reci- *Mogunt-*
 piens, ciuitati præsidio reliquerat: ij, cum ali- *tiam.*
 quot dies se se strenue defendissent, multis
 difficultatibus tandem pressi, decoris condi-
 ditioni-

us ne-
 , alia-

Aldrin-
 Erfor-
 ngeret,
 olim se
 um foe-
 iuerat:
 detre-
 nsi cla-
 nserere
 natione
 erbipo-
 efareis,
 lensem
 defen-
 a præ-
 scopus
 n vide-
 procul,
 & ma-
 ercatus
 ittenti-
 qui Lu-
 anouia,
 idis, &
 am fitis
 ia exci-
 , qua
 us erat
 hostem
 arcere,

tionibus, saluis armis, vexillis, omnibus impedimentis, atque duabus machinis deditio- nem fecere: Capta Moguntia facile ipsius ditione in Regis manus peruenit, neque remorati sunt incolæ victicia Suecorum arma, ne illorum sauitiam experirentur.

Saxo Boëmiam intrat, multas ciuitates, & inter alias Pragam in deditio- nem accipit.

*Saxoni
Bohemi
rustici se
iungunt.
Casis Ca-
sarianis.*

*Varia lo-
ca capiunt
diripiunt.
Pragam
obsident.*

*Deditio-
nem accipiunt.*

19. Atque hæc quidem cum suo exercitu Rex; Elector vero Saxonæ, post receptam Lipsiam, recuperatamque suam omnem ditionem, cum non adhuc tempus distribuendorum in hyberna militum esset, Boëmiam præsijs vacuum inuadere constituit: facto igitur per Misniam itinere Regnum illud adortus est. Excepere venientem lato animo Boëmicirustici, qui præterquam quod Cæsareos oderant, scintillas Lutheranae superstitionis adhuc in pectore aiebant, sumptis itaque armis, iunctique Electori, Cæsarianos ubique opprimere cœpere. Rara erant, & tenuia in Boëmia Cæsaris præsidia, quamobrè facili negotio Elector Laitmeritium, Piffeschium, Valnicchium, Coslinum, aliaque loca occupauit, & rustici Postelbergium, Ferithū, Bruttbaldiam, & Auguditium diripuerunt. Castris deinceps Pragam, regni caput, admotis, Elector mense Nouembri illam à Balthasare Maradio, qui cum paucos haberet milites tam vastam ciuitatem defendere non poterat, desertam in ditionem accepit. Est Pra-

ga in

ga in umbilico Boëmiae ad fluuium Molda-
uam sita, amœnissima latissimaque; in tres
ciuitates distinguitur, veterem, nouam, &
paruam, quarum vltima trans fluuium posi-
ta, cæteris pulcherrimo longissimoque lapi-
deo ponte annectitur, leues vndiquaque su-
per eminent colles, vnde est, quod minus
muniri possit. Urbem ingressus Saxo per-
duellium capita quæ turri apud pontem af-
fixa tempore Boëmicæ belli fuerant, auferri
terraque mandari iussit: inde omnia comiter
agere, blandiri ciuibus, priuilegia concedere,
relinquere libertatem religionis, omniaque
facere, quibus non Pragenes solum, sed cæ-
teros etiam facilitatis specie pelliceret. Sola
quatuor templa Augustinæ confessioni ap-
plicuit, solosque ex Clericis Iesuitas, (quos
& Rex ex Catholicorum ciuitatibus eicie-
bat) exulare iussit, da a ipsorum Ecclesia ijs
Monachis, qui regulam Diui Francisci de
Paula venerantur: cæterum ciues à militibus
male excipi minime passus est, sed pro vni-
cuiusque facultate, Pragensi Senatu dictan-
te, statua distribuit, contributionesque taxa-
uit. Senatores item, & nobiles à statiuorum
onere immunes præstitit, neque domum ali-
quam diripi, aut incendi permisit: mox vltè-
rioribus intentus Egram, eius regni præci-
puam ciuitatem occupauit, & Coaritè Tur-
rium cum valida manu misit, qui Budoui-
tium egregiam munitissimamque arcem ex-
pugnaret. Verum Balthasar Maradius, qui
Praga eo cum suo milite se receperat, egre-
gieque se muniuerat, Turrij conatus repulit,
atque

*Saxo per-
duellium
capita re-
figi hu-
marique
iubet.*

*Iesuitas
proscribit,
quod &
Rex alibi
faciebat.*

*Egram
occupat.
Budouiti-
um fru-
stra ag-
greditur.*

atque obsidentem, post tentatam in cassum expugnationem, laudabili constantia frustratus est.

Megapolitani Duces suam totam ditionem recuperant. Pappenheimi conatus.

20. In Megapoli interim, atque inferiori Saxonia, Megapolitani Duces Rostochium obsederant, gnauiter repugnantibus Casareis, qui auxilium à Tyllio expectabant; neque Ducestam cito ea urbe potiti essent, nisi intellecta Lipsensi clade obsessi subsidium desperantes deditioem fecissent. Fuere dedititij ad ter mille, equites, peditesque par numero, atque in Silesiam cum suis impedimentis deducti sunt: quo facto Duces suas copias VVismariam duxere, ut eam quoque ciuitatem expugnarent, quod intra paucos dies consequuti sunt, cedentibus ob numeri angustiam Casareis: qui itidem in Silesiam abducti, inde Damitium aggressi Duces, facile in potestatem receperunt. Iamque ex tota Megapoli Casarianos eiecerant, quapropter Suecos milites, donatos congario, in subsidium Bremensis Episcopi misere, cuius ditionem Pappenheimius vastabat, suamque prouinciam militum onere subleuauere. Secesserat Pappenheimius ita Tyllio mandante, in Brunsvicensem Ducatum, ut ibi exercitum cogeret, quo inferioris Saxonix ordines, atque Anseaticas ciuitates, quæ iam deficere inceperant, in officio contineret, atque si posset Rostochi,

VVisma-

*Pappenheimius
Bremenses
Brunsvi-
censes in
festat.*

V Vismariaque auxilium ferret: conscripseratque iam iustum exercitum, quo Bremensis Episcopi (seruant haretici Ecclesiasticarum dignitatum nomina) ditionem infestabat, vt ea in Megapolim negatum sibi aditum aperiret. Neque Bremensis defendere se poterat, ni exercitus partem Pappenheimius ad succurrendum praesidiarijs Magdeburgensibus deduxisset: nam Magdeburgicis ruinis praesidium imposuerat, vt eum Albis transitum sibi seruaret: verum postquam Bannerum obsidionem soluere coegit, cum maximi negotij esset illum tueri, incensus, quae superfuerat, vltimam manum illius ciuitatis excidio adhibuit, vt sola vestigia magna quondam ciuitatis inter cineres appareant: inde in Brunsvicensem Ducatum redijt, vt Bremensi, & alijs rebellibus immineret: atque intertales tumultus hic annus expirauit.

*Banniriū
ab obsidione
Magdeburgi re-
pellit.*

COMMENTARIORVM
DE
BELLO SVECICO

LIBER TERTIVS.

APPARATVS AD BELLVM
post Lipsensem confictum.

1. **Q**uas post Lipsensem cladem prouincias Gustauus breuissimo temporis spatio, nulloque negotio, in potestatem redegerit, consi-

*Fortuna
mores mihi
sat, & a-
nimos va-
riorum
aperit.*

*Laus Fer-
dinandi II.*

*Cui ne ho-
stes quidem
habent
quod obij-
ciant.*

consideranti mihi in mentem venit, quanti aduersa fortuna sit roboris in detegendis mortalium animis. Conspirauerant quidem Protestantes, & liberae ciuitates in Casarem, neque suam causam promouenti Regi studijs clandestinis deerant: verum dum Tyllius stetit, atque aequa lance fors pependit, quotusquisque eorum, qui Regem acciuerant, arma sumpsit, palamue id profiteri est ausus, quod intimis praecordijs agitabat? Bogislaus, qui primus Regi occurrit, quamuis hos motus percipiuerat, necessitate tamen defectionem praetexuit: nonne & idem Brandenburgicus fecit, & Saxo tandem, desperato fallendi modo, in arenam descendit? At fuso Tyllio, profligatoque Casareo exercitu, omnes passim in seruitium ruere, arma capere, sponte & sine praetextu ad Regem deficere, auxilia, milites, pecuniam ipsi porrigere: Casaremque innumeris iniurijs onerare. Haec me in eam sententiam fere deducunt, ut reat, praestare Principi timeri, quam amari, postquam hominum amor officijs inaccessibilem se reddit. Quid enim unquam omisit Ferdinandus pius, iustus, liberalis, affabilis Princeps, ut à subditis amari mereretur? aut quid omnino commisit propter quod ita desereri debuerit? meminero ergo cum mihi sermo esset cum praecipuis Caesaris hostibus, inter Protestantes maximae auctoritatis viris, atque splendore familiae nemisi secundis, cum inquam in Casarem inueherentur, ipsiusque vitia ostentare studerent, nihil aliud prorsus obiecisse, quam

t, quanti
etegendis
t quidem
Ca sare, m,
Regi stu-
n Tyllius
it, quo-
accieue-
id profi-
ordijs a-
Regi oc-
piuerat,
atexuit:
ecit, &
do, in a-
ofligato-
n in ser-
e & sine
milites,
ue innu-
am sen-
are Prin-
hominū
t. Quid
ius, ita-
subditis
no com-
rit? me-
an pra-
estantes
leudore
quam in
tia ostē-
biecisse,
quam

FERDINANDUS II.
ROMAN. IMPERATOR.

FRANZ JOSEPH
KONIGLICH-KAISERLICH
GENERAL-INTENDANT

q
n
u
l
p
e
q
t
p
C
e
c
o
q
n
d
h
c
n
m
n
m
d
q
a
r
z
t
C
u
p
p
o
b

quam quod Iesuitis nimium credens, pro-
 mouenda Catholicae fidei prætermodum in-
 uigilaret; Cæterum, vel scrutantes vitia, in-
 uitique in ipsius virtutes incidebant, acce-
 ptaque beneficia memorabant; neque suam
 excusabant defectionem alio titulo, quam
 quod religionem, vel contra proprium pa-
 trem defendere oporteret, ideoque pati i-
 ipsi non poterant, vt ex Austriaca familia,
 Catholicae religionis acerrima propugnatri-
 ce, nouus Caesar eligeretur. Hinc manifeste
 conijcitur, quantum hæreses Reipublicæ
 obsint, mirarique satis non possum impios
 quosdam Politicos eas admisisse: namque
 mihi videntur illi probauisse seditiones,
 discordiasque Reipublicæ conferre, dum
 hæreses, earum potissimas causas, introdu-
 cunt; hæreses enim dissidiorum esse origi-
 nem, vel hoc testatur, quod si mortales o-
 mnes vnum Deum, vno cultu (vt par est) ve-
 nerarentur, eiusdemque essent religionis o-
 mnes, cuius præcepta seruari, nusquam
 discordia, nusquam bella reperirentur. N. in
 qua de causa hæretici Catholicis, vtrisque
 aliquando Turca, huic Persa bellum infer-
 rent, nisi ad opprimendam diuersam sectam
 zelo quodam traherentur: Quo pacto dissen-
 tite inter se possent Christiani, qui legis à
 Christo traditæ præcepta admodum obser-
 uarent? Ego dissidiorum dux potissimæ,
 primæque sunt causa, religionis diuersitas,
 præceptorumque ipsius transgressio; neque
 omnino fieri potest, vt carentem dissensionibus
 orbem videamus, nisi duo illa concu-
 rant,

Et carpen-
 tes virtu-
 tem eius
 memorato.

Damna
 Reipub.
 ab hæresi
 illata.

rant, sit nempe vna religio omniū mortaliū,
 ipsiusque præcepta exacte vbiq̄ue obseruen-
 tur: atque hoc vtiq̄ue fieri & deberet, & præ-
 staret saltem inter eiusdem religionis viros:
 scilicet inconcinnum est religionem reliquā
 profiteri, cuius deinceps præcepta, mandata-
 que spernantur. Verum postquam adeo exa-
 cta legis, religionisque obseruantia ab huma-
 na fragilitate desiderari potius, quam sperari
 potest, Principibus saltem nitendum esset,
vt in suis ditionibus vnitas religionis serua-
retur, si tranquillam Rempublicam incolu-
menque desiderant: namque si hæreses irre-
 pant, religioque in partes dehiscat, aut earū
 vnā sectari Principem oportet, aut omnes,
 aut nullam; Sequi omnes, aut nullam eiusdē
 est generis, ad Atheismum spectat, à qua im-
 pietate vel animus ipse noster sponte abhor-
 ret, qui suam immortalitatem ab ea negari
 dedignatur; neque ego vllum adeo ignauum
 Principem viuere existimo, qui saltem à sui
 conditione, sui que super alios eminentia,
 Deum esse non agnoscat, qui hæc sibi tribue-
 rit, seque sit maior. Quod si vsquam tale mō-
 strum inuenire esset, quo loco à suis subditis
 haberetur, qui sine religione, soluto animorū
 vinculo, despectoque Deo, sui ipsius latria cū
 nemine consentiret? Adhærebit itaque Prin-
 ceptis alicui hæresium, atque ita qui eandem
 tenent partem, ipsi fortasse obedient, amici-
 que erunt, reliqui infesti, tanquam suæ reli-
 gionis hostem oderunt, & pro subditis inimi-
 cos in sua Republica alet, discordesque ad
 inuicem: in quo enim consentient, qui dis-
 crepant

crepant in Deo rerum omnium summa? Sed de his fortasse alias, digressique paulo ulterius sumus, quā par esset, ad rem redeamus. Fama Lipsensis cladis non parum eorum animos affecit, qui quietem pacemque cupiebant, & Germaniæ incommoda, vastationesque auerfabatur: magisque mox perculit deficientium ciuitatum perfidia, atque Regis haud intermissi conatus: iamque considerabāt sub hac mole casurā Germaniam, neque immunes futuras hereditarias Caesaris prouincias, cū Saxo Boëmiæ regno manus iniecisset: sentiebantque iam Morauia, Austriaque belli incommoda, quāuis hostis abesset, militū tamen petulantia propter statua obnoxia: sed multo magis Boëmia Misnia Frāconia, cæteraque, in quibus bellū aut gestum fuerat, aut gerebatur premebantur, incensis ciuitatibus non paucis, pagisque innumeris, quos milites, cum in ijs pernoctauerint, non comburere, piaculum ducunt quasi ex more militia non sit aliquid illasum relinquere: coloni item, incerto adhuc rerum exitu, & ne se excurrentium militum libidini exponerent, ad ciuitates, munitaue loca, aut nemorum auia confugientes, incultos agros iacere patiebantur. Quamobrem, consumptis insuper prodige à militibus, aut combustis, ne hosti vsui essent terra fructibus, saua anno-
na caritas imminebat. Hæc mirum in modum Casarem pietissimum Principem affligebant, qui à Deo sibi creditos populos ita molestari ferre non poterat; neque gliscētibus vndique rebellentibus, securum iam

G z

Viennæ

Rost Lips
sensem
cladem
magna
Germania vasti-
tas secuta

taliū,
ruen-
c præ-
viros:
liquā
adata-
exa-
uma-
spera-
esset,
serua-
nicolu-
s irre-
t earū
mnes,
eiusdē
na im-
bhor-
negari
uum
n à sui
entia,
ribue-
le mō-
bditie
imorū
tria cū
e Prin-
andem
amici-
e reli-
inimi-
que ad
qui dis-
repant

*Cæsar
Vienna sibi
timet.*

*Suadetur
ei secessus
Gracium
in Stiria.*

*Sed melio-
ra consilia
suscepit.*

*De bello
per se vel
filium ge-
rendo au-
dita*

Viennæ se esse rebatur; nam propinqua ni-
mis hostibus videbatur ciuitas, suspectique
erant Austria rustici seditionum auidi, qui-
que recenti odio Cæsarem prosequerentur,
quoniam conscientia licentiam suis in di-
tionibus interdixerat; & non erat dubium
quin auide Regem, aut Saxonem expecta-
rent, atque ab illis ad rebellionem sollicita-
rentur, premerentque impotentem ani-
mum, donec ducem haberent, quem se-
querentur. Erant ergo qui hortarentur Cæ-
sarem, ut Gracium in Stiriam secederet, pe-
riculoque se eximeret, donec hæ turba se-
darentur, hostisque procul arceretur: sed
censebatur indignum Cæsareo non in fa-
cinus, non vito hoste, propter solas suspi-
ciones caput suarum ditionum deserere. Es-
se Regem & Saxonem procul adhuc satis; il-
lum à Tyllio detineri, huic occurri posse:
neque omnino Cæsarem in tanto periculo
versari, dum Viennam, natura, & arte muni-
tissimam ciuitatem, teneret, eam esse ta-
lem, tantasque adesse vires, ut etiam si o-
mnia corruerent, quod tamen timendum ad-
huc non erat Cæsar obsidionem tolerare pos-
set, donec auxilium à Catholicis Principi-
bus haberet: Quin potius decora magis ad-
mittebantur consilia, nouusque conscribe-
batur exercitus, quem Cæsar ipse, aut filius
in hostem duceret? cessuras maiestati Princi-
pis prouincias, quæ non aliam ob causam de-
sciuerant, quam quia auaritiam præfectorum,
Ducumque vltius tolerare non poterant:
Quod si suarum rerum curam gerere tan-
dem

dem Principem vidissent, neque imminere
 amplius periculum, ut sua bona militibus
 prodigerentur, arma erant deposita, quæ
 ad hoc incommodum tollendum sumptis-
 rant Principes item, qui Sueco militabant,
 ubi exercitum vidissent, in quo Cæsar aut
 filius dux esset, acceptorum beneficiorum
 memoria, aut detestatione infamiae, quæ ex
 rebellionis resultat partes deserturos, Cæ-
 sarique accessuros; nunc non videri bel-
 lum contra Cæsarem geri, sed contra auari-
 tiam, sauitiamque ipsius exercitus: ac testa-
 ri hoc vel ipse transactiones à Protestanti-
 bus cum Sueco factas, in quibus debitam er-
 ga Cæsarem maiestatem reuerentiam refer-
 uabant, imò neque Regem ipsum, qui hæc
 arma mouerat, contra Romanum Impera-
 torem bellum profiteri: detegeretur hoc
 modo vulnus, fieretque palam eorum perfidi-
 dia, destructo omni prætextu, cum contra
 ipsius Principis caput euaginassent ferrum,
 palamque Imperatoriam maiestatem vio-
 lassent. Secutum inde ut tantam nequi-
 tiam vel gregarij milites abominarentur de-
 sererentque desertores homines, qui proprio
 Principi manus intendant: Imò & ipsum
 Regem auersaturam perfidiam, qui eam sibi
 quoque metuendam esset existimaturus.
 Cæsari consiliorum alterum videbatur in-
 decorum nimis, neque animum adeo de-
 sponderat, ut vita potius defungi non mal-
 let, quam illud amplecti: alterum incom-
 modum, & temerarium: nempe committere
 se filiumve eorum fidei, quam adeo fluxam

*Grascatu
 in perato
 ut quid
 prædit.*

Inter va-
ria confi-
lia haeret
nonnihil
Casar.

experiebatur : Quid si ab hoste vinceretur? quo refugeret? quidue faciendum, aut tentandum, frustrata sui expectatione rettaret? Verum melior speraretur euentus, nempe se victurum simulac in hostem prodiisset: at vbi exercitus, vbi vires Imperatoria maiestate dignæ? exiret ne cum aulicis, prætorianisque militibus, rectaque in hostem tenderet, quasi seditionem in vrbe inter ciues obortam sedaturus? parum tutam esse sine viribus maiestatem sciebat, etiam inter ciuiles tumultus: quid inter armatos, furentesque milites? Quid inter Suecos, Gothosque, qui Casarem, nisi obliqua fama, non agnoscebant? Quid inter perfidos, & perduelles, qui debitum obsequium iam exuerant, & maiestatis reuerentiam in odium conuerterant? ergo armis opus erat, & potentia, non inani pompa aut fastu: frustra que maiestatem iactari credebat, vbi vi uti oporteret, Alia præterea, & diuersa animum angebant, Regem in Franconia, Saxonem in Boëmia esse: contra quem primum moueret, aut quos potissimum defenderet, ne postpositi contumelia incenderentur? Boëmia proprium erat Regnum, igitur anteferendum: sed alia ex parte erat Bavarus, qui si se indefensum Regi obijci vidisset, ne suæ ditionis ruinam pateretur, cum hoste fortasse erat pacturus. At per Duces pariter agi, salua maiestate, cui maior è longinquo reuerentia, simulque ducibus excusatum fore, si qua cum amicis Principibus ob statua, aut contributiones: aliamve ob causam ariretur controuersia, ad se
reijce-

reijcere, interim pergere, armisque vti: ac se
repellerentur, se superesse, renouarique bel-
lum posse.

*Cæsar VValensteinium Generalem suum
Ducem eligit, oratores ad amicos Prin-
cipes mittit, & Viennam
munit.*

2. Hæc aliaque prudenter Cæsar perpen-
dens, se aut filium belli discriminibus obij-
cere vtile non duxit, decreuitque bellum
per Duces gerere. Duo erant in diuersis
prouincijs hostes, quibus per solum Ducem
occurri non poterat: placuit itaque relicto
in Bauaria Tyllio, qui eam prouinciam con-
tra Regem cum suis copijs tueretur, Gene-
ralem sui exercitus Ducem VValensteinium,
quem in Ratisbonensibus comitijs
eodem magistratu deposuerat, constituere,
strenuum gregiumque virum, & militibus
earum, qui sibi alias vtilem fidamque ope-
ram nauauerat. Albertus VValensteinus
Pragæ ex nobili, sed priuata familia natus,
Cæsari in Euiulij contra Venetos prima
stipendia meruit, duarum equitum turma-
rum ductor, quas ipse proprijs sumptibus
cōscripserat, inde promotus ad maiores mi-
litia gradus, in bello Boëmico, præsertim in
Pragensi cōflictu, ita strenue se gessit, vt pau-
cis post annis ad supremum militia fasti-
gium à Cæsare eueheretur, factusque Cæsaris
Dux Generalis, contra Danum eo successu

*VValensteinus
natales &
virtutes.*

Bellavit, ut præter Ducatum Fridlandiæ, Ie-
cinum, aliaque in Boëmia loca, Ducatum
etiam Megapolitanum, Cæsareo fisco addi-
ctum, sua virtutis præmium habuerit. Mox
Electorum, Germanorumque Principum o-
pera depositus, Pragam, & post eam amif-
sam Cenaimum in Moraviam secesserat: vir
sagax, magnanimus, liberalis, severus milita-
ris disciplinæ obseruator, qui debitam Cæ-
sari fidem nunquam violauerit, cuiusque
virtuti fortuna semper arriserit: Arabitru-
sum consilij, intra stabilem animo, impo-
tentem iræ, æstimatorem sui, aliorum con-
temptorem æmuli faciunt. Sed neminem ex
omni numero mortalium ætimine cavere vi-
deo, & plures, plurisque æstimandæ sunt hu-
ius viri virtutes, quam vituperanda ea vitia,
quæ à maleuolis memorantur, ideoque for-
tuna, virtutes secuta, famam, præmiumque
quale vidimus dedit. Cæterum nostrorum
temporum Dux nemo hunc officio erga mi-
lites superavit, qui nihil vnquam aut sine
præmio, aut sine pœna præterijt: eaque fuit
ipfius semper in Cæsarem fides, ut maximis
pollicitationibus ad defectionem ab hostib.
inuitatus, neque carens prætextu, quo excu-
sari potuisset, fixus tamen semper, immotus-
que perstiterit. Degebat V Vallensteinus pri-
uatè Cenaimi, cum se electum Cæsaris Ge-
neralem Ducem accepit. Perculerat militarè
animum priuatio magistratus, & decreue-
rat quiete reliquum vitæ ducere, atque adeo
non ita facile oblatis assensit: excusabatque
ætatem suam iam ad senectam vigentem,
& po-

Oblatum
Magi-
stratum
recusat
V Vallen-
steinus

& podagræ cruciatibus obnoxiam; se item Germaniæ Principibus inuisum, quos in se pro Cæsare irritauerat; importunumque esse hoc tempore eos sponte deficientes, additis nouis suspicionibus impellere. Et, ubi erat exercitus, cuius ducem Cæsar se eligebat? vivere adhuc Tyllium, strenueque exercitum curare, qui supererat; se non cupere aliena iniuria sibi gloriam quærere: Quod si nouus exercitus colligendus esset, unde accersendi milites? ubi pecunia? Verum cum Cæsaris mandatum urgere vidit, optatum fortasse onus suscepit. Neque tamen ad hoc temere descendit, sed certis conditionibus cum Cæsare pactus est, ne iterum aut eundem depositionis casum subiret, aut sibi bellum ex aliorum nutu gerendum esset. Namque vetabantur antea Cæsarei duces quidpiam momenti aggredi, quin prius bellicum concilium Viennam consultummitterent, atque inde ex præscripto agerent, unde aliquando lapsu temporis bene gerendæ rei occasio admittebatur. Sic voluit V Vallensteinius huius belli curam sibi soli incumbere, ipseque ad libitum omnia facere, statim militibus distribuere, contributiones, comæarus exigere, Tribunos, Cæturiones creare, gnarus eam esse imperandi rationem, vt non aliter constet, quam si vni reddatur. Quod si aliquando Cæsari hæc reuocare, seque ea cura remouere placuisset, ante semestre admoneret, nec deinceps ipse ad reddendam administratæ prouinciæ rationem cogeretur. Postquam hæc omnia à Cæsare obtinuit, mandata Tri-

*Eius suspèi-
ciendi cõ-
ditiones
ponit Cæ-
sari.*

*Scilicet
pro libitum
bellum ge-
rendi &c.
Statim
distribuē-
di.*

bunis dare ad conscribendas legiones ince-
 pit haud facta inter Catholicos, hæreticosve
 differentia: namque cum sine mora conscri-
 bi exercitum oporteret, importunum sane
 fuisset in Germania meros Catholicos qua-
 rere, ubi plurimi, præsertim vero rustici, si
 non palam, saltem secreto Caluini, aut Lu-
 theri hæresim sectantur: ut igitur & cito mi-
 lites colligeret, fidosque haberet, dissemina-
 ri in vulgus passus est, non pro religione
 bellum fieri, sed pro recuperandis Cæsaris
 ditionibus, quæ à rebellibus fuerant occupa-
 tata. Inde aulae suæ munera æque in Catho-
 licos, hæreticosque partiri, cum vtrisque pa-
 riter se gerere, quamuis Catholicæ religio-
 nis semper commodum quaerens: sic hære-
 tici arma sumere contra rebelles non abnue-
 bant, qui pro religione Catholica aduersus
 suæ superstitionis viros militiam detrectas-
 sent. Ad V Vallensteini famam Tribuni, ve-
 teranique milites Catholici pariter, ac hære-
 tici confluebant, & quoniam non erat in præ-
 cepto pecunia, Tribuni ultro ex sua erogabāt,
 quam postea ex staturorum contributioni-
 bus erant recuperaturi. Statura in ea parte
 Boëmiae, quæ adhuc Cæsari parebat, Mora-
 uia, Austria, Silesia, Stiria, alijque hæredita-
 rijs Cæsaris regionibus distributa sunt: atque
 ita trium mensium spatio iustus exercitus
 conscriptus est, mira alacritate accurrenti-
 bus militibus, qui libenter admodum V Val-
 lenstaini auspicijs militaturi nomina dabāt:
 tantum potest in militaribus rebus Ducis fa-
 ma, ut auarissimos militum animos sine pe-
 cunia

*V Vallen-
 steinius
 trium
 mensium
 spatio ex-
 ercitus
 constat.*

cunia deuincat, ac trahat. At Cæsari prouiso exercitus Duce, externa quoque procurare auxilia placuit, cumque pro certo haberet Regem Catholicum familiæ Austriacæ non defuturum, quamuis continuus in Belgio bellis exerceretur, ommissa ad eum noua legatione, ad Italix Principes Antonium Baronem Rabattam Gradiscensem præfectum destinavit, qui Germanicarum rerum statum exponeret, quantoque discrimini pateret Italia, cui hostes inhiabant, atque hoc pacto ad arma secum sumenda auxiliumque præstaudū hortaretur: petiitque à Cardinale Strigoniensi Pazmanno, qui Cardinalitium galera suscepturus Romam per eos dies proficiscebatur, ut hæc eadem Summo Pontifici significaret, inuitaretque ad ferendum subsidium. Atque interim dum Pazmannus, & Rabatta ad destinata loca proficiscuntur, parum suffice: terrena auxilia, ubi cœleste deficiat nō ignarus, publicato edicto in suis ditionibus, subditos ad placandum iratum Deum, eiusque adiutricem manum implorandam hortatus est. Ipse aliorum exemplo, in lecto capite, pedes, pia maiestate supplicationibus adesse, templa visitare, sacris concionibus, ecclesiasticisque omnibus functionibus interesse. Inde humana resumens remedia ad omnem casum urbem muniri, atque debilioribus in locis nouum excitari vallum imperauit. Vrbs est Vienna superioris Pannoniæ Metropolis, omniumque, quæ ad Danubiū sunt, & ædificiorū splendore, & facili rerum copia clarissima; totiusque Germaniæ, atque adeo totius

*Externa
etiam auxilia quaerit Cæsar per legatos.*

In Italiã ali. que loca misos.

Interea supplicatione Deū placat.

Viennam munit.

Christiani orbis in ea regione aduersus Turcarum irruptiones propugnaculum. Iacet in patula planitie, atque qua ad Septentrionem spectat, Danubium habet maximum totius Europæ fluum, qui in quinque partes dissectus, ligneisque totidem pontibus stratus, ab ea parte inexpugnabilem reddit; circumquaque regia, ut vocant, mœnium munitione cingitur, amplissimaque, ac profundissima fossa, eaque omnino est, ut inter munitissimas totius orbis arces referatur. Sed in ea parte, ubi flumine caret, circum amœnissimis viridarijs, ad idem sclopi distantibus, circumdatur, quæ, si casus daret, hosti vsui esse possent, atque cœtra munitiones ciuitatis muniti. quia de causa Cæsar ea solo æquati iussit, ut ex vrbis mœnibus in subiectam planitiem liber esset prospectus, destinarique scloporum, & bombardarum ictus certo possent. Præterea bina opera conuata totidem in partibus trans fossam designauit, in quibus milites locarentur, qui extra ciuitatem hostem etiam infestarent. Cardinalis vero Pazmannus Vienna cum decore comitatu Romam profectus, à Summo Pontifice benigne, comiterque exceptus est: & dum sacris cæremonijs inter suscipiendum Cardinalitium galerum ille detinetur, simplici sinceraque præsentis necessitatis narratione audita Summus Pontifex, quæ sui muneris iudicabat vltro præcurrere, numeratæ pecuniæ hæud exiguum subsidium dicitur transmisisse, neque hoc solum pro Cæsare præstitit, sed indictis in toto orbe Catholicis

*Pontifex
per orbem
supplicat
iones in-
uest.*

Tur-
lacet
trio-
num
e par-
ibus
ddit;
nium
e pro-
inter
atur
um a-
pi di-
daret,
nitio-
ar ea
us in
ectus,
arunt
a cor-
n defi-
ui ex-
Car-
n de-
Sum-
ceptus
cipiē-
retur,
litatis
, quæ
s, nu-
idium
in pro
be Ca-
polico

VRBANUS VIII.
PONTIFEX MAX.

tho
ees
qu
er
qu
ho
ita
Ra
mi
tu
fis
ad
du
qu
M
sp
ap
re
fi
vl
vl
Et
d
B
fi
e
f
h
o
fo
ta
h
p
la

tholico supplicationib⁹, præter publicas præces ipse singulis Dominicis diebus per aliquod tempus ad Sanctæ Mariæ Maioris sacris operatus, Deum placare conatus est, suaque authoritate Catholicos Principes adhortatus, ut Cæsarei ferrent suppetias: atque ita Pazmannus ad Cæsarem reuersus est. Et Rabatta parem quidem hospitalitatem, comitatemque ubiq; inuenit, sed haud partem suæ legationis effectum retulit, varijs diuersis respondentibus: nam Veneti, quos primos adiit, suum cum Rege Christianissimo foedus, causati se neque aliud inire foedus, neque alicui opitulari posse dixerunt. Dux Mantuæ desolatam suam urbem ostendit, spoliatamque domum, in qua sine principali apparatu, ac splendore, ob accepta à Cæsareo exercitu damna, vivere cogebatur, Quod si Cæsar miseras eas reliquias cuperet, se ultro porrecturum professus est. Parmensis, ut subsidium Apostolicæ Sedis decebat, facturum se quid Pontifex mandaret respondit. Genuenses, implicitos se bello cum Sabaudia Duce, dixere, adesseque in Narbonensia prouincia, apud Liguriæ confinia, Gallicum exercitum, cuius adhuc ignorabantur futuri conatus. Quod si Cæsar secum foedus habere veller, defenderet prius discrimini obiectos, arceretque ea confinibus hostem, se inde petita facturos; At dum ipsius vires tam procul abessent, nescirentque an Gallus hoc foedere irritaretur, nolle se viribus impares hunc armatum, potentem, paratumque laceßere. Neque negaturos fuisse saltem pecuniaria

Per Legatum re-
quisiti
Veneti nil
Cæsari
præstant.
Dux Mā-
tuanus
nil se posse
queritur.

Parmensis
ad arbi-
trium Pon-
tificis o-
mnia re-
fert.

Genuenses
se excu-
sant.

Fœdusque
cum Cæsare
re recu-
sant.

*Sabaudus
foedus init
sed nihil
praestat.*

Kii Galij.

pecuniaria auxilia, qui se innumera Austriae familiae debere beneficia profiteantur, sed esse exhaustos pecunia, cum propter bellum, tum propter nouorum mœnium fabricam, quibus urbem muniabant, ac diminutas ciuium facultates, quibus Hispaniarum Rex, multarum auri myriadum debitor, neque mutui proventus soluebat. Sabaudiae Dux foedus iniit, sed neque militum, neque pecuniam dare posse se dixit, excusans suae regionis vastitatem, quam bello, fame ac peste desolatam, vel legatus ipse viderat: soli Florentiae, & Mutinae Duces, cum Lucensi Republica omnia sua officia Caesari promissere: Caeterum Rabatta donatus ab omnibus, fere sine legationis fructu Viennam redijt.

Catholici foederis Principes Caesari assistere constituunt, Tyllius exercitum reficit.

3. Atque haec quidem apud Caesarem fiebant, dum Catholici foederati celebrato Landshuti, ac deinceps Ingolstadij conuētu, de rerum statu, belloque gerendo consulere. Ibi quamuis à Regis Sueciq; aliorumque Legatis, à bello dehortarentur, decreuere tamen Caesarem, & Catholicam religionem non deserere, quae non parum detrimenti à Sueco pati videbatur: atque ita constitutum est, ut Bauariae Dux, caeterique pro viribus milites conscriberent: interim ne à pace abhorre viderentur, Herbipolensis Episcopus Colonia ad Galliarum Regem missus est oratum,

oratum, vt se interponeret, pacemque æquis conditionibus procuraret. Hæc agitantur consilia, talesque fiebant apparatus cū Tyl- lius postquam Norimberga discessit, Milz- burgum expugnauit, impositoque praesidio, Donauerdam cum Aldringhero secessit, ac mox in statua exercitum distribuit, vt va- cuas legiones suppleret: ipse Donauerdæ cō- moratus est, Aldringherus Nordlingam pe- tiit, militesque in Augustana ditione, Licte- nauij, Nouofori, Ambergæ, Sulzbaci, Vels- burgi, alijsq. & circum vicinis in locis statio- nes habuere, & breui temporis spatio legio- nes suppletae sunt: ac Maximilianus Bauariæ Dux, habito in sua regione delectu, ad decem nouorum militum millia collegit: & quia aliquot dierum erant in ea parte inducit, ni- hil mouebatur.

Sueci Norimbergam muniunt, in Alsac- tiam irrumpunt. Succia Regina Franco- furtum venit, item & Comes Palatinus Rheni. Princeps Daniae ad Electorem Saxoniae pergit.

4. Dum hæc à Casareis agerentur, Pro- testantes festiuis ignibus omnibusque lati- tiae signis Lipsensem victoriam celebrabant, iactabantque Germaniam Regis Sueciae au- spicijs in antiquam libertatem vindicatam excusso Austriaeorum iugo: & Euangelicam, quam iactant, religionem tandem expulsis Catholicis Ecclesiasticis, qui eam euertere

*Lipsienses
de victoria
Sueci con-
tra Au-
striacos
plaudunt.*

CONA.

*Ipsē Rex
Imperium
Romanū
ſperat.
Legiones
complet.*

*Hornius
Lotharinga
Ducē
Alſatia
eijcere
rendit.*

*Et Hail-
brunnā
occupat.*

conabantur, aut diminuta eorum auctoritate, debito splendore decoratam: atque ita omnes certare in Regem officijs, eique omnia quæ petebat porrigere. At ipse vasto animo immensa gerens, voluensque ea quæ præter expeditionis scopum iam erant atque Imperatoriam dignitatem spe deorans, militaria munia inter has festiuitates minime omisit, sed repleri militibus veteres legiones: conscribi que nouas mandauit, vt vltcrius progredere tur; & quoniam omnium maxime Norimberga hosti obijciebatur, tribunum Slammerdorfum, cum quinque legionibus immisit, qui illam præsidio teneret: atque Solmenſibus comitibus Guilielmo, Henrico, & io. Georgio, qui in ea ciuitate diuerſabantur, conscribendarum legionum mandata dedit. Norimbergenses pariter certatim accurrentes, suæ vrbis moenia reparare, nouaque vallum inducere, ac fossas excauare cœpere, vt hostilem impetum ferre possent. Prima huius anni arma ex parte Suecorum in Alſatia mota sunt: nam circa Ianuarij finem Rex Gustauum Hornium in eam prouinciam misit, vt Lotharingos inde expelleret qui ea tota fere potiti, Argentoratenses moleſtabant. Venerat in Alſatiā Dux Lotharingiæ cum suo exercitu, vt eam prouinciam à Suecis pro Cæsare defenderet, tenebatque præsidio ciuitates nonnullas, atque inter alias Hailprunnam urbem Imperialem, ad quam expugnandam Hornius primū mouit, ac intra paucos dies in deditio nem accepit, dimissis decoris cum conditionibus atque

que
cep
nor
Du
Pri
que
Arg
cu
uer
reu
Al
nit
ing
he
ieci
opp
ob
ded
ind
ge i
re
ret
uad
xin
den
qu
cu
exp
clef
dio
sib
opp
Epi
ret,

que bene affectis praesidariis. namque praecipuerat Rex, ne Lotharingos irritaret, cum non desperasset omnino futurum, ut illum Ducem in suas partes traheret. Mox Hornius Fridburgum, Vezflariam, Diaburgum, aliaque ad Rhenum loca itidem expugnauit, & Argentoratenses conscriptis militibus, ut cum Hornio se coniungerent quoque exierant. Sed Lotharingus à Galliarum Rege reuocare suas copias coactus est, atque ita Alsatia fere totam Suecorum manus deuenit. Inde Hornius inferiorem Palatinatum ingressus, Hispanos Aylenstallo, Chermesheimio, Landauia, atque VVeissemburgo eiecit: & demum Braunsfeldiam munitissimum oppidum obsedit, quod post viginti dierum obsidionem Hispani decoris conditionibus dedidere: Inde cum in Franconia expirarent induciae, quae cum Tyllio habebantur, à Rege iussus est Suainfurtum suas copias ducere, ut ibi cum VVinariensi Duce se iungeret, atque Episcopatum Bambergensem inuaderet. nam quamuis ille Episcopus, ut diximus suae ditioris incolumitatem auro redemisset, neque adhuc quippiam tentasset, quo Suecos offendisset. Regi tamen haud securum videbatur, regionem illam Caesareis expositam, praesidioque Catholici atque Ecclesiastici Principis munitam, sine suo praesidio relinquere: sumpto itaque à Bambergensibus rusticis praetextu, qui Suecos aliquot oppresserant, praesidium se velle immittere Episcopo significauit: quod cum ille respueret, vim adhibere Hornium iussit. Venerat inter

In Palatinatu post alias Vrbes.

Braunsfeldiam cepit.

Bambergensem Episcopatum inuadit.

*Regina
Suecia
venit Frā-
cofurtum.
Et Pala-
tinus.*

*Cui resti-
tuto à
Sueco per-
mittitur.*

Inter hæc Sueciæ Regina Stetino Francofur-
tum, & Rex ea hilariter excepta aliquod dies
quieti impendit. Interim Fridericus quoque
Comes Palatinus Rheni, qui bello Boëmico
ditione, ac Electorali dignitate ob rebellio-
nem dum Boëmiciæ Regnum ambiret, spolia-
tus fuerat, atque hætenus in Belgio vixerat,
Francofurtum, cum honesto comitatu, ad
Regem venit, à quo benigne exceptus pro-
missum retulit, se in pristinam dignitatẽ re-
stitutum iri, ubi hostem ex Palatinatu atque
Boëmia eiecissent. Namque Angliæ Rex eni-
xè flagitabat, ut affini viro ditio restituere-
tur. Fuit hic Fridericus fortunæ ludibrium,
exemplumque humanæ instabilitatis: nam-
dum Comes Palatinus Rheni, & Elector Ar-
chidapifer pacifice sua ditione frueretur, no-
vis periculosisque rebus animum applica-
uit, Regniq̃ue Boëmicæ ambitione amulum
Ferdinandum iam Casarem & Regem Boë-
miæ in se concitavit, à cuius exercitu acie
fusus, ex propria ditione totaque Germania
pulsus est, & quamvis semper quondam sua
varijs conatibus repetijset, nihil tamen un-
quam profecerat, Palatinatũ strenue defen-
dentibus Hispanis, quem à Casare accepe-
rant. Nunc illius magna ex parte potito Rege,
videbatur fortasse restitutum iri, cum huic
negotio importuna mors eodem mense, &
Regem & Electorem abstulit. Hoc quoque
tempore Ulricus Regis Daniæ filius ad Ducẽ
Saxoniz venit, militaris disciplinæ addiscen-
dæ gratia, atque ab ipso comiter superbeque
receptus, vni legionis præfectus est.

Pappen-

*Pappenheimius in inferiori Saxonia Pro-
testantes affligit, Hispani Spiram nequic-
quam tentant, Rex Francofurtum,
occupato Cruzenaco, re-
greditur.*

¶ In inferiori Saxonia Pappenheimius ex Brunsvicensi Ducatu ad Visurgim cū Catholicorum fœderatorum exercitu progressus, mira celeritate Hammelam, Hœstleram, Verdam, Goslariam, Ghettingam, atque loca expugnauerat: neque sese opponere astant sunt Dux Lunenburgicus, & Bremensis Pseudoepiscopus, donec inuocato Todio Suecicorum Castrorum praefecto, qui prope Lunenburgum pro Reges milites colligebat, nouem millibus militum exercitum auferent mox additis insuper Ducis Vinariensis, & Banneri copijs in hostem duxere: sed Pappenheimius distriburo in praesidia exercitu, pedem retulit, ac Todium, & Vinariensis relicto in inferiori Saxonia cum suis copijs Bannero qui Lunenburgico & Bremensi assisteret, in obsidione Niemburgi implicatis, Suainfurtum versus castra mouere, quo à Rege vocabantur, atque occupatis in itinere Verda, Goslaria, Ghœttinga, multisque alijs oppidis, misereque variata Fuldeni ditione, & Brunsvicensi Ducatu afflictis, Suainfurti cum Hornio se coniunxerunt. Hispani vero in Palatinatu Rheni, qui Philippiburgum, Francothalium, & Saideberram

giam tenebant. profecto Hornio, Spiram recuperare tentarunt. Erant Spiræ Catholici, monachi que, quos, ut diximus, sua religione uti Gustauus permittēbat, atque hi religionis zelo adducti cum Hispanis egerunt. promiseruntque ipsis præbere in urbem ingressum: at detecta proditione. Hispani repulsi, & ex ciuibus nonnulli in furcam acti. inde Gustauus immixtis septingentis Suecis in monachorum cœnobijs statiuā distribuit: Hispanique verso in Alsatiam impetu, Vilstattium, & Loram expugnarunt, atque quotidianis excursionibus Suecos molestantes, Spiram usque excurrebant: Rex tandem quinto Calendas Martij Francofurtum Moguntiam petijt, inde copias Crudenaco quod Hispani tenebant, admouit, ac post sex dierum obsidionem illud expugnauit in arcem refugientibus Hispanis, qui quoque cum cuniculorum agi sub arce vidissent, deditioem fecerunt, atque cum sarcinis, impedimentis, & armis Haganoam dimissi sunt. ac quoniam Rex aduersa valetudine detinebatur, Francofurtum redire placuit. ibique morari, donec pristinam sanitatem recuperaret.

Rerum in Boëmia status, in quam Gallus V Vallensteini iussu cum parte Cæsarei exercitus ingreditur.

Saxonorum militum li- 6. Atque hæc in Franconia, iisque regionibus, ubi Rex cum suo exercitu erat: in Boëmia vero Saxones post occupatam Pragam, maioremque eius prouinciæ partem, felicitate

tate fortunæ sensim insolenter se offerre,
 mox ebrietati crapulaque se dedere ac post-
 modum militaria munera negligere, & dese-
 rere, hinc vexare ciues, extorquere pecuniã,
 expilare domos, atque ex nimia crapula ipsi
 infirmari, inde quasi contagione infecti, ubi-
 que cadere: quapropter ciues, tum petulan-
 tia militum, tum metu morborum, qui pas-
 sim grassabantur, deserere ciuitatem, & in
 loca quæ à Casariis tenebantur, secedere
 cœperunt. Atque breui Pragæ bis mille fere
 aedes habitatoribus vacuæ repertæ sunt. His
 de rebus admonitus V. Vallensteinus, qui
 Cenaimi adhuc colligendo militi intentus
 harebat, circa Idus Februarij Gallasium ca-
 stroium præfectum, & Sulzensem Comitẽ,
 qui in Bœemia cum collectis militibus stati-
 ua habebant vltterius Pragam versus pergere,
 & Maradio se iungere iussit, si cururus ipse
 cum copias cœgisset, quas ad finem Martij
 paratas ubique esse mandauerat. Gallasius,
 & Sulzensis Pilsnam progressi, munita probe
 hac ciuitate, recuperatisque aliquot oppi-
 dis, Slacken, baldiam, inde Pragam aggredi
 animo conceperant, cum Saxo coactis circa
 Egram suis copijs, Pilsnam versus mouit, vt
 Casareos ad pugnam lacefferet, sed Gallasius
 suis se munitionibus continuit, & Saxo va-
 stata regione Pragam iter intendit, eaque
 probe munita, & Hefkirchio præposito Tor-
 gauium ad Protestantium comitia se contu-
 lit. Gallasius verò iunctis cum Maradio qui
 Satium expugnauerat, viribus, facto quinde-
 cim mille militũ exercitu, intercipere vias,
 quibus

centia
 morbis
 puniuntur.

Quibus
 misere af-
 fligitur.

Exercitus
 Et Praga
 desolatur.

Gallasius
 Praga ob-
 sidionem
 parat.

am re-
 holicis,
 ione
 eligio-
 pro-
 ngres-
 epulsi,
 inde
 ecis in
 ribuit:
 Vil-
 e quo-
 antes,
 andem
 o Mo-
 quod
 dierũ
 refu-
 cuni-
 em fe-
 ntis, &
 oniam
 Fran-
 ri, do-

Galla-
 Ca-

regio-
 n Boë-
 ragam,
 felici-
 rate:

quibus Saxones in Boëmiam descendere possent; constituit: castris itaque motis Cadam ad Misnia fines ciuitatem expugnauit, impositoque praesidio vt hosti impedimento esset milites misit, qui caëlis, prostratisque in Boëmica silua arboribus, vias impedirent, corrumpereque, ipse deinceps Pragam versus milites duxit, atque post expugnata nonnulla oppida Solsciami in oppido triginta quinque miliaribus ab ea vrbe distante consistit, nam ad aggrediendam Pragam vastam ciuitatem, munitamque à Saxonibus vires sibi sufficere non rebatur: videbaturque honestum opperiri Vallentemium, vt ipsius esset captae vrbis gloria patriæque in pristinum statum restituta & iam hic ex Moravia cum exercitu discessisse ferebatur: verum ne interim tempus inaniter amitteret, expugnandis oppidis se applicuit, quæ in eo tractu iacent, quæue Pragam versus iter remorari poterant.

Hornius Bambergam potitur, ubi à Tyllio funditur.

7. Inter hæc Hornius auctus Vinariensis Ducis capis quinto idus Februarij Bambergensem Episcopatum intrauit, expugnatoque Hecstatio, ciuitatem ipsam Bambergam praesidio vacuam (nam praesidium desperata defensione ante aduentum hostis se Forchaimum receperat) occupauit. Perrexit at Cratzus Ducis Bauariae Tribunus Forchaimum vsque cum tribus militum millibus vt Bambergam

Berg
inua
zum
ciui
exe
Bam
qui v
quid
Forc
giam
ga. q
rupt
bant
ciui
mar
mū.
mitt
res f
Tyl
fere
dem
sup
mill
ded
fun
bus
sus
ad d
bat,
quo
nitio
Etio
gent
reta

Bergam ingrediatur antequam hostis illam
 inuaderet: nam Tyllius ad eam hostem itu-
 rum coniecerat, miseratque Cratium, qui
 ciuitatem defenderet, donec ipse cū reliquo
 exercitu aduentaret, sed Cratius Forchaimi
 Bambergensem Episcopum obuium habuit,
 qui viso hoste, cum ciuitatem defendere ne-
 quiret, eose receperat, atque relicto inde
 Forchaimi potenti praesidio ambo in Baua-
 riam secesserunt: Hornius occupata Bāber-
 ga, quoniam pluuiū tempus, cœnoque cor-
 ruptæ viæ vltiorem progressum prohibe-
 bant, dimisso Viciariensis se ad muniendam
 ciuitatem conuertit: & tantum leuior sar-
 matura æquitatū excurrere prope Forchei-
 mū, & Cronacum ad ea loca infestanda per-
 mittebat, quorum ciues & praesidarij mili-
 tes se munerant, & promissum auxilium à
 Tyllio expectabant: atque ita per integrum
 fere mensem nihil momenti actum est. Sexto
 demum nonas Martij Tyllius ex Bauaria, &
 superiori Palatinatu exercitum duodeviginti
 mille militū cum viginti duobus tormentis
 deduxit: factoque per Noricū itinere, Altdor-
 fum, Lauffam, aliaque loca expugnauit, qui-
 bus praesidio munitis, Forcheimum progres-
 sus est. Audito Tyllij aduentu Hornius, qui
 ad duodecim millia militum secum habe-
 bat, vrbis mœnibus se continere decreuit: &
 quoniam Bambergæ aperta est ciuitas, mu-
 nitionesque ob continuas pluias ad perfe-
 ctionem adhuc perducere non poterant, dili-
 gentius opus vrgebat, vt antequā hostis veni-
 ret ad iustam defensionem perduceretur: ve-
 rum

Tyllio

rianensis
 Bāber-
 gnato-
 bergam
 perata
 rchai-
 at Crat-
 aimum
 t Bam-
 bergam

rum Tyllus resarcienda Lipsensia cladis cupidus, tempus non dedit, namque Forcheimo discedens ijs diebus Martij nonis ad ciuitatem accessit. Nemo apud Bambergam sedet satis ualidum, per quod nostri iter facientes non prius ab hoste uisi sunt quam ad machinam iectam, prope ciuitatem fuerint. Erat ad exitum nemoris equitum Suecicorum legio, in quam noster equitatus inuectus, exsa maiori parte, reliquos in suburbia compulit: inde eam ciuitatis regionem aggressus cum sua legione Ferensbacchius, quæ adhuc imperfectis munitionibus aperta erat, Suecos munitionibus deturbauit, sibi que aditum patefecit. At Hornius collecta suorum ualida manu, Ferensbacchium in castris repulit. Pugnatum est acriter per integram fere horam, sed cum nostri strenue insisterent, Hornius pulsato tympano colloquium petijt, quasi deditionem factururus; ac dum transigendo detinemur, preciosiora nauibus imponens, trans Mœnum, & extra ciuitatem instructa acie se contulit: Quod ubi Tyllius animaduertit, milites irrumperere præcepit, sic nostri ciuitatem ingressi ultimum Suecorum agmen assecuti sunt. Hic quamuis Sueci se strenue defenderent, eorum magna strages edita: Cæsa sunt ad duo Suecorum millia, fuissetque totus Hornij exercitus eadie deletus, nisi rupto ab hostibus Hastattiano ponte, nostri in eo reficiendo detenti essent. Nam interim Hornius cum reliquijs Hasfurtum se recepit, & sequenti die cum nostri uictoriam sequerentur, deserto Hasfurto, munitoque

*Tyllius
Hornium
Bambergam
eiecit &
sæde cedit*

toque praesidio Suainfurto, Gheltersheimiū
 vsque pedem retulit, vnde Francofurtum
 misso ciuitatis equis nuncio Regem de casu
 admonuit. Tyllius vero vbi Bambergam in-
 trauit, cohibita militum licentia, qui Sueco-
 rum impedimenta deprædati, iam ciuium
 domos expilare inceperant, nihil à ciuibus
 extorqueri permisit; Et postera die ne rei
 bene gerendæ occasionem amitteret, hostiæ
 reparandi vires tempus daret, post ipsum
 mouit, & recuperatis Hecstattio, Hasfurto,
 alijsque eius regionis oppidis, Suainfurtum
 iter intendit, cumque Sueci se dedere nega-
 rent, illud obsedit.

*Rex ad vlciscendam Hornij cladem mo-
 uet, cum Tyllio apud Lyciam confligit;
 Casarei exercitus clades; Tyllij
 mors, & elogium.*

3. Rex de suorum clade certior factus,
 Francofurto Moguntiam se contulit, ad co-
 gendas copias, & accurrentibus eo Vinarien-
 si Duce, & Bannero, qui cum suis copijs ad *Rex, Ban-*
 Regem quoque venerat, exercitum viginti *nerius &*
 mille militum conflauit, atque inde mouens *Vinarien-*
 prope Gheltersheimium Hornium affecu- *sis coniun-*
 tus, eius copias suis addidit, & Suainfurtum *ctis copiis*
 versus contra Tyllium castra mouit: Tyllius *contra*
 intellectis Regis viribus, illum expectare op- *Tyllium*
 portunum non duxit, sed se cis Mœnum re- *momenta*
 cipere, obiectoque flumine ripam tueri, at-
 que inde ipsius conatus obseruare, cōstituit,
 H donec

*Tyllius in
Bauariã
recedit.*

*Bauari
copiis suos
iungit.*

donec Bauariæ Dux cum suo exercitu opem ferret. Soluta igitur Sueinfurti obsidione, vastatisque transiocenianis agris, cis flauium venit, ibique circa Bambergam castra posuit, Verum cum instare hostem intellexit, magnisque itineribus ad se venire, & nondum adesset cum suis copijs Bauarus, haud consultum duxit in apertis locis tam inæqualibus viribus commorari; motis itaque castris Donauerdam, atque inde in Bauariam secessit, vbi Duci Bauariæ iunctus cis Lyciam posuit castra, destructoque pōte eius fluminis transitu Regem prohibere constituit. Rex contra iratus, ob acceptam à suis cladē, sollicitusque occasionem prælij quærebat, dum Germanorum Principum integra fides foret, ipsorumque auxilijs uti posset. nec iniuria: nam ducenti per alienam patriam exercitum, magnasque res molienti, vnus modus non victoriæ solum, sed salutis omnino erat, socios in fide retinere, ac dum in fide viuerent, progredi, viresque firmare. Addebatur quod si gloriari parta victoria Tyllium pateretur, ij fortasse, qui ad se descuerant post Lipsensem victoriam, cum fortunam inclinare vidissent, Cæsaris clementiam, quam arma experiri mallent, atque iterum ad eius partes redirent. Postquam ergo Tyllium apud Sueinfurtum assequi non potuit: anxius, atque congregandi cupidus recta Bambergam petijt, illaque occupata, Forcheimum etiam nullo firmatum præsidio (nam Tyllius illud secum abduxerat) in potestatem redegit, atque haud inter-

inte
citu
que
suis
cum
tes,
tatu
pon
riui
proh
& vl
gno
te, e
tran
dim
rus,
strib
prili
& ne
tus,
dam
liari
orire
part
acce
stem
Suec
staq
defe
tu co
vidit
fesso
petu
exer

intermisso cursu Donauerdam versus exercitum duxit, vt Tyllium assequeretur, eaque occupata, cum vltra Lyciam castra posuisse Tyllium intellexit, haud cunctatus ad eum fluuium transfretandum deduxit milites, praemisso ad occupandum pontem equitatu. Sed Tyllius, qui hoc praecauerat, rupto ponte in citeriori ripae parte milites in stationis collocauerat, qui eo transitu hostem prohiberent, ac pontem restaurari vetarent, & vbi aduenisse Regem cum exercitu cognouit, ipse accito ex omnibus stationis milite, eo quoque se contulit. Rex tentato fluuii transitu, cum a Tyllio repelleretur, consiliu dimisit, ac quasi ab ea parte nihil tentaturus, exercitum in circumiacentes pagos distribuit, inde post dies nonnullos circa Aprilis Calendas Caesareos incuriosius agere, & negligentius custodire ripam conspicatus, obscuram noctem, pluuiaque foedam, supra Tylliana castra ad quinque miliaria nauibus iniecto ponte, antequam sol oriretur, aut Caesarei id sentirent, exercitus partem fluuium transmisit. Quod vt Tyllius accepit, coacto celerrime exercitu, ad hostem ripa prohibendum mouit; sed maior Suecorum pars iam cis fluuium erat, instruetaque ante pontem acie transitum caeteris defendebat, quando Tyllius cum suo exercitu comparuit; atque vbi hostem cis fluuium vidit, periculosum ratus si pedem referret, fesso exitinere milite praesentique hoste, impetum facere decreuit, antequam reliquus exercitus cis pontem veniret; misso itaque

*Transitus
Lyciae fluminis regi
prohibere
conatus.*

*Sed. Rex
beneficio
noctis pluuiam
transit non nisi
sero id notantibus
Caesarianis.*

*Congrediuntur
Rex &*

*Tyllius
cum solis
suis.*

*Tyllij ad
suos ora
tio.*

leuioris armaturæ equitatu , qui facto circuitu tentaret, an hostis terga aggredi, & pōtem excindere posset , atque ita qui trans pontem erant à citeriori ripa, & à cæteris excluderentur, ipse cum grauioris armaturæ equitibus , & peditatu instructa acie recta cōtra hostem mouit, atque vbi ad sclopi iētum est ventum; Tempus est, inquit, milites, quo Lipsensem cladem vlciscamur , deleamusque passam ignominiam. Non duplo maiorem numero habemus hostem , vt tunc , sed minorem, ac diuisum, neque qui trans fluuium restant, istis , qui ante nostros oculos sunt, præsto esse poterunt , cum iam rupto ponte hac ripa prohibeantur; lauemus istorum sanguine inductam anno superiori maculam, qua expectationem nostram foedauimus; pugnemusque acriter, vt maius sit huius victoriæ decus, quam dedecus passæ cladis: atque omnino in eo constituti sumus, vt hic aut vincere, aut mori oporteat : namque quomodo seruabimur , si (quod Deus auer- rat) vincamur? Vidistis quam interruptæ sint viæ, cænoque impeditæ, quæ neque peditum figere permittunt : & præterea procul nimis sunt loca , si de fuga (ad quod suspicandum adduci non possum) cogitatis, quo refugere possetis. Ego vero hæc non dico, quasi verear vt mihi eam operam præstetis, quæ strenuos milites vosque decet, sed vt ostendam in quo omnes discrimine simus, nisi vestra virtute nitamini, atque omnino hos Sueculos fundatis. Cæterum futurum spero , vt minimo negotio his, qui cis fluuium sunt,

ARUCI.

trucidatis, ad alteram quoque pergamus ripam, atque ad internecionem hanc pestem deleamus. Hæc fatus iubet equites irrumperet, ac mox lento gressu, integraque acie pedites sequi. Contra Rex viso hoste confestim cis fluvium venit, palâtesque & discurrentes suos mira diligentia, celeritateque in ordinem redegit. Erat iuxta pontis frontem collis leuiter insurgens, densis virgultis refertus, vt ad fluuiorum ripas solet. Huc immixtis sclopetariorum aliquot manipulis locum contra hostem muniuit, reliquos deinceps milites, qui cis fluvium erant, in duas distribuit partes, quarum vnâ maioremque expeditibus fere totam, infra pontem, qua hostis veniebat, disposuit: Alteram supra cum maiori equitatus parte, quasi id, quod euenit suspicaretur; relictoque inter has acies ponte, ac spatio, quo venientes milites reciperentur, locusque ipsis à duabus aciebus darentur, vetuit eos, qui ad hostem spectabant, collis, quem ad sinistram habebant, frontem transcendere, atque hoc vt hostem ad fluminis ripam deduceret; nam disposuerat antea trans fluvium tormenta, quibus hostium latus in confictu infestaret. His ita dispositis, præstat, inquit, expectare hunc senem, milites, quem aggredi properabamus: atque equidem verebar, ne nos fugiendo defatigaret, essetque nobis per iniquas hæc vias cõtinuis pluuiis disruptas persequendus, cum præter omnem spem illum contra nos tendere vidi, qui eo nobis faciliorem victoriam reddere voluit, quo ipse expectare non potuit:

*Casareani
Suecos in-
vadunt.*

*Sueci ad
suos ora-
tio.*

tuit: nam si nos in suis stadiis expectasset,
 eo ire maximo cum incommodo oportuis-
 set, quo fessi tandem viribus peruenisse-
 mus. At iam hostis hæc eadem patitur, quæ
 nos passuri eramus, longum confecit iter;
 fessus, madidus, aqua cænoque obrutus ad-
 uenit: victoriam nobis obuiam, commilito-
 nes, offert; accipiamus oblatam debitasque
 hosti grates referamus; plura dicturum ag-
 gredientes Cæsarei interturbant: nam
 Tyllianus equitatus Suecos vehementi cum
 impetu adortus, in fugam coniecit, inde
 pedites aggressus ipsorum ordines non pa-
 rum labefactauit, vnde succedentibus Cæ-
 sareis peditibus aditum aperuit, iamque in-
 clinabat acies, cum Rex accurrens præsen-
 tia, verbis, manu ignauos increpans, confir-
 mans strenuos, atque hostes repellens, ordi-
 nes restituit. Mox ancipiti successu cerratum
 vtrinque, atque hinc inde plures cade-
 bant, cum Cæsareus leuioris armaturæ equi-
 tatus, aciem Suecorum, quæ supra pontem
 sita erat, aggressus est: sed facili negotio ab
 equitibus hostis, qui superiores erant nu-
 mero repulsus, ad cæteros rediit, vbi Tyllius
 versabatur: Inde cum rotus fere Suecicus
 exercitus cis fluium venisset, æquatis viri-
 bus concursum. Madidum erat solum, atque
 aqua liquatum, neque miles lubrica vesti-
 gia sistere poterat: quapropter Cæsarei, qui
 aggrediebantur, itinere præterea fessi, quam-
 uis maxima virtute niterentur inique cer-
 tabant, neque poterant integris ordinibus
 ad hostem peruenire, cum à tormentis
 trans

*Rex incli-
 natam rē
 suam rē
 restituit*

*Inde an-
 cept v-
 trumque
 prælium.*

trans fluuium positis, quæ haud intermis-
se explodebatur, dilaniarentur, & à sclope-
tarijs in colle dispositis, destinatis ictibus
peterentur. Atque ideo postquam tres ho-
ras acriter pugnaere, cum iam totus exer-
citus Suecus cis fluuium esset, gnauiterque
instaret, cedere cœperunt. Inter hæc Tyllius
vexilla, lora, manus militum apprehendere,
precari ne se desererent, neue turpiter fu-
giendo mori, quam decore certando mal-
lent: nullum adesse omnino refugium. Si
in fugam se darent, increpare, adhortari,
demum fugientes cedere, & nihil præter-
mittere, vt milites iisteret, ordinesque resti-
tueret. Sed cum inter hæc facienda propius
ripam fluminis accessisset, ictu sesquilibra-
lis machinæ femore comminuto deficiens,
ab asseclis ex prælio in castra deductus est,
cum ab accepto vulnere integram fere ho-
ram adhuc in acie perstitisset. Haud se-
gnius Aldringherus faciens grauioris sclopi
glande percussus, ex pugna quoque seces-
sit: Inde Casarei aperte cedere, cumque i-
niquitate viarum detinerentur, à Suecis
passim trucidari. Sed opportune adfuit cum
suis copijs Bauariæ Dux qui serius veniebat
ad prælium: nam Tyllius simulac venire cis
flumen hostem intellexit, admonito vt se-
queretur Duce, contra Regem duxit: Baua-
rus vero cunctatius collectis militibus, in-
structaque acie, post illum perrexit, atque v-
bi cedentes Casareos vidit, suos milites
cohortatus, in Suecos impetum fecit: tum
Casarei ad prælium quoque redeuntes,

*Receden-
tes suos
Tyllius
frustra
conatur
sistere.*

*Vulnera-
tur Tyl-
lius.*

*Aldrin-
gerus.
Fugiente
Casarei,
caduntur.*

*Bauarus
accedens
repellit
aliquantū
Suecos.*

iunctique Bauaris, Suecos ad collem usque
 pepulere. Verum Bauarus cognita situs ini-
 quitate, ulterius persequi haud consultum
 duxit, cum praeterea impari fessorum mili-
 tum numero sibi certandum esset, neque cis
 fluvium iam positum hostem transitu pos-
 set prohibere: sic restauratis ordinibus, re-
 ceptui cecinit, & in sua castra se recipit. De-
 siderata sunt in eo praelio utrinque ad tria
 militum millia, quorum maior pars ex Cae-
 sareis fuit. Et Bauariae Dux postquam ali-
 quot dies in castris militem continuit, cum
 se imparem viribus cognosceret, satius duxit
 in munita loca exercitum distribuere, donec
 plures cogeret copias, quibus in aperto Re-
 gi valeret resistere; conclamatis itaque vasis
 Ingolstadium, quo paucis ante diebus Tyl-
 lius, & Aldringherus deuecti ad curandum
 fuerant, se contulit. Hic post tot praecelaras
 res gestas, post assertam tot praelijs, ac vi-
 ctorijs Catholicam religionem, post para-
 tum sibi optimi Ducis nomen, Io. Tyllius
 diem obiit, integritate morum, rerumque
 gestarum magnitudine aeterna vita dignus,
 ni coelum fortasse illum nostro orbi inuidis-
 set: atque ad fruendum iam feliciori aura (ut
 pius est de tali viro credere) ad se Deus non
 reuocasset: & Aldringherus post longam,
 diuturnamque curam, vulnus suum
 tandem ad cicatricem
 perduxit.

*Ingolsta-
 dium pro-
 ficiuntur.*

*Tyllius ex
 vulnere
 moritur.*

*Aldrin-
 gherus
 conuale-
 scit.*

Prote-

Protestantes Torgauij coeunt, & continuare bellum decernunt.

9. Ita ad Lyciam confictus se habuit, dū Protestantes Torgauij circa præsens bellum comitia haberent: namque fama V Vallensteinij exciti, exercitum quoque prouidere operæ precium ducebant, ne dum à Tyllio Gustauus in Franconia distineretur, Misnia, Saxonia, aliæque adiacentes Prouinciæ, Suecorum præsidio vacuæ, V Vallensteinio præda essent, cui vt resisterent milites sufficientes non habebant. Erant qui censerent præstare, omnes cū suis copijs Regem adire, atque iunctis viribus Tyllium opprimere, antequam V Vallensteinus exercitum eduiceret, inde hunc aggredi, atque ita futurum, vt facili negotio vtrunque deleerent, bellumque conficerent: sed alia præualuit opinio, quæ non esse è Republica differebat, omnes totius Germaniæ vires soli Regi credere, seque ac suas ditiones in manus tradere quodammodo: quippe esse insatiabiles Regum animos, & quo vltcrius dilatant confinia, eo ardentius cupere, vt eadem tollant, careantque confinibus Innatum esse priuatis hominibus regnandi desiderium, regnantibus æqualem non habendi: esse Gustauum immenso animo, iamque non adhuc deuictis Germanijs, inhiare Italia Hispaniæque, non illū mero religionis zelo, aut vlciscendarum affinium iniuriarum venisse, spernere decora consilia Reges, quando utilia non sunt. Et

Protestantes nolunt Regi Suecia totius Germaniæ vires credere, eiusque se seruituti exponere.

quamuis timenda hæc non forent, esse tale suapte natura dominium, vt creditum alicui, in ipsius, cui creditum est, proprietatē transeat, atque adeo quamdiu suppeteret spiritus retinendum, non modo hoc tempore, quo ipse exercitum scribere, & per se ducere valent: quod decorum futurum erat magis & utile: seque securos ita fore, cum à Cæsare, tū à Rege: cum libera restaret optio alterutri ad libitum adhærendi, plurisque ab utroque se æstimatum iri, cum victoria illius partis futura esset. quam ipsi sequerentur: atque hoc pacto se vere libertatem Germanicā defensuros, cum eam periculo subducerent; ne cū Cæsaris. Austriacorumque iugum excutere intendunt, in Regis Sueci seruitutem cadat; quod omnino effectum iri videbatur, atque Germania tota manifesto seruitio obijciebatur, si suum exercitum cum Rege coniungerent, atque in eo solo suas spes, viresque collocarent. Non deerant qui tutiora, melioraq; proponerent: fieret cum Cæsare pax. ac postea se inter ipsum, & Regem interponerent, curareturque vt bellum ex Germania exularet, quod in ea tot annos sæuierat: sed erant, qui sumptus belli, aliaque Cæsari indecora repeterent; & plus potuit odium in Cæsare, religionemque Catholicā, & Suecici Legati, qui ijs comitijs assistebat, impulsus, quā piū quietis desiderium: Conclufere itaque exercitum conscribere, quem sub ductu ipsius Saxonis in Boëmiam mitterent, occupata; in eo Regno loca tuerentur, ac progredierentur vltcrius, si occasio pateretur.

VVal-

*VValensteinius Boëmiam ingreditur,
Pragam expugnat, & Saxones ex
Boëmia expellit.*

ro. Consilium Protestantium præuenit
VValensteinius, qui tandem ineunte Aprili,
collectis viginti militum millibus, Cenaimo
in Boëmiam mouit, factoque per Morauiam
itinere prope Solseiamum Gallasium cõue-
nit: inde occupatis in itinere Launo, Slano,
alijsque oppidis nonnullis, Pragam circa 1.
dus Aprilis peruenit. Erant Pragæ quinque
Saxonum millia, qui se gnauiter defendere
decreuerant, ideoque ductis fossis nouam ci-
uitatem separauerant à veteri, ne si V Vallē-
steinius noua potiretur (namque illum ab ea
parte opperiebantur) in veterem haberent
refugium: verum munitam partem aggredi
VValensteinius importunum duxit: atque
adeo facto circuitu transmissa que Moldaua,
paruam ciuitatem adortus est, Summo ma-
ne Cæsareus exercitus in vrbs conspectum
venit, quem erumpentes Saxones, velitatio-
nibus excepere: sed his facile repulsis V Val-
lensteinius ciuitatem corona circumdari
iussit: mox dispositis in sancti Laurentij
monte quatuor tormentis, murum iētibus
sterni mandauit, ipse ante Racinensem por-
tam, quæ ad album montem spectat, consti-
tit: missisque qui portam securibus perrūpe-
rent, Marchionem de Grana hortulum Ho-
spitalis Præmonstratensium, qui annexus est
moenibus occupatum misit, vnde Saxones

Scloporum explosione portam subeuntes
 nostros infestabant: exequutus est Marchio
 mandatum: atque protinus Saxones impetu
 facto in Hospitale pepulit: verum ij nihilose-
 cius ex Hospitali, palatioque quodam, quod
 mœnibus imminet, strenue se defendebant.
 occisisque eorum nonnullis qui ad sternan-
 dam portam accesserant, ab ea parte V Val-
 lensteinium prohibebant: cum perrupto in
 monte sancti Laurentij à tormentis muro,
 Cæsarei in ciuitatem imperum fecerunt:
 tunc V Vallensteinius quoque deturbatis
 machinarum ictibus è palatio Saxonibus,
 strataque porta in ciuitatem ingressus est: &
 Marchio de Grana Capucinorum adminicu-
 lo, qui ab interiori parte auxiliatum accurre-
 rant, perforato Hospitalis muro in urbem
 penetrauit: sic per tres patefactos aditus in-
 gressi Cæsarei obuios Saxones vbique cæ-
 dunt, quamuis ij in domos, ductasque fos-
 sas se recipientes gnauiter resisterent: distin-
 xerant Saxones fossis, muniuerantque ligneis
 cancellis veterem, & nouam ciuitatem, in
 parua parte non adeo diligentes, cum inde
 hostem non metuerent: inceperant tamen
 munitiones, quarum nonnullæ ad iustam iâ
 defensionem erant perductæ, præbebantque
 Saxonibus refugium, quamobrem multis in
 locis renouatum est prælium, ac præsertim
 apud forum acriter pugnatum est. Sed gra-
 uiter insistentibus Cæsareis, Saxones ad ar-
 cem se recepere. Tunc V Vallensteinius mis-
 so Gallasio pontem versus, qui hosti resiste-
 ret, si forte suis suppetias veniret, contra
 arcem

arcem tendit. Erat in arce Hofkirchius à Sa-
 xone Pragæ præfectus, qui cum aduentare
 V Vallensteinium obseruasset, protinus cum
 omni æquitatu per arenosam portam arci
 proximam Laitmeritium versus in fugam se
 dedit. Circa arcem per sesquihoram velitatū
 est: interim Saxones, qui in veteri nouaque
 ciuitate trans Moldauam erant, auxiliatum
 suis signa mouere, superatoque ponte, qui
 adhuc pro se tenebatur, in paruam partem
 irrumperere tentarunt, sed Gallasius impetum
 retudit, ac strenue restitit, ideoque illi re in-
 fecta pedem retulere: & qui in arce erant, cū
 subsidium desperassent, deditioem fece-
 runt. Potitus arce V Vallensteinus ad pontē
 venit, atque imperatam deditioem facere
 respuentes hostes qui reliquum ciuitatis te-
 nebant, aggressus, portam pontis perfregit;
 inde super ponte cœptæ velitationes, pulli-
 que Saxones vsque ad medium pontis, vbi
 extructis cancellis muniebantur; tum pulsa-
 to tympano Saxones deditioem fecere: at-
 que sine armis, & vexillis dimissi sunt: capta
 sunt viginti & vnum hostium vexilla, pote-
 ratque diutius ciuitas defendi, ac V Vallen-
 steinius detineri, cum egregijs munitionibus
 tam in veteri, quam in noua ciuitate Saxo-
 nes abundarent: sed ignauia Ducis, & militū
 hanc victoriam V Vallensteinio faciliorem
 fecit, qui Pragensibus iratus, quod adiunisse
 Saxones, atque è fenestris in parua parte eia-
 culati esse in Casareos dicerentur, eam partē
 à militibus diripi passus est, eratque etiam
 permissurus, vt cætera quoque vetus, & noua
 H 7 ciuita-

beuntes
 Marchio
 impetu
 nihilose-
 n, quod
 debant.
 sternan-
 te V Val-
 rupto in
 s muro,
 ecerunt:
 turbatis
 onibus,
 s est: &
 minicu-
 accurre-
 n vrbem
 litus in-
 que cæ-
 que fos-
 : distin-
 e ligneis
 tem, in
 am inde
 t tamen
 ustam iā
 bantque
 multis in
 æsertim
 Sed gra-
 s ad ar-
 ius mis-
 refeste-
 contra
 arcem

ciuitates expilarentur, ni deprecantes Senatores, ne Patriam euerteret, oblata graui contributione, ira feruidum animum placassent. Diues fuit paruae partis praeda, in qua totius Pragae ditissimi habitare solent, atque Itali, Gallique potissimum, qui negotiationis causa in ea ciuitate commorantur: militesque mirum in modum erga Ducem beneuolos reddidit. Capta Praga VValeniteinius restaurati dirutum murum praecipit, reficique munitiones; Inde aliquot dies domi suae (quam Saxones illaenam seruauerant) commoratus, relictoque in vrbe praesidio, ad recuperanda reliqua Boemiae loca, quae a Saxone occupata fuerant exercitum duxit: atque breui tempore, facilique negotio, vix repugnantibus hostibus Laitmeritium, Egram aliasque ciuitates, & oppida expugnauit, ac Saxones ex tota Boemia eiecit.

Pappenheimius in inferiorem Saxoniam deuastat. Galliarum Rex Lotharingiae Ducem impedit, quo minus Casari operam ferat, & Treuirensis Archiepiscopus in suam tutelam recipit.

11. Pari felicitate in inferiori Saxoniam fruebatur Pappenheimius, qui recedentibus Bannerio, ac Todio cum Sueco milite, deductum iterum ex praesidijs exercitum in ditionem Bremensis duxit, & oppida a Suecis occupata recuperauit. Neque audebant Bremen-

Bremenſis & Lunenburgicus, qui ab obſi-
 dione Niemburgi reſeſſerant, in aperta pro-
 dire, quamuis haberent numeroſum militē:
 namque virtuti ſuorum diffidebant, qui ex
 ruſticis caſis tumultuarie euocati, cum vete-
 ranis Pappenheimi militibus minime erant
 conferendi: timebantque eius Ducis virtu-
 tem, qui inuictus animo, promptus ingenio,
 indefeſſus corporis robore, ſtrenuus manu,
 prudenti in militaribus rebus, foelicique ce-
 leritate inſignis, hoſti ſemper terribilis o-
 mnibus artibus imminebat. Uſus itaque hac
 opportunitate Pappenheimius, apertam eo-
 rum regionem depopulatus eſt, retulitque
 opimam prædam, & contributiones copio-
 ſas exegit: Inde quoniam Coloniensis Ar-
 chiepiscopi ditio à Suecis, qui Brunſuicen-
 ſem Ducatum inuaſerant, infeſtabatur, in
 eum Ducatum exercitum duxit, vt Suecos à
 Coloniensi ditione, ad hunc defendendum
 eliceret: occupatisque ciuitatibus aliquot,
 non parum Suecorum partes afflixit: nã Ban-
 nerus, ac Todius, qui reſiſtere poterant, cum
 Rex ex Palatinaru Rheni Francofurtum ſe-
 ceſſit, in eam prouinciam copias ducere iuſ-
 ſi fuerant, [vt Hiſpanos eiicerent, ſic relictis
 Bremenſi, & Lunenburgico, eo ſe contule-
 rant, occupauerantque Haidelbergā ab Hi-
 ſpanis deſertā, & poſt plurimum dierū obſi-
 dionem expugnauerant Francothaliū, ac de-
 inceps ad Regem exercitum duxerant, vnde
 cum debiles Pappenheimius Suecorum vi-
 res inueniſſet, facile in eam regionem ex-
 currebat. Dum hæc agerentur in Germania
 Gallia²

Laus

Pappen-
heimij.Coloniens-
ses defen-
dit.

*Lotharingia à Gal-
lis inuadi-
tur & im-
peditur
quo minus
Casari sue-
currat
Dux.*

Galliarum Rex cum exercitu Lotharingiam ingressus, Ducem illum impedijt, ne paratū auxilium Casari ferret, atque in suas partes armis deduxit, acceptis loco pignoris oppidis nonnullis. Treuirensē quoque Archiepiscopum, cuius ditionem Sueci deuastabāt, amice ab ijs defendit, atque sub suam tutelam recepit: namque ita Treuirensis petierat fieri, cum imminere hostes, & se sine militibus esse videret.

*Gustauus fuso Tyllio, Sueuia fere tota po-
tatur, inde Bauariam depo-
pularur.*

*A Baua-
ria consul-
to abstinet
aliquam-
diu Sue-
cus.*

*Augustā
Vindelico-
rum acci-
pit.*

*In Baua-
riam du-
sit.
Monachio
expugnato*

12. Gustauus regresso in castra Bauariæ Duce commode cis Lyciam impedimenta exercitus tulit; & cum Bauarum in suas partes trahere speraret, in ipsius ditionem ducere noluit, donec tractatus, qui cum illo habebatur, ad finem perduceretur: Interim cū à cohorteticis in Sueuiam vocaretur, Augustam Vindelicorum castra mouit, eaque in deditionem accepta, imperfecto adhuc cum Bauaro tractatu, cum exercitu Bauariam ingressus est. Detinuerat tractando Dux Bauariæ Regem quasi illius partibus certis conditionibus accessurus, vt colligendi vires lucraretur tempus, quibus Bauariam tueretur. Verum hoc ipsum suspicatus Rex, postquam aliquot dies expectauit, feruidus ira exercitum in Bauariam duxit, occupatisque, ac incensis aliquot oppidulis, Monachium Ducis sedem expugnauit, atque se adhibiturum fa-
ces

ces minabatur, ni ter centena thalerorum millia à ciuibus sibi numerarentur; quam ingentem auri summam cum ciues in promptu non haberent, à suo Duce duas tertias partes mutuo acceperunt, reliquum ipsi dedere. Hinc præcipua in Bauarum iracundia inuectus Gustauus, quem sui delusorem appellitabat, vltterius pergens, totam fere Bauariam misere deuastauit, ac demum ante Ingolstadtium posuit castra. Vrbs est Ingolstadtium in Norico munitissima, ad Danubium sita, quam ciues præter veteres munitiones, terrore Regis impulsis, excitatis extra ciuitatem nouis munimentis, inexpugnabilem fere reddiderant: Inerat præpetens præsidium, eamque Dux necessarijs omnibus rebus impleuerat, cum obsessurum Regem censeret, speraretque dum is in obsidione distineretur, sibi futuram commoditatem colligendi in superiori Palatinatu, in quem se receperat, milites, quibus sua ditione Regem expelleret: verum Gustauus vbi tentata expugnatione, nihil se proficere obseruauit, neque speraret fore, vt ciues deditioem facerent, post nonnullos dies obsidionem soluit, vastatisque circum agris exercitum in Sueuiam reduxit: infecta est Sueuia maiori ex parte Lutheri veneno, & quamuis etiam Catholici inhabitent, numero tamen ab hæreticis superantur: quam obrem nemine fere resistente ea regione Gustauus potitus est: namque Ulmam, Memmingam, aliasque eius circuli liberarum ciuitates, haud euaginato gladio in

à ciuibus
300000.
Daler in-
tentato
incendio
extorquet.

Tota Ba-
uaria va-
stata petis
Ingolsta-
dium.

Desperata
Ingolsta-
dij dedi-
tione in
Sueuiam
tendit.

Et præter
alia Ulmã
& Mem-
mingam
capit.

deditio-

deditionem habuit, contributionesque opulentas, ac spontaneas accepit.

Ratisbonensis Senatus suam ciuitatem Regi proderi frustra molitur, quam Dux Bavarica in potestatem redigit. Gustavus Italia inhiat.

13. Eadem alacritate Ratisbonensis Senatus, qui ex meris Lutheranis constabat, suam ciuitatem Regi proderi tentauit: missis enim litteris illum admonebant Senatores, ut certa noctis hora cum data tessera veniret, mitteretve equitum aliquot turmas, quibus se consignaturos ciuitatem pollebantur: inesse ciuitati debile praesidium neque munitiones, quas extra ciuitatem Bavarici inceperant, ad defensionem esse perductas, vnde vsque ad portam indefensus incustoditusque patebat accessus, se vero aperturos portam Suecis, qua in dormientes Bavaros impetum facerent, atque ita nullo negotio liberaturum Regem propensam in se ciuitatem à Caesarianorum Catholicorumque seruitio. Sed euentus impium conatum elusit. nam litterarum lator dum Donauerdam ad Regem tendit, à Bavaricis aliquot militibus capitur, & reperta epistola ad Ducem adducitur: qui oblata occasione valde lætatus est: namqueangebatur eius ciuitatis cura, non ignarus Senatum superstitionis impulsu Regi adhærere: neque habebat praetextum, quo praesidium ad libitum imponeret.

Ratisbonensium littera de prodenda Regi vrbe intercipiuntur à Bavaricis.

neret, & cum sufficientes copias ad ciuitatem
 tuendam se impositurum ciuibus obtulif-
 set, respuerant illi, tantumque peditum ali-
 quot signa ad ostentationem admiserant, ca-
 terum se tuam ciuitatem strenuè contra re-
 gem defensuros afferentes Ratisbona totius
 Bauariae Metropolis ad Danubium sedet,
 pulcherrimo ponte lapideo, splendidisque
 aedificijs, ac ornatissimis templis ornata: Im-
 perialis est ciuitas, fruiturque libertatis pri-
 uilegio, sed cum in medio Bauarici dominijs
 posita sit, sub tutela illius Ducis uiuit, cingi-
 tur praetis moenibus antiqua architectu-
 ra constructis, & Bauarus cum eam ad in-
 uadendum superiorem Palatinatum com-
 modissimam censeret, desperaretque se pos-
 se illum retinere has amissa, postquam fir-
 mo praesidio, retinentibus ciuibus, eam mu-
 nire non poterat, in suis agris, qui fere ad moe-
 nia accedunt, munitiones ineperat, quibus
 ciuitatem cingeret, atque ita vel inuitam
 defenderet, sed libentius imposuisset praesi-
 dium, ut diximus, si aut ciues uoluissent, aut
 ipse aliquo praetextu potuisset, nunc oblata
 honesta opportunitate, quoniam litterae
 responsum à Rege non exigebant, sed ci-
 tum ipsius aduentum, & quam scribebant
 tesseram, hora constituta cum equitatu ad
 ciuitatem accessit, iusso peditatu mox sequi,
 ne fortasse ab ijs ciuibus, qui illis litteris
 Regi se prodidissent, hoc stratagemate in
 insidias deduceretur: ac cum in conspectum
 moenium venit, missa equitum manu, qui de-
 stinatam portam à ciuibus acciperent, ipse ad
 bombard-

*Bavarus
stratage-
mate ut
bem sibi
vendicat.*

*Perfides
plectis*

bombardæ iētum cum reliquis substitit: & missi milites data ciuibus tessera, qui auidè Regem opperiebātur, apertam portam præsidio firmare: quo cognito Dux cum reliquo equitatu adfuit, & ciuitatem ingressus est: Et ciues vbi milites in ciuitate videre, Regem, Suecosque esse rati, clara voce in lætitiæ signum, terrorenque Bauarici præsidij, viuat Rex Suecicæ proclamarunt: tunc Bauari diductis gladijs perduelles ciues, Senatoresque promiscue cadere, & iuncti præsidio domos expilare. Verum Dux ciuitatē diripi non est passus, sed cum dies illuxit, vocatis ad signa militibus, militari licentiæ finem imposuit, paucorum cade contentus & aliquorum ex ijs, qui Senatū ad defectiōnem impulerant, supplicio. Mox imposito numeroso præsidio, ciues ad munitiones promouendas coegit: pecuniaque multauit: Inde ad milites colligendos in superiorem Palatinatum reuersus est, nam rediturum ex Sueuia in Bauariam Regem metuebat, qui potissimum Sueuiæ ciuitatū potitus, quæ Pappenheimius in Brunsvicensi Ducatu gereret, accepit: atque ea propter dimisso cum valida manu Bannerō, qui illi resisteret, ipse Italiæ inhiare videbatur: namque Lindauenses tentauerat, vt suos itidem, sicut aliæ Sueuiæ ciuitates, admitterent, aditumque in Mediolanensem Ducatum præberent, sed & Lindauenses, quorum ciuitas Casareo præsidio erat firmata, hoc facere refutarunt, & Rex à V Vallensteini progressibus reuocatus est. Non tamen sine metu his diebus vixit

Italia,

Italia, quæ imminere præpotentem, victo-
 rijsque elatum hostem tam probe videbat,
 variaque agitabantur consilia, prout diuer-
 sis quisque affectibus trahebatur, & erant,
 qui Regis arma in Italia cuperent, odio præ-
 sentium vel manifeste deteriora ambientes,
 sed purioris mentis viri rependebant animo
 antiquas harum gentium inuasionem, iamque
 patriæ, deuastationem deplorabant. Verum
 enimvero Dux de Fera Hispanus, penes quæ
 erat Mediolanensis Ducatus cura, collectos
 duodecim mille milites Marchione Spino-
 la, inuicti illius Ambrosij filio, duce in vallē
 Tellinam misit, vt si hostis inuaderet, illum
 remorateretur, donec ipse maiorem instrueret
 apparatus: atque omnino verebatur, ne
 Rothomagensis Dux, quem Grifones (ita
 hodie superioris Rætiaæ populi appellantur)
 Generalem suorum armorum Ducem ele-
 gerant, copias suas cum Suecis coniungeret:
 atque inde & Sueci, & Grifones in Mediola-
 nensem Ducatum irrumperent, improui-
 sumque adorirentur: Quamobrem in eo Du-
 catu & Neapolitano regno delectus impera-
 uit: cæterique Italia Principes suas ditiones
 cœperunt munire, ac præsertim Genuenses,
 interditi alijs fabricis, camentarios om-
 nes fabros ad nouorum mœnium fabricam
 conuocarunt, vt eo citius ciuitas muniretur.
 Sed hæc mea quidem sententia parum suffe-
 cissent contra veteranos exercitatosque mi-
lites, assuetos vincere, ac spe in super prædæ
accensos, quamuis in Italia aliter bellum
 geri dicatur, sintque arces plures numero
 & for-

*Italia sibi
 à Sueco
 timet.*

*Contra
 quem
 Dux de
 Fera in
 valle Teli-
 na semper
 nit.*

*Et dele-
 ctus mili-
 tum impe-
 rat: alij
 etiam
 Principes
 se mun-
 unt.*

& fortasse munitiores quam in Germania, atque regio angustior, ac sterilior, quæ magnum exercitum diualere non potuisset. Verum Deus misertus infelicis Italiae, minatus flagellum, deinceps auertit, & Regem ad alias affligendas prouincias deduxit.

V. Vallensteinius ex Boëmia ad obsidendam Norimbergam venit, ad quam defendendam Gustauus prior properauerat. Norimbergensis ciuitatis, & tractatus descriptio.

14. Detinebatur ab Arnheimio in Boëmia V. Vallensteinius: namque ille tractatum pro Duce Saxoniae uenerat, qui ad pacem se inclinare simulabat, huic transactioni plures dies insumpti, summa spe concludendæ pacis, iamque aliquando pro conclusa habebatur, cum V. Vallensteinius tandem cognita arte, Arnheimium re infecta dimisit, & cum exercitu latum Bauaro suppetias mouit; hic enim continuè ipsum in Bauariam uocabat, ut suam ditionem recuperaret, quod flagitabant & Hispani, ut Suecus à limitibus Italiae reuocaretur, suspicantes fortasse, ne uicinitate Regis populi ad rebellionem inuitarentur. Mense itaque Iunio, relictis in Boëmia cum Holca Generali ordinum ductore aliquot militum millibus, qui Saxonibus, si forte ingruerent, resisterent, ipsique Misniam infestarent, V. Vallensteinius cum triginta militum millibus, magnaque tormen-

tormentorum copia, in superiorem Palatinatum venit: atque ut Suecum e Bauaria, Sueuia eliceret, coepit deuastare Norimbergensem tractum: nam ire ipse in Bauariam noluit, tum quod regio illa suapte natura sterilis, destructa esset, neque militibus victum suppeditare posset, tum ne sedem belli in amica prouincia constitueret. Sueuia quoque gerendo bello erat inepta, montibus: locisque iniquis plena. Ducto itaque in Norimbergensium ditionem exercitu, Suauochium, quod primum se obtulit eorum oppidum adiit, & cum oppidani annonam pecuniamque contribuere denegarent, locum expugnauit, & diripuit, inde motis Norimbergam castris duobus ab vrbe passuum millibus tentoria fixit, atque vallo & fossa se muniuit: dum equites totum illum tractum, qui cis Pegnesum fluuium iacet, depopularentur. Admonuerant de V-Vallensteini aduentu Norimbergenses Regem, cum illum intellexere in superiorem Palatinatum copias duxisse, nam imminere sibi hanc procellam suspicabantur: & Rex ne amicam ciuitatem, quam maximi pendebar, indefensam relinqueret, claudereturque in Sueuia, si eam amitteret, ex Sueuia ducto exercitu, factoque mira celeritate per Bauariam itinere, ac ea prouincia iterum deuastata, cum viginti militum millibus Norimbergam peruenit, antequam V Vallensteinius Suauochium expugnasset: cumque illum maiorem suo habere exercitum sciret, trans Pegnesum fluuium positis castris, vallo

Ad No-
rimbergam
V Vallen-
steinius se
castris
muniuit

*Idem facit
Suecus
sed trans
flumen.*

*Norim-
bergæ de-
scriptio.*

*Origo vr-
bis.*

*Admini-
stratio
Reipub.*

vallo fossisque itidem se muniuit, atque ita
vterque exercitus circa Norimbergam con-
sedit. Sedet Norimberga inter Bauariam &
Franconiam, in eo agro, qui peculiari nomi-
ne Noricum dicitur: dubium autem est Frã-
conia, an Bauaria cedat, ipsique Norimber-
genses neque Bauari dici volunt, neque Frã-
cones, sed separatum quoddam genus tertiũ,
nempe Norici. Est ea regio in Hercinia silua
quasi secessus horridis circumquaque ne-
moribus cinctus, atque defensus: cumque
Hunni latissima populatione vastarent Eu-
ropam, ex Bauaria, & Boemia, alijsque pro-
ximis prouincijs profugi huc confluxere,
atque prope Pegnesi, & Regnesi fluuiorum
confluentem ædificarunt Norimbergam: in-
de accurrentibus agricolis, Herciniaque pa-
storibus est aucta, sed cum latrocinijs nullius
dicto parentes Norimbergenses viciniam in-
festarent, Henricus Bauarus inmissa vetera-
norum colonia eos compescuit, legesque
iuxta quas viuerent dedit: addiditque reli-
gionem, & primum sancti Ægidij templum
erexit, ac muro ciuitatem cinxit. Mox Con-
radus secundus Imperio coniunxit: & De-
mocratica politia vsa est, donec Carolo
quarto imperante optimates plebem sube-
gere, designatisque octo & viginti familijs,
ex quibus Senatores eligerentur, Aristocra-
tiam fundauere. Catholicam fidem vsque ad
Lutheri tempus excoluit, cuius inter primas
ciuitates deinceps veneno infecta est. Ipsius
porro Norimbergæ ambitus octo passuum
millibus patet, cingiturque duplici muro,
antiqua

antiqua arte munito: interfuit fluvius Pegnesus. cuius ripas multi lapidei pontes iungunt: Urbis nobilis est, & præclara, magnifice operibus ædificijsque publicis, ac privatis ornata: at in agro sterili, & arenoso, vitibusque carente sita, cum adiacentes Boemia, & Franconia feracissimæ sint regiones, atque ob soli sterilitatem industriam populana habet: omnes enim ciues, aut opifices sunt mechanicis in artibus excellentes, aut negotiatores, qui mercimonijs causa varias adeunt regiones, unde multæ illis diuitiæ, & magnum in Germania nomen: fertur in medio ferme Germaniæ esse, atque adeo aptissima Imperatoribus sedes: Arcem habet regiam in colle urbi imminente sitam, vetustissimam, ex qua in urbem, & adiacentes agros patet prospectus: Cæterum infelix ager umbrosis saltibus tegitur, atque foetidis paludibus interrumpitur, unde aer insalubritatem quoque contrahit, & ciuitas ipsa hoc incommodo vexaretur, nisi paulo editiori loco posita apertiori celo frueretur. Munitio vero, qua ipsa cingebatur, non erat talis, ut Cæsarianorum imperum ferre potuisset, ni ciues extructis munimētis totā ciuitatem circumdedissent. Expirante Iunio VVallensteinius duobus passuum millibus urbe procul cis Pegnesum, ut dicebamus, confedit: concilisque nemusculis, quæ delectum situm tegebant, vallum extruxit, ductaque circum fossa se muniuit, cum prius explorasset urbis statum, & adesse Regem ex ipsius munitionibus cognouisset.

*Contra
Cæsareos
novis operibus munitur*

atque ita
gam con-
uariam &
ari nomi-
n est Frā-
orimber-
que Frā-
us tertiū,
inia silua
que ne-
cumque
rent Eu-
que pro-
fluxere,
uiorum
rgam: in-
aque pa-
s nullius
niam in-
a vetera-
legesque
que reli-
emplum
ox Con-
& De-
Carolo
m sube-
famijs,
ristocra-
vsque ad
r primas
t. Ipsius
passuum
ti muro,
antiqua

Extructo nonnullorum dierum spatio, hostibus conuiuentibus, vallo, milites per regionem discurrere, incendere pagos, expilare domos, tigna, asseres aliaque ad struendum necessaria asportare, quibus intra vallum tabernacula extruerent, atque breui altera fere ciuitas prope Norimbergam iacere videbatur: neque interrumpere hostis militum opus, ipse quoque castrametando intentus, quique se facturum satis rebatur, si tantum exercitum distineret, atque in ea obsidione implicaret, qui plus fortasse nocere potuisset; leuioris armaturæ equites solum, ijque quibus excurrendi cura obuenerat, & Croatæ singulis diebus exiguis uelitationibus exercebantur; neque contra ciuitatem aliquid mouebatur, quæ nostris castris satis procul incommodum afferre, aut pati nequibat, tantumque intuentium prospectui patebat.

Pappenheimius Brunswicensem Ducatum expilat, Banerum opprimere frustra nititur, in Belgium discedit, & Bannerus Norimbergam.

15. Atqui dum res ita apud Norimbergam se habent, Pappenheimius in Brunswicensi Ducatu male Suecos exceperat, ipsumque Brunswicum à Suecis occupatum antea, tentatumque à se frustra, obsidione cinxerat, cum suis laborantibus Bannerus à Rege missus præsto adfuit: tunc Pappenheimius soluta
ciuitas.

ciuitatis obsidione, inferior militum numero, astu tamen, & militarium rerum peritia superior, exercitum contra hostem duxit, non eo tamen animo, ut confingeret, sed ut Suecorum progressus obseruaret, ac si opportunitas daretur, distractos opprimeret. Sed Bannerus egregius quoque Dux unitis viribus incedens, ipsumque ad pugnam laceffens, Pappenheimi conatus effugit: neque quidquam aliquot hebdomadarum spatio momenti actum est, utroque opportunitatem quarente, donec Pappenheimius deludere Bannerum posse diffidens, inuitatusque à Consaluo Cordubensi, ac Marchione de sancta Cruce Hispanorum in Belgio Ducibus, qui Traiecto ad Mosam ab Hollandis obsesso opem ferre parabant, ut suas quoque copias ad subsidium ferendum coniungeret, in Belgium discessit, ne ciuitas illa, magni ad rerum summam momenti in hostium manus caderet: & Bannerus liberatis à Cæsarianorum inuasionibus Brunsvicensi Ducatu, atque inferiori Saxonia, relictoque praesidio, ad Regem, à quo vocabatur, Norimbergam venit.

*Bauaria Dux suam ditionem recuperat.
ad VValensteinium Norimbergam pergit; exercituum ad Norimbergam statuit.*

16. Bauariae Dux Maximilianus, profecto Norimbergam Rege, extenuatisque in Bauaria Suecorum viribus cum

*Bavarus
coniungit
se VVallen
steinio ad
Norim
bergam.*

exercitu, quem collegerat, recuperare amissa loca inilituit, quod facili negotio consecutus est, cum Rex in ea prouincia, nullum fere præsidium reliquisset, & incolæ Catholicæ fidei addictissimi, ægre Suecorum dominium ferentes, aduenientem priorem dominum lætis animis exciperent: recuperato itaque Monachio Maximilianus, aliisque locis nonnullis, in quibus exigendarum contributionum gratia Sueci remanserant, præsidium imposuit, quo regionem tueretur, si quid hostis ex Sueuia moueret: ipse deinceps cum Aldringhero, ac Tylliani exercitus reliquijs, quas collectis proprijs militibus ad numerum viginti millium auxerat, Norimbergam ad VValensteinium iter intendit, vt iunctis viribus Regem obsiderent, opprimerentque, atque ineunte Augusto Cæsareis sua quoque castra coniungere ducto vallo incepit. Ante Bauari aduentum nihil VValensteinius tentauerat, qui se operæ precium facturum arbitrabatur, si Gustauum remoraretur, atque impediret, ne ulterius discurreret; sperabat enim interim, vt interrupta victoriarum ipsius fama, ipsoque quasi obfesso, illius minueretur authoritas, atque aliqui ab ipso deficerent, vnde sibi contra solum, distantemque à patriæ auxilijs faciliior, & cum minori sanguine futura esset victoria, neque omnino secus facere VValensteinius poterat, cum detrectaret Gustauus acie decernere, ne adoriri præstaret situs ac vallo egregie munitum veteranum victoremque antea exercitum. Tendebant itaque

VTIIM

triusque Ducis ad eundem finem conatus, atque vterque temporis sibi profuturam iacturam censebat; interim agrotare nostri ob aëris intemperiem cœpere, cum castrorum humilis situs, nemoribus obsessus, atris vaporibus esset obnoxius, atque aqua, quæ potui seruiebat, impura, sanitati non parum officiebat: quoniam à Pegneso in tota castra vix aqua distribui poterat, cum aliquæ legiones nimis procul abessent, & hostis semper circa ipsum versaretur, atque eos, qui aquarum ad fluuium ibant, cum hoste veste velitari oportebat: qua de causa milites effosis humi puteis limosam aquam haurientes, bibentesque facillime in agritudines incidebant: accesserat pabuli penuria, nã deuastatis circum agris, consumptisque prodige frugibus, quæ adiacentibus in pagis fuerant, ad quinquaginta passuum millia aliquando Norimberga procul pabulatum ire erat necesse. Neq; mirari quis debet tantam circum regionem adeo breui temporis spatio fuisse deuastatam, quia magna mortalium multitudo id effecerat, cū in nostris castris solum præter milites, quindecim saltē roeminarum millia, quæ semper Germanos milites sequuntur, totidem fere calonum, famulorumque & rhedariorum, ac supra triginta equorum millia fuerint, tantum impedimentorum moderni exercitus trahunt. Adde quod ea, quæ colonis ad annum sufficerent, militibus totidem prodige abutentibus ad mensem non sunt satis. Aduentu Bauari hæ difficultates auctæ, auctis qui eduliorum egerent, & quamuis transmissis Pegneso, ea

Castrorum exercitus ad Norimbergam morbis affligitur. Aqua defectum.

Quot femina in castris Germanicis. Quot lixæ & calones.

quo que

*Sueci ad
Norimbergam
abundant.*

*Notu Sue-
ci astutus
de pace
tractantis.*

quoque pabulatū iretur, erat tamen id con-
sequi ita difficile & periculosum, propter ho-
stis incursiones, vt præstaret prætermitti, at-
que adeo minime subleuata est penuria, sed
in dies succrescebat: si vero vinū, aut quippiā
delicatus cupiebatur, ex Boëmia, & Austria,
longissimo itinere, curribus quærendum e-
rat: Sueci contra præter opulentam, omni-
busque necessarijs rebus antea prouisam ci-
uitatem, Franconiam propinquam habebāt,
abundantem frugibus, vini que feracissimam
regionem, atque inde Hassiam, & V Virtem-
bergam, ex quibus necessaria abunde, libēter
inferuentibus rusticis, suggerebantur. Hic e-
rat exercituum status, quando Bauarus cum
suis copijs V Vallensteinio se coniunxit: ac
V Vallensteinus tentare instituit, an ultra Pe-
gnesium validam militum manū mittere, at-
que Suecos ex Franconia posset eijcere: sed
Rex hoc animaduerso omni conatu restitit,
missisque nuncijs Bannerum ex Brunsvicēsi
Ducatu ad se venire iussit, ne spoliatus Fran-
conia apud Norimbergā obsideretur. Interim
detinendo V Vallēsteinio Galliarū, & Angliæ
Regum Legatos specie pacis tractandæ ad eū
misit, atque occasione transactionis aliquot
dierum induciæ factæ. Ferunt, Gustauum ad-
uentu Bauari valde perculsum: quem mini-
me crediderat V Vallensteinio accessurum,
cum inter eos vigeret æmulatio, dicereturque
Bauarus potissima fuisse causa, cur in Batis-
bonensibus comitijs ille fuisset exauctoratus:
neque videbatur censendum, fore vt Dux
Bauariæ sub auspicijs V Vallēsteini militaret.
Sed

Sed illum necessitas suæ regionis tuendæ ad officium deduxit, atque hic ob debitum erga Cæsarem obsequium iniuriæ oblitus est: & utrosque Catholicæ religionis amor conciliavit ad inuicem.

Arnhemius cum Saxonis exercitu Silesiã intrat. Holca cum Cæsareis copijs Misniam deuastat; Austria rustici rebellionem cœptant, ac opprimuntur.

17. Inter hæc Saxo amissa Boëmia non cōsultum duxit conscriptam ex Torgauensi decreto exercitum in eam prouinciam mittere, cui sciebat adesse Holcam præsidio, & expilatis priori anno pluribus ciuitatibus, tenuem in ea futuram prædam conijciebat: atque adeo Arnemium suorū castrorū præfectum Silesiam cū exercitu inuadere iussit, in quam à Lutherana factione inuitabatur. Ingressus Arnemius, Glogouium maius, aliaque loca expugnauit, ac Catholicos misere afflixit & Vratislauia, quæ Cæsaris præsidium respuerat, quæque se defensuram proprijs viribus iactauerit, sponte deditioem fecit: inde ulterius progressus Arnemius Nissam, aliasque ciuitates occupauit, deuastauitque eam prouinciam tere totam. Holca vero, qui Boëmiæ regnum defendere, hostemque propulsare debuerat, se non habere sufficientem militem causatus, Arnemio non occurrit, sed quasi ad sua defendenda hostem reuocaturus, in Misniam duxit, & Suichauiam,

Brunslau.

niam, Plagam, Hoffium, aliaque eius prouin-
 cix oppida expugnauit, missoque nuncio
 VValensteinium de Arnemij irruptione ad-
 monuit, vt sibi subsidium mitteret, quo au-
 ctis virib', in aperto valeret resistere. Nouus,
 dum hæc fierent, excitatus tumultus vehe-
 menti, sed inani, assultu Casareos affixit: nã
 superioris Austria rustici exercitum Casaris
 apud Norimbergam detineri conspicati, atq;
 Arnemium deuastata Silesia in Morauiam
 fere peruenisse, huius stimulus exciti, sum-
 ptis quæ in promptu erant armis, trucidatis-
 que Casarianorum aliquot, qui apud Linziũ
 diuersabantur, rebellionem cœptauere & ad
 viginti ipsorum millia coiuere, eratque vltre-
 rius progressurum incendium, & fortasse in-
 ferioris quoque Austria rustici manus de-
 didissent, ni immixta Vienna duæ peditũ & vna
 equitum legiones facili negotio initia sedi-
 tionis compressissent: nam cum rustici veni-
 re in prouinciã milites sensere, vt viles sunt,
 & pusillanimi, pars abiectis armis, quasi nihil
 fecissent, ad sua rura rediere, pars in Bohe-
 miam, atque inde in Silesiam per nemora ad
 hostem habuere refugium: & resistere ausi,
 fugati, trucidatique, atque procerum non-
 nulli, qui ceteros ad rebellionem instigave-
 rant, iniectis eatenis Viennam deducti, vbi
 struendo vallo, mœnibusque instaurandis
 mancipati sunt, quamuis post semestre
 liberatos Casaris indefessa mi-
 seratio ad suas sedes
 remisit.

VVal-

VValensteinus novas copias ad Holcam mittit, instituas pacis tractatus dirimitur. Gustavus VValensteinium ad praelium laceffit, qui suis munitionibus continetur.

18. VValensteinus accepto apud Norimbergam ab Holca nuntio de Saxonum in Silesiam irruptione ad ipsum aliquot legiones misit, quibus cum captam Misnia loca retineret, & ad Silesia confinia accederet, distineretque suspicione hostem, donec maiores copias ipse submitteret, quibus ille ex ea provincia pelleretur: Interim Legati Gallus, & Anglus, post varias, inanesque tractationes, Norimbergam rediere, neque pro captivis redimendis saltim concludi potuit, ut eo modo, quo in Belgio cum ipsis ageretur: Namque negabat VValensteinus hanc facilitatem perduellibus Germanis concedere, ex quibus iam totus fere Regis exercitus constabat cum Suecorum maior pars, aut in praesidijs distributa, aut ferro, aliisque incommodis enecta: aut domum reversa esset. Legati igitur ut diximus se infecta abiere, & post paucos dies induciae expirarunt: inde ad militaria munia reditum, & quotidianis velitationibus res agebatur, inter quos Bannerus ex Brunsvicensi Ducatu factus per Hassiam, Franconiamque itinere cum suo exercitu Regi se coniunxit: neque potuit Gallus, qui ad hoc a VValensteinio cum valida manu missus fuerat, prohibere: cum iam cis Mosnum Bannerus venisset, &

*Gustavus
V Vallen-
steinio præ-
lium of-
fert.*

*Quod a ilj
putant
acceptan-
dum.*

per loca Cæsarianis iniqua, militari ordine
incedens, iter faceret. Ac ubi Gustavus Bāne-
ri copias suis addidit, tempus ulterius terere
inutile duxit cū iam annus senesceret, atque
ingruente Autumno pluvius viæ disrumpe-
rentur, militesque contraherent ex humidi-
tate morbos ac ægrotudines: decrevit itaque
hostem laceffere, cum suorum virtuti pluri-
mum confideret, & prælio decertare, aut
inde recedere, & in amœniorem regionem
ducere exercitum, vt fessi milites resume-
rent vires. Data itaque Banneri militibus,
qui nuper venerant, quattuor dierum re-
quie, postridie nonas Septembris è castris in
Cæsarianorum conspectum instructa acie
prodiit, hinc explosis campestribus, quas
secum attulerat, machinis, clangentibusque
tubis V Vallensteinium ad conflictū prouo-
cavit. Decretum V Vallensteinio fuit, totius
rei summam vni prælio minime committere,
quamuis quibusdam indecorum videretur,
tanto cum exercitu pugnam delectare, atque
obfuturum expectationi de V Vallensteinio
partæ, si cum Rex sui copiam in aperto face-
ret, ipse munitionibus otiosus insideret, &
fore, vt ipsi amissa bene gerendæ rei occasio
imputaretur: nam considerato exercituum
statu Cæsariani superiores viribus appare-
bant, quorum exercitus ad triginta militum
millia ascenderet, Sueci contra vix viginti
quinque millium numerum attingerent. Es-
se insuper Cæsarianos corporis robore inte-
gros: qui iam sesquitercium mensem quieti
dederant: Suecos Banneri, qui hostilis exer-
citus

cit
to
pe
be
len
co
fer
fuo
mr
tur
pe
mo
de
in p
Re
pia
sum
fieri
sup
præ
quo
min
si pa
tion
mili
Qui
re op
uari
nes,
inco
posse
tum
esse v
bis G

citus erant pars potissima, itinere defatiga-
 tos, ac viribus destitutos; atque adeo moueri
 potius desperatione Regem ad præliū, quam
 bellica aliqua ratione. Verū enim vero V Val-
 lensteinius opinionem hanc, quanquam de-
 coram, & non omnino inutilem reiecit: dis-
 ferebat porro duobus exercitibus Bauari, &
 suo, non Cæsarem solum, sed Catholicos om-
 nes Germaniæ niti: neque si isti amitteren-
 tur, sperandū vt bellum posset renouari: ne-
 pe exhausto pecunia arario, militibusque, i-
 mo incolis carente tota Cæsaris ditione, vn-
 de nouus exercitus conscriberetur? & tamen si
 in promptu illa essent, non daturum tempus
 Regem, si vinceret, vt nouæ cogerentur co-
 piæ, sed recta Viennam versus directurū cur-
 sum, vt Cæsarem opprimeret, suoque voto
 fieret compos: ac daturos manus Boëmiæ, &
 superioris Austriæ rusticos, qui nihil aliud
 præter Ducem expectarent, atque ita illum,
 quod peteret, affecutorum: & omnino ex
 minima quaque aduersitate casuras res: scilicet
 si pares ex prælio discederent, plus expecta-
 tionis de se partæ amissurum, qui superior
 militum numero hostē vincere nesciuisset:
 Quid si vel minimū inclinaret acies, & cede-
 re oporteret? quo petendum? nempe in Ba-
 uariam, aut Boëmiam, amicas quidem regio-
 nes, sed ob hoc ipsum non exponendas bellū
 incommodis, quādo id in hostili regione geri
 posset: esseque iam eas ita afflictas, vt exerci-
 tum alere nequirent: Et non adeo certam
 esse victoriam, vt credebatur: quia quam-
 uis Cæsareus, iunctus Bauarico maior esset

exercitus: Bauari tamen milites, maior iam totius exercitus pars, nuper tumultuarie collecti, belloque erant inassueti: ac illi, qui antiqua numerabant stipendia, Regis fortuna territi, ut superstitiosa & credula militaris gens est, agere, & inique erant congressuri: tutius esse igitur, imo iuxta militaris, politicæque disciplinæ regulas necessarium quodammodo, nunc temporis prælium effugere: hoc insuper addito, quod si prælium amitteretur, saltem Boemia, & Bauaria in hostis potestatem veniebant, quarum defensionem accurrerat: hostis contra in propinquam, munitissimamque ciuitatem habebat refugium præsentaneum, quo recedere integris rebus poterat, simul ac inclinante sua acie placuisset, atque ibi alia auxilia à proximis, amicisque prouincijs operiri. neque carere sua utilitate, & decore hoc consilium: nam satis actum esse videbatur, si continuum victoriarum Regis cursum stitisset, docuissetque exemplo ipsi posse resisti: præterea peregrisse se ea, propter quæ uenerat: scilicet ex hæreditarijs Cæsaris regionibus hostem pepulerat, atque insuper amicum Bauarum ab ipso liberauerat, ac liberaturum se Catholicos breui, ubi tutior opportunitas daretur: perduelles reliquos, hæreticosque qui sponte Regi se dederant, & sponte satiaturum iri, foreque ut Suecos pariter odissent, ut Cæsarem erant exosi: atque omnino esse ad officium redituros, alioqui non defuturum tempus, quo debitas luerent poenas. Persuadebat hoc idem & Banarus, qui similibus fere rationibus mouebatur, ac liberata
sua

sua ditione, haud libenter exercitum discrimini obijciebat. Caesarei atque acie pro more militiæ in castris instructa, dispositisque pro vallo excubitoribus, intra castra se continuere: pars æquitatus solus, Croataque ac Poloni velitatum egressi: & Rex vbi vsque ad tertiam ante Vesperam horam in acie milites habuit, victoriam canentibus tubis, in castra reduxit, ac sequentibus quatuor diebus nihil actum.

*Caesari
instructa
acie castris
se continens.*

*Aliqui
velitatum
castris
1670*

Gustavus nostra castra nocte aggreditur, à quibus magna cum clade repellitur; ac inde in Franconiam recedit.

19. Non quiescebat Gustavus, qui apud Norimbergam diutius morari inutile iam censebat, cum nihil ageretur, milesque interim ægritudinibus deficeret: qua de causa omnino abire decrevit: sed antequam discederet, tentare voluit an nostra castra furtivo aggressus valeret expugnare, & incautos Caesarios delere: Quinto igitur Idus Septembris ductura præcedenti nocte prope urbem, ne ab hoste observaretur, cis Pegnesum, exercitum, vltima vigilia in varias distributum acies Caesarianis castris admovit: ac prius dispositis tribus eminentibus in locis tormentis aliquot quibus tabernacula intra castra euerteret, militesque infestaret, ac tetteret, vbi cuncta ad præscriptum parata vidit: breuibus hortatus milites ad rem bene gerendam sopitosque ac inermes Caesarios opprimendos, manipulos aliquot ad superandum vallum submitit.

Sueci vallum Casavianorum castrorum superant.

signumque illis, qui tormentis præerant dedit: ipse in propinquo nemusculo delituit cum reliquis copijs, ne murmure militum Cæsareos excitaret, obseruaturus inde exitum rei, & opportune suis affaturus. Eodem ferme temporis momento ascendi vallum, & tormenta explodi cœpere. Ferijt Suecorum impetus eam castrorum partem, in qua Bavarus cum suo exercitu diuersabatur, atque vbi præcipue tentoria habebat magnus Hierosolymitani ordinis Prior Aldobrandinus & Ferrandus Carrassa, atque Comes Coloredus iunior equitum tribuni, ac primum Sueci deturbatis, qui classicum cecinerant, excubitoribus, vallum ingressi sunt, nonnullosque milites trucidarunt; neque sistere impetum Aldobrandinus potuit quanquam strenue accurrens cum paucis militibus impigre rem gereret, resisteretque: donec hunc repulsam hostium numero, adueniens cum Carrassa Coloredus, militesque tumultuarie collecti exceperunt, atque resisti cœptum est. Horridus interea nostra castra peruagabatur strepitus ad signa festinantium militum, impediēbatque mox adhuc obscura ordines disponi, & stridentes bombardarum globi, qui incessantibus ictibus passim peruolabant, tabernacula ipsosque milites misere sternebant, prouoluebantque: affligebat quoque aures mulierum lixarumque clamor, qui periculum effugientes huc illuc discursitabant, ipsaque milites neque arma arripere, neque superiores audire tanto in tumultu poterant, vt eiusmodi in casibus

cucurrit:

euenit; nec bene liquebat quam potissimum partem tuerentur, an eo accurrerent, qua iam hostis in castra peruaserat, an suas quisque defenderet munitiones, ne ex pluribus partibus hostis perirumperet. Duces quoque & Tribuni nihil omnino audebant mouere, postquam suas legiones in aciem maxima cum difficultate digesserant, sine generalis Ducis, quem consultum miserant, iussu. Primi tormentorum ictus V Vallensteinium haud profunde somno immersum, qui vix eum in expeditione moratur somnum capere solet, excitauere: qui strato protinus desiliens, & quid esset coniciens classicum canere suos tubicines iussit. ascensoque equo, cum ijs qui accurrerant militibus, aulicisque, eam partem versus in qua hostem esse, & pugnari videbat, gressum direxit: cum adesse Gallasium, & Aldringherum laborantibus Aldobrandino, & cæteris accepit, atque hostem iam extra vallum pepulisse: tunc verso cursu firmandis militum animis tota obequitauit castra, totumque equitatum cum aliquibus peditum legionibus exire, & hostis terga aggredi præcepit, reliquos suis stationibus instructa acie insidere, ac hostium conatus obseruare mandauit: ipse iterum, his ita dispositis, ad locum pugnae perrexit cum aulicis, ut propior si que occurrerent, adesset, prouideretque. Non cessabant inter hæc Suecorum tormenta nostra tentoria euertere, sine tamen militum damno, qui sub vallum integris ordinibus progressi, à bombardarum globis tuti erant.

*Sed repel-
luntur.*

*Acriores
confra-
gior.*

*Cadentes
Caesareos
sustinentes
Aldrin-
gherus &
Gallasius.*

*Fugam
caduntq;
Suecos.*

erant: at ubi pugnabatur breui tēporis lapsu
solum cadaueribus statum, trucidantibus pri-
mum Caesareos Suecis, mox ubi hi somnum
excusserant, vetantibus noctis tenebris æqua,
aut iniqua discerni, mutua sine delectu ca-
des, raroq; occisor sine morte, aut graui vul-
nere, ab occiso valebatur, atque erat eo ma-
ior perniciēs, quo ob tentorium impedi-
menta scloporum interdicebatur vsus, atque
adeo incerto missilium iactu haud res ageba-
tur, sed gladijs miscebatur manipuli, manus-
que conferebant cominus, vt vnicuique indu-
stria, aut fors fauebat, vnde latior ex certis
vulneribus strages: iamque Caesarei quamuis
vltra vires nitentibus contra tribunis, pedem
referabant, cū prior Aldringherus: cuius di-
uersorium propius erat, ac inde Gallasius cū
valida equitum, peditumque manu astiteret:
tunc locum dantibus fessis Caesareis, qui ha-
tenus hostem distinuerāt, hi viribus integri
Suecos adorti sunt, & quanquā gnauiter ex-
pugnantes, occiso pugnacissimo quoque, valo-
lo deturbauere: neque hoc cōtenti exeuntes
castris expulsos Suecos persequuti, ad inter-
necionem deleuissent, ni noui integrique ad-
fuisent manipuli, qui depulsorum locū sub-
irent. Hic extra castra magno ardore concur-
sum, sed ubi albicante horizonte aduertere,
qui ad nostra castra accesserant, Sueci, Cz-
sareos equites, cum peditatu tendere, ad sibi
intercipiendum regressum, nemusculū ver-
sus, ubi reliquæ copiz cum Rege oppetiebā-
tur, integris ordinibus Caesareos sustinentes,
leno gressu se receperit; sequenti sunt retro-
grados

grados nostri neque amiseret rei bene gerendae
 occasionem, trucidatis non paucis hostium:
 sed ubi ad nemoris limites ventum, versa
 praelii est facies: Porro conspiciatus suorum
 periculum Rex subsidia misit, quae non mo-
 do suos subleuarunt, sed etiam nostros non
 parum afflixerunt: verum aduenientibus
 Caesareis, qui ad intercipiendos Suecos castris
 exiuerant, in nemoris limite restauratum est
 praelium, acriterque utrinque dimicatum. De-
 mum cedentibus Suecis in nemus pugna de-
 ducta est, nam Rex qui sustinere fortasse po-
 terat, si ea die acie decernere voluisset: cum
 toto exercitu confluere detrectauit, veritus
 fortasse, ne milites calamitate commilitonum,
 qui nostro vallo deiectioni fuerant, animis con-
 cidissent: in nemore tamen acriter supra duas
 horas tumultuarie dimicatum, non permit-
 tentibus arboribus, ut integris ordinibus con-
 curreretur. Hic Ferrandus Carratta audacter
 hosti insistens, perforato grauioris sclopi glo-
 bulo ventre, mortem oppetijt. magnae spei
 adolescens, qui ante paucos dies legionis e-
 quitum praefecturam suae virtutis praemium
 a V Vallensteinio habuerat: Io. Baptista quo-
 que Chiesa perditum Tribunus, dum suam
 legionem in hostem ducit, cruce plumbea
 glande leuiter percusso Salzburgi deinceps,
 quo ad curam deuectus fuerat, occubuit. Me-
 lior Aldobrandino fors cecidit, qui dum in-
 defesse, strenueque pariter hostes persequi-
 tur, occiso equo, pedes inter medios Suecos
 solus remansit, atque illis viuum capere ni-
 tentibus, quem nobilem esse virum cogno-
 uerant.

*Et Rex**plena acie**concurrere**re detre-**ctus.*

s lapsu
 us pri-
 mnum
 aqua,
 tu ca-
 ui vul-
 oma-
 npedi-
 atque
 ageba-
 manus.
 indu-
 certis
 amuis
 pedem
 ius di-
 sius cu
 stitere:
 ui ha-
 integri
 ter ex-
 ue, val-
 euntes
 l inter-
 que ad-
 cu sub-
 oncur-
 ertere,
 i, Cz-
 ad sibi
 lu ver-
 tieba-
 entes,
 retro-
 grados

uerant, ipsoque eos gladio grauitar arcente, ac flagitante, vt aliquis accederet ex superioribus, cui se dederet. Petrus Magalottus Hierosolymitanus eques ipsius commilito, ac spectata virtutis adolescens, cum aliquot equitibus viua vi irruens, è medijs hostibus illum strenue sustulit, datoque suo equo liberum imposuit, quamuis cæsum ictu hastatae spathæ, eius generis, quam parthesanam vocant, capite sancio. Sed cecidere in hoc quasi iusto generaliq̃ue prælio multi egregij milites, viriq̃ue, & passim adhuc cadebant, cum Rex reductis prius intra castra tormentis, receptui cecinit, & prope Norimbergam exercitum in castra reuocauit: neque nostri ultra nemus illum sunt sequuti, reprimente militum ardorem VValensteinio, qui defessos iam præliando milites, nouo labori, discriminiq̃ue exponere noluit, insidias quoque fortasse metuens, si propius Norimbergam accessisset: atque adeo collectis hostium spolijs, in castra copias redire iussit. Durauit hoc prælium vltra quinque horas, & tria Suecorum millia cecidisse dicuntur, non sine nostrorum sanguine, quorum supra mille desiderati sunt: splenduitque Itatorum virtus, ex quib. Carrassa, Coloredus, Chiesa præcipue contra hostes strenue se gesserunt: ac in primis Aldobrandinus gentilem in militia virtutem ostendit, quem ob egregie hac die nauatam operam VValensteinus præter suæ seueritatis morem faucium inuisit. Cæterum non bene liquet, cur hostis prælium detrectarit, cuius antea

se val-

Cecidere

3000

Сведовъ.

1000. *Ca-*

sares.

se valde cupidum ostentauerat, ni forsam esset veritus, vt diximus, ne territi fuissent sui milites ea clade, quam commilitones aggrediendo Casarianorum castra acceperant. Sunt qui dicant non totum Regis exercitum Pegnesum venisse, ideoque noluisse Regem praelij aleam minori numero militum subire. Verum quomodocumque hoc fuerit, res ita se habuit: & sequentes aliquot dies medendis vulneribus insumpti. Gustauus tandem xii. Calendas Octobris exercitum castris eduxit, & postquam ultra Pegnesum aliquot horas instructa acie constitit, relicto Norimbergæ eodem Slammerdorfio, qui antea eius ciuitatis habuerat curam, Franconiã versus discessit. Croatae nostri ac Poloni, qui ad scrutandos hostis motus ierant, leues uelitationes habuere: Cæterum V Vallensteinius nihil moueri passus est, hoc contentus, quod hostem loco patientia pepulisset, reportassetque quodammodo victoriam. Ac quoniã Gustauus intacta sua castra reliquerat, suspicatus ne aliquid ille per insidias moliretur, intra sua castra quattuor sequentes dies se continuit, Norimbergenses interea tentans, an deditioem facere, & in gratiam Casaris vellent redire: Illi vero praesidio confisi perfide in fide erga Regem perstitere.

V Vallensteinius Gustauum sequitur. quem cum secedere in V Virtembergam intelligit, deserit, atque in Misniam exercitum ducit. Norimbergenses Suauochium
reca-

*recuperant Rex ad restaurandum exerci-
tum in VVirtembergam diuertit, &
Bannerum ad infestandam
Bavariam mittit.*

20. VValensteinius octavo Calendas O-
ctobris, combustis suis, Regisque castris, va-
statoque ac incenso Norimbergensi tractu, cū
Bauaro profectus est, haud tentata ciuitatis
expugnatione, quam bene munitam esse, &
præpotenti firmatam præsidio sciebat: ac
secundis castris in Forchaimi vallem vnde
Sueci recesserant Norimberga viginti milli-
bus passuum procul peruenit. Et quoniam
milites equique extenuati rerum necessaria-
rum penuria, agre itineris laborem tolera-
bant: exercitum in ea valle distribuit, quæ ne-
cessarijs omnibus rebus affatim abundabat;
argumentum non exiguum, non laborasse
Suecos pabuli inopia, dum apud Norimber-
gam fuere, cum adeo propinquam vallē in-
tactam reliquissent, quam alias vel ob hoc
solum deuat' assent quod Catholicorū essent
prædia, ipsique rustici Catholicam religionē
sequerentur. Hic octo dierum spatio refectus
exercitus, atque interim missus in Silesiam
cum aliquot legionibus Gallasius, qui Arn-
heimij illam prouinciā deuastantis progres-
sus sisteret. Marchio quoque de Grana cum
delectis militibus VValensteinij iussu pro-
fectus, Porraite prope Norimbergā ciuitate
potitus est, retulitque opulentam prædā. Ve-
rum postquam VValensteinio visum est satis
requiei datum, quarto nonas Octobris For-
chaimo

chaimo Bambergam desertam à Suecis dis-
cessit, obseruandis hostium conatibus, qui a-
pud Herbipolim posuisse castra dicebantur:
sed vbi illos in V Vittembergam secedere a-
nimaduertit, importunum duxit sequi, atque
ita suos milites defatigare, nihilque profice-
re: flexo igitur ad dextram itinere, Generalē
ordinum ductorem Cornemburgium, cum
quatuor militum millibus pramittit, qui Co-
burgum Franconia itidem ciuitatem adori-
retur, ipseque mox sequutus facili negotio
ciuitate potitus est. Nā quingenti sclopetarij,
qui in ea erant, post leuem velitationem in
arcem receptū habuerunt. Hic nonnulli dies
quieti dati, & arx tētata, sed cum situ, & mu-
nitione egregie firmata esset, vanus fuit la-
bor. Interim Norimbergenses sua vrbe erū-
pentes post Casarianorum discessum, Sua-
uochium, vbi agroti remanserant, expugna-
runt, atque in semianimes sœuientes vicinij
iniurias ab hostibus passas sibi sunt visi; Rex
vero postquam apud Herbipolim resumēdis
viribus aliquot dies cōmoratus est, in V Vit-
tembergensem Ducatum copias duxit, vt ibi
quoque exercitum restauraret: atque vt Ba-
uarum à V Vallensteinio diuideret, Bannerū
cum valida manu in Bauariam submisit, qui
in regionem excurreret, deuastaretque.

*Bauarus ad tutandam suam ditionem à
V Vallensteinio discedit, qui in Misniam
ulterius progreditur, & nonnullas ci-
uitates occupat.*

21. Vbi Bauaro apud Coburgum nunciatū
est,

est, ditionem suam peti habito cum V Vallē-
steinio super rerū statu colloquio, acceptis-
que ab illo aliquot legionibus cum Aldrin-
ghero, Aldobrandino, & alijs ad eam defen-
dendam pridie idus Octobris discessit. V Val-
lensteinus quoque postea die, cum nihil cō-
tra Cobergensem arcem proficeret, expilata
ciuitate, Misniam versus cum reliquo exerci-
tu, qui decem milium millia non excedebat,
profectus est, ducto que per epulēta loca mi-
lite, vt prāda sibi conciliaret, apud Suichauā
Holcam cum ijs militibus quos in praesidiū
occupatarum ciuitatum retinuerat (nam-
que Gallasius in Silesiam ceteros adduxerat)
assecutus est, inde capto ex itinere Aldem-
burgo, Lipsiam castra mouit, cumque impa-
ratam deditionem facere ciues abnuerent,
subire mœnia legiones iussit, tormenta que
admoueri, sed ciues suæ debilitatis gnari, al-
tera die ciuitatem dedidere, in arcē dilapsis
nonnullis Saxonibus, qui vrbi praesidio ine-
rant, & postera deinceps die deditionē quo-
que fecerunt. Acta hæc sunt circa Nouem-
bris Calendas, cum iam rigescente cœlo mi-
les in aperto agre commorari valeret, quare
V Vallēsteinus, qui hyemem in expeditione
traducere non consultum ducebat, hyberna
prouidere cōstituit Videbatur Misnia aptis-
sima regio, si ita muniri posset, vt hostis im-
prouiso inuadere nequiret, quod secuturum
videbatur, si Torgauū expugnaretur, atque
adeo ad illud expugnandū Holcam cū maiori
exercitus parte ire iussit, dum ipse podagræ
valetudine, Bursli apud Lipsiā detineretur.
Est

Est T
tran
pon
pass
qui
rat,
qua
sto
citu
lem
ven
tum
rere
cui
extr
pon
tū a
tand
mun
an e
nun
ab e
uoca
cop
iā p
pos
gnis

Sax
fest

21

Torgavia

Est Torganium Misniae munita satis ciuitas
 trans Albim sita, ad quam super Albim
 pons constructus est. Distat Lipsia viginti
 passuum millia, retuleratque Coloredus,
 qui cum Croatis ad illam scrutanda perrexe-
 rat, haud praepotenti praesidio firmata esse;
 quare Holca pridie nonas Nouembris, dedu-
 cto ex statiuis quae prope Lipsiam erant exer-
 citu, ad eam iter direxit, occupato in itinere Ai-
 lemburgo, sed ubi ad milliare prope Albim
 ventum est, egressus cum valida equitum, pedi-
 tumque manu hostis, Caesareos quibus praecur-
 rere obuenerat aggressus fudit: atque cum in
 ciuitatis conspectum venimus, munita vrbs,
 extructis extra moenia munimentis, atque ante
 pontem opus cornutum firmo praesidio custodi-
 tum apparuit; Holca itaque dum hostem veli-
 tando detinet, ad V Vallensteiniū citato cursu
 nunciū mittit de ciuitatis statu interrogatque;
 an esset expugnatio sibi retanda, sed antequam
 nunciū hic ad V Vallensteiniū peruenisset,
 ab eodem missus alius Holcā Lipsiam versus re-
 uocauit: namque volebat V Vallensteinius suis
 copijs Pappenheimi exercitum addere, quē
 iam prope esse rescierat, ut cum Rege manus
 posset conferere, qui ex V Virtembergā ma-
 gnis itineribus in Misniā tendere dicebatur.

*Saxo Regem in Misniam vocat, qui con-
 festim adest, V Vallensteinius Pappenhei-
 mio se iungit, & contra Re-
 gem tendit.*

22. Saxo ut primum Caesarem exercitū
 Misniam

Misniam ingredi sensit, veritus ne transmissio
 Albi in Saxoniam V Vallensteinius duceret,
 & se tota ditione spoliaret, Regem de suo sta-
 tu admonuit, atque emixè postulauit: vt coa-
 cto quamprimum exercitu in subsidiū pro-
 peraret; accitis interim tumultuarie militibus
 ex Saxoniz electibus Torgauum sex mille
 militum praesidio firmavit, reuocauitque ex
 Silesia Arnheimium, vt pluribus ex partibus
 sibi cōsuleret. Rex vero simulac Saxonis pe-
 riculum audiuit collectis copijs ex V Vitrē-
 berga discessit, iussitque ex Bauaria Bannerū
 quoque sequi, atque facto per Franconiā, ac
 Turingiam magna cum celeritate itinere, in
 Misniam Erfordiam vsque progressus est. Se-
 rius Arnheimius relictis in Silesia praesidijs,
 Torgauum in Saxonis subsidium venit. At
 Pappenheimius ex Belgio redux, postquam
 eum Hispanis subsidium ferre obfessio ad Mo-
 sam Traiecto frustra tentauerat, relictis infe-
 riori Saxoniam suorum militum parte, Misniā
 versus iter intendit, ac postridie nonas No-
 uembris cum V Vallensteinio apud Merispur-
 gum se coniunxit. Constabant Pappenheimi
 copiae duodecim veteranorum militū milli-
 bus: atque adeo cū ijs: quos Holca habuerat,
 Casareus exercitus omnino ad viginti quin-
 que millia ascendebat: quibus viribus confi-
 sus V Vallensteinius, contra Regem tendere
 decreuit, & certaminis fortunam experiri, cū
 ille supra viginti millia militum non habere
 diceretur. Collectis itaque vasis quarto Idus
 Nouembris Lutzen vsque progressus est, ci-
 uitatē decē Lipsia passuum millibus procul:
 postea

postea die V Vaissenfeldam, ad fluvium Salā
positam, totidem à Lutzen milliaribus, ve-
nit; atque inde Comitem de Suisse cum sua
peditum legione, & cum sua equitum Tri-
bunum Bredauium misit, ad occupandum
Naumburgum ciuitatem ad eundem trans-
Salam valde opportunam: sed iam Suecorū
prima agmina, trucidatis aliquot Cæsareis,
qui in ea erant, illam occupauerant: quod
conspicam Bredauius, & de Suisse, V Vaissen-
feldam ad V Vallensteinium pedem retulere.

*Varij vtriusque Ducis apud V Vaissenfel-
dam conatus, tandem V Vallensteinus de-
rectante pugnam Rege, Pappenheimium
cum magna exercitus parte Coloniam A-
grippinam in subsidium mittit, ipse in
hyberna exercitum ducit.*

23. Porro Rex Naumburgi opportunitatē
cognoscens, cum ad se venire V Vallensteinium
intellexit, illo potiri voluit, ne Cæsarei Salā
transirent: atque eo cum toto suo exercitu
processit, missisque in nostrum conspectum
quattuor equitū millibus, ipse à nobis quat-
tuor milliaribus distans in acie constitit.
Quod ubi V Vallensteinio nuntiatū est, ante
V Vaissenfeldam & ipse suam aciem instruxit,
opinatus non refutaturū Gustauum pugna,
missisque equitum aliquot legionibus, quæ
hostem distinerent, prælij signum dedit; sed
Rex, qui operæ precium non ducebat, iniquis
viribus, & ex hostis optione configere, post
leues velitationes nonnullas, suos equites

*Suecus &
V Vallen-
steinus
in vicem
instructa
acie ope-
riuntur.*

*Sueco pugnam de-
tractante
cogit bellium
concilium
VVallen-
steinus.*

*Et Colonia
succurre-
re iubet
Pappen-
heimium.*

reuocauit, & circa Naumburgum statiuā dis-
posuit, ac vallum excitare incepit: & V Vallē-
steinus hoc intellecto suum quoque exerci-
tum circa V Vaissenfeldam distribuit, obser-
uaturus quid Rex moliretur; sed cū ille suis
munitionibus contineretur, neque sui copiā
faceret, bellicū concilium cogi iussit, consu-
lique an ad Regem aggrediendum ire præ-
staret, quidve faciendū esset omnino. Retu-
lerat castrametationis præfectus Deodatus,
qui cum Croatis ad scrutandas Naumburgū
vias missus fuerat, esse collibus præpeditum
iter Regemque præter situs munitionē, arte
quoque se muniuisse: Quapropter Pappen-
heimio, & reliquis quos V Vallensteinus cō-
sulerat, visum est haud vtile hostem adeo ini-
qua situs positione aggredi, sed præstare ope-
riri, donec locū illū desereret, & in apertiora
prodiret. Sic duos dies circa eandem ciuitatē
V Vaissenfeldam cōmoratum, cumque itidē
Rex suis munitionibus non exiret, sæuiretq;
iam hyems, & vix militaria munia præ frigo-
re obire possent, allatumque esset Coloniam
Agrippinam ab Henrico Berghensi Comite
obsideri, decreuit V Vallēsteinus suos in hy-
berna milites reducere, mittereque Pappen-
heimium, qui obsessæ vrbi opem ferret, ne
Catholicis opportunissima, & maximi mo-
menti in Germania ciuitas, amitteretur. Da-
tis itaque duabus Croatarum legionibus illū
ad suas reliquas copias, quas prope Visurgū
sub ductu Cronsfeldēsis Comitis reliquerat,
ire, & obsessæ vrbi suppetias ferre mandauit,
colligereq; si opus esset novos in V Vestpha-
lia

lia milites : tradidit insuper sex peditum, &
 quattuor equitū legiones, quas occupata in
 itinere Halensi arce, quam ducenti Sueci mi-
 lites tenebant, in ea ciuitate, & circuitu in
 statiua distribueret, pergeretque inde ad de-
 stinatā expeditionem. Scilicet ideo occupare
 Halā V Vallensteinius elegerat, militesq; im-
 ponere, quia toti exercitui ita in Misnia stati-
 ua distribuere decreuerat, vt si aliqua pars à
 Rege tētaretur, obstare Cæsarei possent, do-
 nec à vicinis statiuis subsidium haberēt, qua
 de causa & multos simul milites collocare o-
 portebat, & designare ad inuicem propinqua
 statiua, eratque Hala designatis alijs admodū
 proxima. His ita dispositis Pappenheimius cū
 suo milite V Vaissenfelda Halam versus pro-
 fectus est: qua die & V Vallensteinius Lipsiam
 versus mouit: & quoniam interruptæ viæ im-
 pedimenta detinebant, nō ultra Lutzen pro-
 gressum, vbi etiam sequenti die ob hæc eadē
 impedimenta commoratum est: Hinc V Val-
 lensteinius Comitē de Suisse, & Tribunum
 Contrerā cum suis legionib. Suichauiam, &
 Aldenburgum misit, qui illa loca ad omnem
 euentum præsidio tenerent, ne ab ea parte
 hostis sibi regressum in Boëmiā præclude-
 ret: Gustauus vero vbi disciisse Pappenhei-
 mium à V Vallensteinio cognouit, relictis
 Naumburgi impedimentis, post V Vallēstei-
 nium mouit, vt inferiorē militum numero
 opprimeret, atque xvii. Calendas Decembr.
 V Veissenfeldam vsque processit. Reliquerat
 V Veissenfeldæ V Vallensteinius cum centum
 militibus Centurionem ad vltimi agminis

Et militē
ad byber-
na in

Misniam
ducere
statuit

Sed post
discessum
Pappen-
heimij.

Suecus se-
quitur
VVallen-
steinium.

cautionem quem ut reciperet. Generalis ordinū ductor Coloredus maior. cum Croatis VVeissenfeldam vsque perrexerat: Hic recepto cum militibus Centurione aduenientes Suecorū manipulos vidit, qui ad occupandā VVeissenfeldam properabant: quo viso Coloredus Croatas aliquot scrutatum misit, qui totū aduentare Regis exercitum nuntiarūt. Tunc suis Croatis in acie dispositis ad VVal-
 lensteiniū cum nuntio de Regis aduentu Coloredus reuersus est, insequente hoste, qui vnam Croatarū turmā capto vexillo deleuit: Vergebatur ad vesperam dies, cum VVal-
 lensteinius venire Regem à Coloredo accepit: non excedebat duodecim milliū numerum Cæsareus exercitus, ideoque haud consultū quibusdam videbatur, expectare Regem, quem maiores habere copias certū erat: sed sperabat VVal-
 lensteinius fore, ut Pappenheimius, qui viginti tantū milliarib. distabat, ante Regem adesset, atque ita æquis virib. configeretur, misso itaque Halam ad illum nuntio, hostem opperiri constituit, ac dato prælij signo, legiones Lutzen, vbi principale erat diuersorium, conuocauit, eodemque vespere sub dio aciem disposuit. Ipse mira diligentia cū-
 sta percurrrens, lustransque, eam noctem insomnem transegit. Interim Pappenheimius postquam VVeissenfelda discesserat, Halam progressus, eā ciuitatem expugnauerat, subibatque arcem, cū nuncium à VVal-
 lensteinio accepit, oportere se Lutzen suas copias ducere, & periclitantibus subsidium ferre. Tum per tympanistas ad signa milites acciri iubet: sed

*W*allen-
steinus in
Lutzen
suos con-
uocat &
aciem dis-
ponit.
Pappen-
heimium
Halla re-
uocat.

sed illi in ciuitate dispersi, prædæque intenti-
 tarde nimis coibant, quamobrè Pappenhei- *Qui cete-*
 mius iussu reliquo exercitu confestim sequi, *rus sequi*
 cum trib. equitum, & vna Dragonū legioni *iussit cum*
 bus, in viam se sedit, impatiens moræ, me- *paucis*
 tuensque ne sero nimis ad pugnā accederet. *præuolans.*

*Gustauus V Vallensteinium apud Lutzen
 aggreditur, cui subsidio adest Pappenhei-
 mius cum sui exercitus parte, committitur
 atrox prælium, in quo Pappenheimius, &
 Gustauus occumbunt. Casarei amissis
 tormentis Lipsiam se recipiunt.*

24. Rex xvi. Calendas Decembris vltima
 vigilia acie instructa Lutzen versus ad aggre-
 diendum V Vallensteinium mouit: est Lutzen
 ignobilis ciuitas, decē passuum millib. Lipsia
 procul distansque ab eo agro, vbi superiori
 anno Tyllius fusus fuerat nō supra quinque
 milliaria: patet lata circumquaque planities,
 & qua ad Eurū spectat procul Lutzen mille
 fere passib. pagus iacet, à quo nemus obiecto
 ciuitati latere Corum versus extenditur: ad
 meridiem V Veissenfelda sita est. Inter nemus
 & Lutzen, prope viam, quæ Lipsiam ducit &
 ab ea ciuitatis parte, quæ eodem spectat, ne
 ab hoste ordinum dispositio obseruaretur,
 V Vallensteinus suam aciē versa ad Eurum
 facie disposuerat, in varios pro more militiæ
 distinctam manipulos: & quoniam militum
 angust' erat numerus, in sinistro latere, quod
 ad nemus spectabat, prospectuique hostis ob-
 iiciebatur, impedimenta, & circa ipsa calones

*Locus pug-
 nae Lut-
 zensis.*

*W allen-
 steinius
 defectum
 militum
 coloribus
 supplet in
 speciem.*

*Et electo
loco com-
modo.*

*Hostem
præstola-
batur.*

equis insidentes collocauerat, ut hosti appa-
reret copiosior exercitus: videbaturque à lō-
ge cernentibus equitū magna acies, quæ ter-
ga firmaret: namq; in vltima parte posuerat,
cū ne ab hoste dignoscerentur, tum ne in fu-
gam versi calones reliquos ordines turbarēt:
distabat sinistrum hoc latus à nemore ad ma-
chinæ iētum, dextrū pneumaticis molis, quæ
apud ciuitatē erant, hærebat, iacebatq; Lutzē
ad Africum, atque omnino nostra acies posi-
to ad Africū dextro latere, ad Aquilonem si-
nistro, ad Eurum, ut diximus, spectabat. Porro
ante peditum aciem fossa ad alia opera à ru-
sticis ducta obuenerat, quā V Vallensteinius
sclopetarijs impleuit: Cæterū vniuersus situs
paulo adiacentibus depressior, totū tegebat
exercitum, ut nemo accedere posset quin de-
stinatis iētibus obijceretur, atque erat omni-
no talis qualē Ducis prudentia eligere po-
tuisset: nā quamuis aliquib. satius videbatur
occupare nemus, ac ad ipsius initium positū
pagum, ciuitatemque Lutzen firmo sclopeta-
riorum præsidio munire, inde aciem propius
hostē constituere, non aderant tamē tot mi-
lites, quot ad id exequendum requirebantur.
Accedebat, differri certamē, si eo in situ mo-
raretur acies, vbi fuerat disposita, cū longius
ab hoste distaret, atque ita tēpus, dari Pappē-
heimio, quo cum suo exercitu adesset: Itaque
V Vallensteinius instructa ut diximus acie,
collocatisque opportune tormentis hostem
præstolabatur: interim ordines, manipulosq;
circumequitans, quāuis haud interrupta si-
lentij seueritate, sola tamen præsentia, aspe-
ctūque

Etuque ac blanda maiestate benenolos mili-
 tes ad strenue rem gerendam accendebat: qui
 lato fremitu victoriam augurantes, circumeun-
 tem excipiebant Ducem, quem strenuos, ac i-
 gnauos pariter debitis non defraudare praemijs,
 aut poenis sciebant. Atqui Rex ubi in
 nostrae aciei conspectum venit, cognouitque a-
 quiozem pro nobis situm, veritus, ne si inter
 nemus, & Lutzen ad nos accederet, infestis
 vtrinque scloporum ictibus infestaretur, missis
 militibus, pagum, qui ad principum nemoris,
 iacet, scrutatur, equitatusque partem ad tenta-
 dum Lutzen pergere iubet: cumque indefen-
 sum, qui ad nemoris principium est, pagum nan-
 cisceretur, illum occupat, ac mox soluta acie in
 nemore iter carpit. Hoc V Vallensteinium in
 eam opinionem adduxit, ut crederet, nihil mo-
 liturum Regem, velleque illum Torgauum ten-
 dere, ut Arnheimio, qui eo cum suo exercitu ex
 Silesia venerat, se iungeret. Inter haec excur-
 rentes Sueci equites Lutzen tentarunt, &
 Caesarei incensis suburbij, cum illud tenere
 non curarent, ad suos in aciem iuere: Pappenheimius
 quoque cum ijs, quos diximus equitibus, & Dragonibus
 aduenit, cui recedente calonum turba, cum impedimentis,
 quae V Vallensteinium Lipsiam versus tendere iussit,
 ut Pappenheimio locum darent, in sinistro latere
 locus assignatus est, in ea parte, in qua verisimile
 erat, hostem impetum non facturum, ut festum
 exitinere milites, equique vires resumerent.
 Gustauus vero, ubi diuinae horae suis requiem
 dedit, restauratis ordinibus, instructaque iterum
 acie, milites ita affatus esse dicitur. En su-

Pappenheim accedit ad locum pugnae.

Rex suos ad pugnam hortatur.

perioris anni eundē locum milites, atq; Tyl-
 lium, alium, qui non secus ac ille in nostras
 manus incidit incaute. Et quamuis iniquo
 paululū loco pugnaturi simus, de victoria ta-
 men non dubito, quam mihi vestra virtus, &
 numerus, quib. hostes præstatis, certo pro-
 mittunt. Nobis audacia solū, factoque opus
 est, milites, nihil aliud ad victoriā consequē-
 dam requiritur: Nā quamuis æquiori pro se-
 situ dispositis ordinib. nos hostis operiatur,
 Pappenheimius tamen abest, cū maiori, me-
 lioriq; exercitus parte ibi calones, lixaq; ac
 agroti, vix sustinentes arma, & mox auola-
 turam animam, in acie consistunt. Aggredie-
 mur nos illos, fugient primum aggredientiū
 impetum scio, & vos ijs fuis ea præda potie-
 mini, quā ex Fræconia, Misniaque, ex suis pa-
 riter ac nostris amicis prædatores isti, nemini
 parcentes retulerunt: sepehemusque illos in
 propinquo cum ijs tumulto, quos superiori
 anno in hoc eodē tractu trucidauimus. Hæc
 fatus bipartito irruo pere milites iubet, pe-
 dites quidē, ac sinistrum, & quitū agmen frō-
 tem nostræ aciei adoriri, dextrū vero equitū
 cornu in nostrū sinistrum ex nemore impetū
 facere. Sesqui hora ante meridiem cœpta à
 machinis pugna, quib. accedens hostis, haud
 segnius suis vtens, exceptus, cadebantq; plu-
 rimi hinc inde, ac Cæsareus miles occupato
 loco insistens, in vestigio Suecos expectabat,
 quib. cominus rem agere properantibus, in-
 termedius campus euauit, deturbatisque ijs
 sclopetarijs, qui in fouea ante aciem positi
 fuerant, Sueci nostræ aciei frontem aggressi,
 facto

Pugna
 initium
 dant Sue-
 cis.

facto vehementi impetu sex machinis sunt
 potiti, quib. in nostros versus damnum non
 spernendum attulere: inclinabatque iā acies,
 ni subsidio accurrens cū valida manu V. Val-
 lensteinus, hostē repulisset, qui cum occu-
 patas machinas defendere nō valeret, aspor-
 tatis duabus, reliquas immixtis in alterū fo-
 ramen clavis inutiles reddidit, & nostri virgē-
 tes trans fossam iterum Suecos pepulerunt.
 Sic in hac parte praeliabatur, cum dextrū Sue-
 corum equitum agmen, Croatas, Polonosq;
 qui ante sinistrum nostrum cornu stabāt, in-
 uadens, nequeuntes ob equorum humilitatē
 impetum sustinere, in fugam vertit: atque hi
 in ceteros incidentes, ruptis ordinib. rotum
 sinistrum agmen in fugam secum abstraxere:
 quod conspiciens Gustavus, qui hactenus in
 hac moratus fuerat parte. iussu Hornio. hoste
 persequi, ad frontem nostræ aciei se transtu-
 lit, vnde Suecos fuisse repullos intellexerat,
 scrutaturus debiliorem partem, atque in eā
 impetum facturum, sed cum observandi gratia
 propius nostros accessisset, grauioris scelopii
 glande sinistro brachio comminuto delapsus
 in deliquium, ab aulicis flexo ad suorū dex-
 trum latus itinere, ne per manipulos trāsirens
 milites terreret, ad curandum deducebatur,
 cum in quandam nostrorum equitū legionē,
 redeuntem ad praelium, incidens dilapsis a
 aulicis, trucidatus ab ignaris, quem occiderent,
 militibus, atque spoliatus est. Ferunt cū im-
 minens vidisset periculum, neque salutis spē
 esse, orasse Franciscum Albertū Lauembur-
 gicum, è Saxoniæ Ducum familia, qui solus

*Cæsareis
 6. tormen-
 ta eripiunt
 & loca
 pellunt.
 Quos re-
 stituit
 Wallen-
 steinius.
 Et Suecos
 repellit.
 Receden-
 tibus Po-
 lonis &
 Croatis e-
 quitibus.
 Sinistrum
 cornu Cæ-
 sareum
 totum fru-
 gatur.*

*Gustavus
 vulnera-
 tur.*

*Ab igna-
 ris occidi-
 tur.*

sustinendo Regi remanserat, ut postquam perierat, ipse sibi consulere: vulgataque sunt ipsius ad Lauenburgicum verba Gallico idiomate prolata, quæ latine sonant; petij, tibi consulas frater; noluisse tamē illum deserere Regem, atque aciem suam versus asportare nisum, donec ab assultantibus quattuor Casareis, qui ante legionem ad se cucurrerant, interceptus, dum breuioris sclopi ictum vitat, Regem, quem amplexu sustentabat, dimittit, atque ambusta sulphureo puluere facie elabitur. Sic perijt Gustauus derelictus ab omnibus, qui iuuare alios profitebatur. Interim Pappenheimius nostrorum sinistri agminis fuga principio à prælio quoq; auulsus est; sed restauratis mox cū Holca ordinibus, inter primos dimicans insequentē Hornium stitit, repulitque, & prælium iam in priorem locū sua virtute restituerat, cū scilibrati tormenti pila renibus traiectus, ad suos cōmitones versus interrogauit, an vera Regis mors esset, quā fama iam per nostrum exercitū vulgauerat, cumq; ita esse rescuisset: Ite inquit, nūciate Megapolitano Duci me ita sauciū esse, ut viuendi spē amiserim, lato animo tamen mori, cū implacabilē illū Catholicæ religionis hostem ante me diem obisse sciā, inde dū ab affeclis Lipsiā versus rheda deueheretur, post dimidiam ab accepto vulnere horā, sancto pœnitentiæ sacramento refectus, vix eximius moriens immortale sui desiderium reliquit. Amisso Pappenheimio noster ab ea parte equitatus manifeste in turbem fugā se vertere; neque secius qui ad dexterā positus fuerat

Pappenheimius cum Holca sinistram cornu restituens cadit.

Latus moritur Rege occiso.

Pappenheimij casum turpis Casareorum fuga excipit.

fuerat fecit, exceptis comite Terzca, Ghót-
 zio, nonnullisque alijs tribunis, qui cū suis
 legionib. diutius restitere, sed cum hostilem
 impetum tolerare non possent, ipsi quoque
 Lipsiam versus se recepere. Solus Octavius
 Piccolomineus cū sua legione inter medios
 hostes intrepide vsque ad prælij finem stetit:
 factaque septies interruptione, ac edita late-
 strage, amissis quinque equis, qui sub se fue-
 rant confossi, & supra ducentis militib. ipse
 sex sclopi ictib. saucius adhuc pugnās, optimi
 fortissimi que militis, ac Ducis nomē prome-
 ruit. Cæterum ea fuit nostri equitatus fuga,
 vt demissis prouolutisque in cœno signis, ci-
 tatissimo cursu aliqua turmæ Lipsiam vsque
 perfugerint, cum insequentem neminē post
 terga haberent: admissoque nouo flagitio,
maiolem effecerunt culpam, namque Lipsiā
prope cum in nostra impedimenta, quæ eo
deducebantur, incidissent, maiolem eorum
partem expilarunt: strenui quidē milites, qui
sine præda omnino à certamine discedere
noluerunt. Dilapsis nostris equitibus totus
 hostium impetus in pedites incubuit: iamq;
 medios intercludere Sueci proceres, dissi-
 mulata Regis morte, parabant, cū temporis
 momēto circumfusa caligo lucidissimi antea
 solis radios obtenebrauit, ac vtrumque exer-
 citum texit: Eapropter Sueci suspicione de-
 tēti, opportunitate oblata minime vti potu-
 runt, sed continuatio prælio ad nostræ aciei
 frontē, fundere resistens pedites conabatur.
 Hic vsque ad primam noctis horam sine in-
 termissione pugnatum est acriter, tutantibus
 locum

*Götzius
 aliquādiu
 cum suis
 adhuc
 stat.*

*Piccolomi-
 nius solus
 cum sua
 legione in-
 ter medios
 hostes con-
 stat.*

*Turpis e-
 quitatus
 nostri fu-
 ga nemine
 persequē-
 te.*

*Qui &
 nostrorum
 impedi-
 menta di-
 ripiunt.*

*Pugnatur
 vsque ad
 primā no-
 ctis horā.*

*Et nox
certantes
dirimit.*

*Glam re-
cedentes
Lipsiam
Cæsareos
non ausi
sunt fidē-
ter sequi
Suecici.*

*Nusquam
pugnatis
pertina-
cius quā
in Lutzen.*

locum strenue Cæsareis, vehementique nisu
insistentibus Suecis: & V Vallensteinius, qui
quāuis haud firmus valetudine, ac breuioris
solopi glande laesus in femore eo semper ac-
currens, vbi maximū erat discrimen, nihil ea-
die omisit, quod aut ad militē, aut ad Ducem
spectet potuit hostē sustinere, & suos conti-
nere in acie, donec dirēpti noctis tenebris mi-
lites, dirigere amplius vulnera nequirent: tūc
vterque exercitus receptui cecinit, & V Val-
lensteinius quāuis Hala reliquæ Pappenhei-
mi copiæ aduenissent, inconiultū tamen du-
xit iterum sequēti die fessos, atque im pastos
milites, nouo labori discrimineque obijcere:
relictis itaque accēsis ignibus & viginti dua-
bus machinis, altera post solis occasum hora,
silentib. tympanis Lipsiam versus se recepit:
quod Sueci conspiciant, vsque ad pneumaticas
molas cum toto exercitu acie instructa pro-
cessere, ibique traduxere noctē, haud V Val-
lensteinium insecuti, quod inter noctis tene-
bras insidias vererentur. Durauit sex horas
hoc præliū, adeo præfracte pugnantib. mili-
tibus, vt maiori cū pertinacia nusquā pugna-
tū sit, fuerintque milites qui proiectis armis
mordicus hostē aggredērētur, eatenus rabies
excāduerat. Et talis quidē fuit Lutzensis pu-
gna Lipsensi non inferior, quarum vtraque
iniqua Cæsareis fuit, ob equitatus ignauiam,
qui suas partes nō egit, innotuitque posteris,
quanti equitatus in campestribus prælijs sit
momēti, ac satius esse, vt dimidia pars sit pe-
ditum, & equitatus superet, quam æquis cō-
ditionib. cum hoste decertare: Et tamen si, re-
specto

Specto militum numero hæc Liplensi fuerit
 minor, illã tamen præliandi atrocitate, & il-
 lustrium viroꝝ strage superavit. Namque ex
 parte Cæsarea præter acerrimũ Catholicæ
 religionis propugnatorem Gotofredũ Pap-
 penheimium, Ducẽ longiori vita, atque æter-
 na memoria dignũ, qui supra centũ cicatrices
 acceptoꝝ in prælijs vulnerum in suo corpo-
 re numerabat, Fuldenfis Abbas Benedictinus
 monachus, ac Princeps imperij dũ pie Crucẽ
 præ manib. gestans manipulos ad strenue pro
 fide Catholica pugnandum hortatur, misere
 ab hoste dilaniatus mortẽ oppetit: & Ber-
 tholdus V Vallensteinius Ducis generalis co-
 gnatus, suæ legioni assistens ita vulneratus
 est, vt post nõnullos dies deinceps Pragæ oc-
 cubuerit: quod idem & Preinero Generali
 tormentoꝝ præf. eto accidit. Multi præterea
 nobiles alij viri, Tribuniq̃ desiderati sunt:
 ac ex Suecoꝝ parte præter Gustauum haud
 pauci egregij milites cecidere, atque omnino
 ex utroque exercitu septẽ militũ millia pe-
 rijsse creduntur, maiori Suecoꝝ clade, qui
 iniquo situ expectantes Cæsareos adoriebã-
 tur: Vulneratoꝝ idem fere fuit numerus, qui
 militũ, ac ex officialib. præsertim, & proceri-
 bus vix vnus ex hoc cõflictu sine vulnere exi-
 uit, neque immunis ipse V Vallẽsteinius fuit,
 qui, vt diximus, in femore percussus fuerat:
 Superstites vero sine vulnere haud omnino
 calamitate caruere, nãque aliqui amissam su-
 pellectilẽ, equosve aut amicos doluere, mul-
 ti pericula subiere haud exigua, atque inter
 alios Franciscus Medicus minor ex duobus
 Floren-

*Pappen-
heimij o-
logium.*

*Et Abba-
ria Fulden-
fis qui
crucem*

*exercitui
præferens
occubuit.*

Floren-

22 tormē-
sa amisi-
runt Ca
sarei.

Quis Gu-
stavum
occiderit
non satis
constat.

Floriētiae Ducis fratrib. qui in Germania mi-
litāt, quiq; huic praelio interfuere, discerpto
equo bōbardæ ictu ex magno discrimine mi-
re seruatus est. Amissa sunt 22. tormenta, &
impedimentorū pars, quæ equorum defectu
asportari nequierūt: ac nōnulla vexilla, quā-
uis ex his plura nostri lucrati sint, cū hostem
iterū trans fossam repulerunt, & Piccolomi-
neus multa acquisierit: multi quoque, ex no-
stris in captiuitatē à Suecis abducti sunt: Cæ-
terum occisi Regis gloria ad quem spectet in-
cōpertum est: hostes quidē Holcæ aut Ghot-
zij legionib. tribuunt, & Holcæ tubicen eius
calcar ostendit: At Piccolomineus thoracem
habet ex Alcis corio, qui is esse fertur, quem
Rex ea die gestauerat, & Piccolominei cōmi-
lito Buccella dū cāpum excurreret occisum
Regem cognouisse dicitur, cuius alias fuerat
captiuus, ac Piccolomineo ostēdisse, qui fidē
asserenti nō adhibuit: neque de Regis vestib.
aliud extat, & Cyanos, quā aurea catenula
appensā collo gestabat, singularis magnitudi-
nis gēma, atque iniquum Sueciæ Regū mu-
nus, nusquā inuenta est: quamuis Rex omni-
no spoliatus in campo deinceps repertus sit.

*Quid vsque ad finem anni gestum; exerci-
tuum in hyberna secessus.*

25. V Vallensteinius Lipsiæ, quo se recepe-
rat, nō supra tres horas quieuit, sed relicto in
arce præsidio, Boëmiā versus castra mouit: ha-
buitque apud Freibergā cū suis copijs obuiū
Gallasium, quo in Silesiā iterum dimisso, ac
munitis Chemnitio, Freiberga, Frauenstei-
nio, Suichauia, & Aldemburgo, reliquos mi-
lites

nia mi.
scerpto
ine mi-
nta, &
defectu
a. quā-
ostem
olomi-
ex no-
nt: Ca-
Aet in-
Ghot-
n eius
racem
quem
cōmi-
ccisum
fuerat
ui fidē
vestib.
tenula
itudi-
ū mu-
omni-
us sit.
exerci-

cepe-
iāto in
nit: ha-
obuiū
sso, ac
enstei-
os mi-
lites

GUSTAVUS ADOLPHUS
SUECORUM REX .

li
hy
ci
ve
ge
di
ta
v
ft
te
p
in
an
ti
m
h
fu
a
c
E
v
b
d
fa
n
r
f
n
f
n
l
f
c
n
m

lites in Boëmiã, ac propinquas regiones in
 hyberna distribuit, nouũ præparaturus exer-
 citum ad sequentis anni expeditionem. Sueci
 vero colligendis funebris victoriæ spolijs vs. *Sueci spo-*
 que ad alterã post solis ortum horã sequentis *lia nostra*
 diei in cãpo constitere, ac postmodum aspor- *colligant,*
 tatis nostris tormentis, cum Regis cadauere *& tormẽ-*
 V Veissenfeldã retrocessere. Hic lugubri iu- *ris potun-*
 stitio aliquot dies dati, & militaria munia in- *tur.*
 termissa: ac Gustauus aromatib. conditus in
 plumbeã capsam demissus est, deportandus
 in illud Regnũ exanimis, quod viuens alieni
 ambitione deseruerat. Sic æterna prouiden-
 tia (namque humanæ industriæ Regis mors
 minime potest adscribi) vt à principio nostrę
 huius narrationis diximus, postquam sibi vi-
 sum est satis in peccantes Catholicos anim. *Gustauũ*
 aduersum, libidini huius hominis occurrit, *forma &*
 cui totius orbis dominiũ exigũ videbatur. *statura.*
 Erat Gustauus grãdiori corporis statura, quã
 vulgo sint homines, ac proportionata mem-
 brorum cõpagine robustissimo corpore: can-
 didaque facie, cũ grandi naso, ac subrufa cæ-
 sarie & barba, vt in ijs regionib. vt plurimum
 nasci homines solent, solũque in oculis ine-
 rat vitiũ, quorũ obtusam aciẽ dicitur habuif-
 se. Laudabiliores erant animi dotes, quippe *Animũ*
 magnanimus, liberalis, affabilis, misericors *dotes.*
 fuit: pius quoque ac iustus, si hæresim, & alie-
 ni Regni vsurpationẽ dempseris, regnandiq;
 libidinẽ condonaueris: Præterea linguarum
 studiũ coluit, libereque Latine, Italice. Galli- *Linguarũ*
 ce, ac Germanice loquebatur, callebatque *studium*
 militarẽ Architectonicen, & Mathematices
 non omnino erat ignarus: in militari quoque
 dis-

Et licen-
tia.

Palatinus
moritur.

disciplina quæ excelluerit quantaque cum seueritate, & cautela in expeditionibus se gereret, partim narrauimus, ac ipsius alia gesta testatur: perueneratque permittente Deo, ad eum statum, ut si huic prælio superuixisset, parè interrarum orbe fortasse non habuisset: sed ut vanum, & ridiculum est ob secundas res, atque ex animi sententia egregie gestas, aliquam in prosperitate spem sitam habere, cum voti sui culmen attingisset, fere, confecissetque bellum, flexo placatoque pijs Cæsaris orationibus Deo, vix 38. natus annum, in manentem trucemque mortem, quippe septem vulneribus confossus, subiit, qui si in regno, quo iam pacifice fruebatur, vixisset quiete, ad senectam fortasse peruenisset. Atque eodem mense duos implacabiles Cæsaris, & Catholice religionis hostes Deus abstulit: scilicet & Fridericus Comes quondam Palatinus Rheni hoc eodem mense Nouemb. Moguntia febre correptus interiit. Verum enimvero ob Lutzensem pugnam ab utraque parte Deo gratia acta: namque Cæsar indictis supplicationibus pro morte tanti hostis festos dies celebrauit: & Protestantes ob partam victoriam in lætitiâ effusiminus Regis mortem sensere, quæ etiam iam fere erant exosi, dolebantque sibi ea non seruari quæ ille promiserat, milites vero Sueci, finito iustitio, iuncti cum Arnheimij copijs, non prius in hyberna deducti sunt, quam sub ductu Bernardi V Veimariensis ducis, Lipsiam, Chemnitium, Freibergam, aliaque Misnia loca, in quibus V Vallensteinius præsidium reliquerat, recuperauerint: expulerintque ex tota Saxonis ditione Cæsareos.

FINIS.

ue cū severi-
s se gereret,
gesta testā-
o, ad eū sta-
parē inter-
sed vt vanū,
ue ex animi
prosperita-
ulmen attri-
flexo placa-
o, vix 38. na-
e mortem,
subiit. q. si
ir, vixisset
sset. Atque
Cæsar, &
abitulit: sc.
atinu Rhe-
untia febre
ro ob Lut-
eo gratia a-
tionib pro
brauit: &
etitia effusi-
iam iā fere
on seruari
ueci, finito
is, nō prius
duā Ber-
m, Chem-
ca, in qui-
eliquerat,
ex tota
s.

9
No 4703

ULB Halle
003 550 370

3

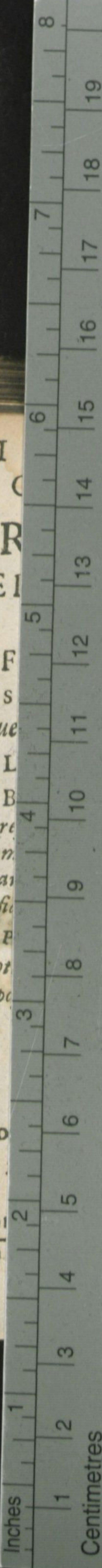
Pou dig

1077

M. G.

PETRI
 MAR
 GEI
 Rerum à F
 & G V S
 Sue
 L
 QVIBVS B
 initia, progr
 tus, una cum
 na milita
 su fia
 ET APP
 ginem not
 po
 Colo
 Apud A N
 An
 Cum

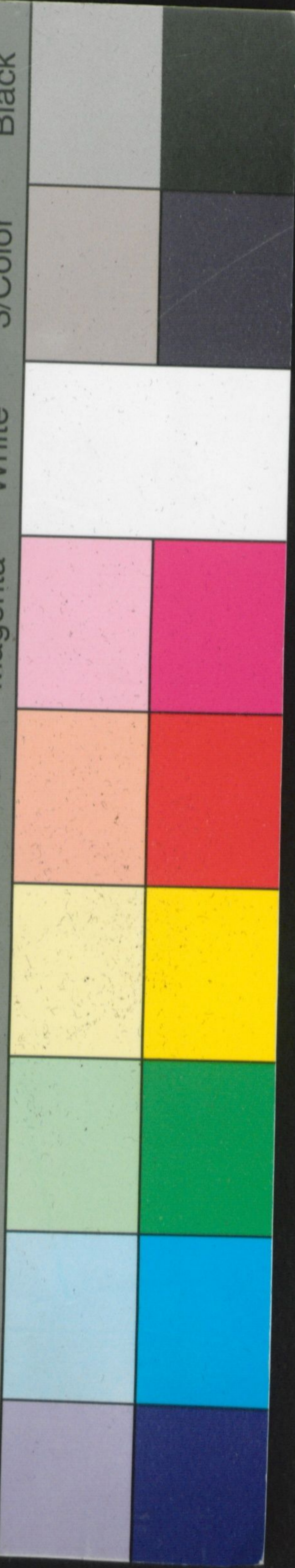

Kodak
 LICENSED PRODUCT
 3/Color Black

© The Tiffen Company, 2000

KODAK Color Control Patches

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White

Centimetres